

Answering
tomorrow's
challenges
today

Gezinsbeleid in omringende landen

Een analyse van gezinsbeleid in België, Litouwen, Zweden, Noorwegen, Duitsland, het Verenigd Koninkrijk en Finland

Rapport

Auteurs: Dr. Saskia Vossenbergh, Michelle Willems, Arundathi de Saram, Milda Saltenyte-Robbers, Agnieszka Makulec, Jasmin Saarijärvi, Vincent de Kwaasteniet, Benjamin Uzorka

Opdrachtgever: Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid | Directie Arbeidsverhoudingen

Rotterdam, 29 september 2023

Gezinsbeleid in omliggende landen

Een analyse van gezinsbeleid in België, Litouwen, Zweden, Noorwegen, Duitsland, het Verenigd Koninkrijk en Finland

Opdrachtgever: Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid |
Directie Arbeidsverhoudingen

Rotterdam, 29 september 2023

Inhoudsopgave

Voorwoord	4
Samenvatting	5
1 Introductie	8
1.1 Aanleiding van het onderzoek	8
1.2 Onderzoeksvragen	8
1.3 Onderzoeksmethoden	10
1.4 Uitgangspunten van het onderzoek	10
1.5 Leeswijzer	11
2 Gezinsbeleid in vergelijkend perspectief	13
2.1 Het gezinsbeleid in ons omringende landen	13
2.2 Inkomenssteun: universeel of voorwaardelijk	13
2.3 Werk & Zorg: van moeders, naar werkende ouders, naar zorgende vaders	15
2.4 Welzijn van Kinderen: steeds vaker recht op hoogwaardige opvang	17
2.5 Van Gezinsbeleid naar Gezinnenbeleid?	18
2.6 Organisatie & coördinatie: nieuwe samenwerkingen en meerdere lagen	20
2.7 Effectiviteit: positieve, negatieve en onduidelijke gevolgen	22
3 Conclusies en denkrichtingen	25
3.1 Conclusies over de trends in het gezinsbeleid	25
3.2 Conclusies over de verschillende thema's en doelstellingen van gezinsbeleid	26
3.3 Conclusies over de coördinatie en effectiviteit van het gezinsbeleid	28
3.4 Richtingen voor toekomstig Nederlands gezinsbeleid	28
4 Gezinsbeleid in Duitsland	30
4.1 Veranderingen en prioriteiten van het Duitse gezinsbeleid	30
4.2 Intergenerationele gezinsverbanden	31
4.3 Divers, gelijkwaardig en inclusief gezinsbeleid	32
4.4 Coördinatie en synergiën van het gezinsbeleid	33
4.5 Discussie, kritiek en uitdagingen	34
4.6 Wat kunnen we leren van gezinsbeleid in Duitsland?	36
5 Gezinsbeleid in Finland	37
5.1 Veranderingen en prioriteiten van het Finse gezinsbeleid	37
5.2 Intergenerationele gezinsverbanden	38
5.3 Divers, gelijkwaardig en inclusief gezinsbeleid	38
5.4 Coördinatie en synergiën van het gezinsbeleid	39
5.5 Discussie, kritiek en uitdagingen	40
5.6 Wat kunnen we leren van gezinsbeleid in Finland?	41
6 Gezinsbeleid in België	43
6.1 Veranderingen en prioriteiten	43
6.2 Intergenerationele gezinsverbanden	44
6.3 Divers, gelijkwaardig en inclusief gezinsbeleid	45

Inhoudsopgave

6.4	Coördinatie en synergiën	46
6.5	Discussie, kritiek en uitdagingen	47
6.6	Wat kan Nederland leren van het gezinsbeleid in België?	47
Bijlage A: De landenfiches		49
Landenfiche België		50
Landenfiche Litouwen		53
Landenfiche Zweden		56
Landenfiche Noorwegen		59
Landenfiche Duitsland		62
Landenfiche Verenigd Koninkrijk		65
Landenfiche Finland		68
Bijlage B: Motie gezinsbeleid		71
Bijlage C: Lijst van respondenten		73
Bijlage D: Interviewleidraad		74
Referentielijst		75

Voorwoord

Het gezin bestaat niet (meer). Lang leve het gezin! Want ondanks dat het traditionele idee van het gezin sterk veranderd is, is gezinsbeleid in de landen om ons heen de afgelopen jaren aangepast, verdiept en verbreed. Het is steeds belangrijker geworden om beter te begrijpen hoe beleid kan inspelen op nieuwe gezinsstructuren en normen als gevolg van sociale, culturele en economische veranderingen. Dit rapport benadrukt dan ook het blijvende belang van gezinsbeleid, in welke vorm en met welke doelstelling dan ook.

Dit rapport is het resultaat van een vergelijkende analyse van gezinsbeleid in zeven ons omringende landen. Naast een literatuurstudie en de verzameling van gegevens, hebben we via interviews de kennis van verschillende experts en deskundigen samengebracht. We hebben drie case studies uitgevoerd om een holistisch overzicht te bieden. We willen iedereen bedanken die heeft bijgedragen aan dit onderzoek.

In het bijzonder bedanken wij Bernard Verlaan, Christiaan Schakel en Mariëlle van der Coelen van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Bedankt voor de prettige samenwerking de afgelopen maanden en jullie waardevolle suggesties. Ook veel dank aan COFACE Families Europe en alle geïnterviewden in Finland, België en Duitsland.

Het schrijven van dit rapport was een reis vol ontdekkingen en inzichten voor ons. Wij kijken uit naar de dialoog en reflecties die het hopelijk gaat stimuleren.

Samenvatting

Gezinsbeleid in ons omringende landen heeft zich in de afgelopen 20 jaar verdiept, verbreed en aangepast aan nieuwe gezinsstructuren als gevolg van sociale, culturele en economische trends en ontwikkelingen.

Dat is de uitkomst van ons onderzoek naar gezinsbeleid in ons omringende landen: Duitsland, België, Finland, Noorwegen, Zweden, Litouwen en het Verenigd Koninkrijk. Middels het verzamelen van informatie via literatuuronderzoek en 20 interviews met beleidsmakers, belangengroepen en experts, hebben we een vergelijkende analyse gemaakt op beleidsniveau. Deze analyse is gemaakt vanuit een multifocale en inclusieve lens. We hebben ingezoomd op de verschillen en ontwikkelingen in beleidskeuzes, doelstellingen en thema's.

We zien dat **gezinsbeleid in ons omringende landen divers is en gevormd tegen een achtergrond** van vergrijzende bevolkingen, diversifiëring van bevolkingssamenstelling (immigratie en emigratie), veranderende gender normen, krimpende beroepsbevolkingen, lage geboortecijfers, groeiende economische ongelijkheid, hoge echtscheidingspercentages en een toename van eenoudergezinnen. **Het gezin bestaat niet meer.** Beleidsmakers houden zich bezig met de vraag: 'wie is het gezin' en hoe moet het beleid aangepast worden om in te spelen op de unieke behoeften en uitdagingen van diverse gezinssamenstellingen. Regenbooggezinnen krijgen steeds vaker aandacht binnen het gezinsbeleid. Wat deze gezinnen gemeen hebben, is dat ze vaak worden geconfronteerd met unieke uitdagingen en ervaringen in een samenleving die overwegend is ingericht op cisgender en heteronormatieve gezinsstructuren.

Inkomenssteun voor gezinnen, **verlofregelingen** voor de combinatie werk & zorg en **voorzieningen** voor welzijn van kinderen, vormen de hoofdthema's van gezinsbeleid. **Doelstellingen variëren** van armoedebestrijding tot welzijn van kinderen, het verhogen van de arbeidsparticipatie van vrouwen, het verbeteren van de gelijke verdeling van zorgtaken en het verhogen van geboortecijfers om bevolkingskrimp tegen te gaan.

Voorheen vormde het kostwinnersmodel de basis voor de beleidsinstrumenten. Inmiddels zijn alle landen verschoven naar het **tweeverdienersmodel**. Noorwegen, Zweden en Finland zijn opgeschoven naar het **tweeverdieners–tweeverzorgersmodel** (gelijke verdeling van werk en zorgtaken binnen het gezin).

Inkomenssteun voor gezinnen is (nog steeds) een van de belangrijkste fundamenten van gezinsbeleid. Behalve verschillen in generositeit tussen de landen zijn de uitgaven voor gezinsinkomenssteun over het algemeen verminderd. Dit laatste is te zien sinds de recessie van 2008. Ook verschuiven steeds meer landen van universele inkomenssteun naar voorwaardelijke steun. Financiële steun wordt steeds meer werk-gerelateerd en inkomensafhankelijk. Daarnaast is een toenemende fiscalisering van financiële steun aan gezinnen te zien. Er bestaan zorgen over de complexiteit van belastingsystemen en daarmee samenhangende ontoegankelijkheid. De meest kwetsbare gezinnen kunnen moeite hebben om de ondersteuning te krijgen waar ze recht op hebben. Ook het in stand houden van bijvoorbeeld belastingvoordelen voor gehuwde paren wordt bekritiseerd en gezien als belemmering voor moderne gezinsvisies.

Het **verzoenen van werk en gezinsleven via verlofregelingen** is een tweede belangrijke pijler van het beleid en wordt steeds belangrijker. Alhoewel ze in lengte, duur en voorwaarden verschillen, hebben tegenwoordig alle landen het recht op drie soorten verlof wettelijk vastgelegd: zwangerschaps-, ouderschaps- en vaderschapsverlof. In alle landen zijn de verlofregelingen verschoven van een genderstereotype focus op werkende moeders, naar een meer inclusievere focus op werkende ouders. In Finland, Noorwegen en Zweden is de keuze gemaakt ook meer te focussen op werkende vaders en hun zorgverantwoordelijkheden thuis. Door ouderschapsverlof niet overdraagbaar te maken (vader quota's) wordt gestreefd naar gendergelijkheid, zowel op de werkvloer als thuis.

Er is discussie over de zogenoemde ambivalentie in gezinsbeleid. Zo worden aan de ene kant vrouwen (moeders) aangemoedigd om meer en langer te werken via arbeidsmarktbeleid terwijl aan de andere kant de opname van verlof voor zorg wordt gestimuleerd door gezinsbeleid. Vooral in die landen waar zorgverantwoordelijkheid nog primair gezien wordt als een 'vrouwen aangelegenheid' is de veelgehoorde kritiek dat de gelijke verdeling van zorgtaken thuis en het daadwerkelijk mogelijk maken van de combinatie werk en zorg achterblijft.

Het bieden van **kinderopvang** wordt steeds meer gezien als **een instrument voor kind welzijn en cruciaal voor de ontwikkeling van kinderen en het bevorderen van gelijke kansen**. Dit is een verschuiving van kinderopvang als arbeidsmarktinstrument naar onderwijs- en ontwikkelingsinstrument. Het doel is dan niet zozeer om zorg te bieden aan peuters en baby's terwijl hun ouders werken, maar om zo vroeg en zo goed mogelijk educatie te bieden aan jonge kinderen via hoogwaardige opvang en onderwijs. Onder andere Duitsland, Finland, België en Zweden hebben het recht op voorschoolse educatie en kwalitatief hoogwaardige opvang en zorg voor kinderen wettelijk vastgelegd.

Gezinsbeleid is niet alleen (meer) een nationaal beleidsvraagstuk. Het wordt **op verschillende niveaus vormgegeven en uitgevoerd** en deze meerdere lagen zijn van toenemend belang. Van invloed zijn de Europese Commissie, nationale, federale en lokale overheden, werkgevers en het maatschappelijk middenveld. Werkgevers (wel of niet in samenwerking met overheden) spelen een belangrijke rol in het stimuleren of faciliteren van de combinatie werk & zorg van hun werknemers. Door krapte op de arbeidsmarkt proberen werkgevers aantrekkelijke werk(-gezin) regelingen aan te bieden of de reputatie te krijgen een 'gezinsvriendelijk' bedrijf te zijn in de strijd om getalenteerde werknemers. Ook zijn werkgevers soms bezig met het compenseren, tot op zekere hoogte, voor ofwel hiaten ofwel het ontbreken van nationaal beleid.

Effectiviteit van gezinsbeleid kan niet los gezien worden van de context waarin deze wordt geïmplementeerd. De positieve effecten op arbeidsmarkt en geboortecijfers worden in de literatuur benadrukt.

Denkrichtingen voor toekomstig gezinsbeleid in Nederland

De inzichten en resultaten die uit deze vergelijking voortvloeien, bieden een raamwerk voor toekomstig Nederlands gezinsbeleid. Ze benadrukken het belang van een vooruitstrevend en inclusief gezinsbeleid voor Nederland wat aansluit bij de behoeften van 'nieuwe' gezinsstructuren en anticipeert op toekomstige trends en uitdagingen als gevolg van veranderende visies op het gezin. We signaleren de volgende denkrichtingen en beleidskeuzes voor Nederlands gezinsbeleid:

- Gezinsbeleid begint met de vraag **waarom het belangrijk is om gezinnen via beleid te ondersteunen, reguleren en beïnvloeden**. Met andere woorden, het is belangrijk een duidelijke keuze uit de diverse doelstellingen van gezinsbeleid te maken.
- Bij het maken van gezinsbeleid helpt het ook om het tweeverdienersmodel van het tweeverdieners-tweeverzorgersmodel te onderscheiden. In landen waar men het tweeverdieners-tweeverzorgersmodel hanteert, gaat zowel **aandacht naar arbeidsparticipatie van vrouwen als participatie van mannen in zorg**.
- Het kan behulpzaam zijn om **diversiteit aan gezinsstructuren** als startpunt voor nieuw gezinsbeleid te nemen. Dit begint met het in kaart brengen van de verschillende gezinssamenstellingen en het inventariseren van hun unieke behoeften, doelen en uitdagingen.
- Als de doelen en uitgangspunten duidelijk zijn, kunnen gezinsbeleidsmaatregelen langs de meetlat worden gelegd of ze nog **overeenkomen met de beleidsdoelen** en of ze gelijk toegankelijk zijn voor diverse gezinssamenstellingen. Waar nodig kunnen de beleidsinstrumenten aangepast worden.
- Ook het fiscaal beleid kan aan de beleidsdoelen worden gemeten, waarbij zorgvuldig kan worden afgewogen welke combinaties van de verschillende gezinsbeleid **maatregelen samenwerken en elkaar aanvullen voor een grotere impact**.
- Met een vergrijzende bevolking lijkt het noodzakelijk om **intergenerationele aspecten** van gezinnen mee te nemen in nieuw beleid.
- Het kan tot beleid worden gemaakt om het recht op toegankelijke en hoogwaardige **kinderopvang** gelijk na afloop van het ouderschapsverlof **wettelijk te borgen**, in navolging van onze buurlanden. Op deze manier is kinderopvang niet alleen een belangrijk arbeidsmarktinstrument, maar ook een investering in zo vroeg en goed mogelijke educatie en ontwikkeling van kinderen.
- Uit het onderzoek blijkt dat het belangrijk is dat behoeftige gezinnen **goed hun weg weten te vinden** naar inkomenssteun en maatregelen waar ze recht op hebben. Om te vermijden dat maatregelen ontoegankelijk worden, mogen ze niet onnodig complex en onoverzichtelijk zijn.
- We zien uit voorbeelden in andere landen dat gezinsbeleid het beste vorm kan worden gegeven **'voor' maar vooral ook 'met' diverse gezinnen**.
- Aangezien **werkgevers** een grote invloed hebben op de combinatie werk & zorg van hun werknemers, kunnen ook zij worden betrokken bij de vormgeving en uitvoering van gezinsbeleid.

1 Introductie

1.1 Aanleiding van het onderzoek

De laatste nota over gezinsbeleid, getiteld 'De kracht van het gezin', stamt uit 2008, toen er een aparte Minister voor Jeugd en Gezin was tijdens het kabinet Balkenende IV. Dit was onderdeel van de aanleiding voor de Kamerleden Palland (CDA) en Ceder (CU) om een motie in te dienen op 21 december 2021 met verzoek tot het uitvoeren van een inventarisatie van het huidige gezinsbeleid in ons omringende landen (zie Bijlage B). Het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid heeft Ecorys begin 2023 de opdracht gegeven om uitvoering te geven aan deze motie.

1.2 Onderzoeksvragen

De vraag die centraal staat in dit onderzoek luidt:

"Wat is het gezinsbeleid in ons omringende landen? Op welke wijze kunnen de inzichten en resultaten die uit deze vergelijking voortvloeien, richting bieden voor toekomstig Nederlands gezinsbeleid?"

Om de vraag te beantwoorden hebben we gekozen voor een kwalitatieve benadering en een vergelijkende beleidsanalyse. Middels een literatuurstudie hebben we een inventarisatie gemaakt van het gezinsbeleid in zeven ons omringende landen: België, Duitsland, Finland, Litouwen, Noorwegen, het Verenigd Koninkrijk en Zweden. Daarnaast hebben we drie landen geselecteerd voor verdiepende essays waarin we inzichten uit de literatuur hebben aangevuld met informatie uit de praktijk via interviews.

Vergelijkende analyse van gezinsbeleid

We hebben gekozen voor een vergelijkende analyse waarbij de focus was op het beleid zelf, in tegenstelling tot een vergelijking op landniveau omdat deze meer ruimte biedt voor een inclusieve analyse. Om een goede analyse te kunnen maken hebben we gekozen voor een vergelijkende analyse op de volgende onderdelen en de daarbij behorende deelvragen: 1) Doelen en thema's; 2) Doelgroepen; 3) Organisatie & Coördinatie; 4) Instrumenten; 5) Effectiviteit; en, 6) Inspirerende voorbeelden (zie Figuur 1.1).

Een vergelijkende analyse van het gezinsbeleid in de ons omringende landen op deze zes onderdelen biedt inzicht in de gemaakte beleidskeuzes en op welke hoofdthema's het beleid zich richt. Hieronder zijn de onderwerpen en de daarbij behorende deelvragen weergegeven.

Figuur 1.1 Onderdelen van de vergelijkende analyse gezinsbeleid

Beleidsdoelstellingen & hoofdthema's

- Welke problemen moet het beleid oplossen?
- Wat moet er met het beleid bereikt en gerealiseerd worden?
- Wanneer en hoe is het beleid ontstaan? Hoe heeft het zich ontwikkeld?
- Wat zijn de hoofdthema's van het beleid en wat valt er wel of niet onder?

Doelgroepen

- Wat is de definitie van het gezin (in het beleid)?
- Voor wie is het beleid bedoeld?
- Wie heeft er toegang tot de beleidsinstrumenten, onder welke voorwaarden?

Organisatie & coördinatie

- Hoe is het beleid georganiseerd? Is er sprake van coördinatie van het gezinsbeleid? Zo ja, in welke vorm?
- Welke actoren spelen een belangrijke rol in de vorming en uitvoering van het beleid?

Beleidsinstrumenten (of liever maatregelen?)

- Welk (type) beleidsinstrumenten worden er ingezet, voor welke thema's?
- Wat kan er gezegd worden over de omvang/kwaliteit van het instrumentarium?

Effectiviteit

- Wat is bekend over de effectiviteit van de beleidsinstrumenten, per thema?
- Welke criteria en methodieken worden gebruikt om de effectiviteit te meten?

Inspirerende voorbeelden

- Wat zijn voorbeelden van beleidsmaatregelen waar Nederland lering uit kan trekken?

1.3 Onderzoeksmethoden

We hebben een **literatuuronderzoek** gedaan waarbij gebruik is gemaakt van meta-studies, vergelijkende studies, en data van de Europese Unie. Overige bronnen zoals artikelen, beleidsonderzoek en overheidswebsites werden ook meegenomen.

Landenkeuze

We hebben gekozen voor België, Duitsland, Finland, Litouwen, Noorwegen, het Verenigd Koninkrijk en Zweden. Wij hebben voor deze landen gekozen vanwege de aanwezigheid van:

- Expliciet en actief gezinsbeleid;
- Verschillende organisatiestructuren, zoals bijvoorbeeld een Ministerie voor Gezin;
- 'Gezinsvriendelijke' culturen;
- Hoge arbeidsparticipatie van vrouwen als indicator voor aanwezig beleid dat de werk-gezin combinatie ondersteunt; en,
- Diversiteit in omvang en aanbod van diensten, inkomenssteun en verlofregelingen.

Na een literatuurstudie te hebben uitgevoerd van het gezinsbeleid in deze zeven landen, hebben wij **drie landen geselecteerd voor een verdiepende case studie**. Om zoveel mogelijk inspiratie te kunnen bieden, hebben wij gekozen voor die drie landen die gezamenlijk een divers beeld kunnen schetsen. Zo hebben wij voor Duitsland gekozen vanwege het feit dat zij een Ministerie van Gezin hebben en omdat wij meer wilden leren over de rol van de werkgever en de coördinatie van het gezinsbeleid. Finland hebben wij gekozen vanwege het uitgebreide aanbod aan verlofregelingen en het kinderopvangsysteem, de sleutelrol van het maatschappelijk middenveld in de vorming en uitvoering van het beleid, en de toenemende aandacht voor diversiteit van gezinnen en de zorgverantwoordelijkheden van mannen. Als laatste hebben wij voor België gekozen vanwege hun gedecentraliseerde coördinatie structuur van het gezinsbeleid, toenemende aandacht voor kind welzijn en regenbooggezinnen. Naast een uitgebreider literatuuronderzoek, hebben wij 20 **interviews** gehouden met experts, beleidsmedewerkers en vertegenwoordigers van organisaties die zich inzetten voor gezinnen, op zowel Europees als landelijk niveau. Voor een overzicht van de geïnterviewden en de gebruikte vragenlijst, zie respectievelijk Bijlage C en D.

1.4 Uitgangspunten van het onderzoek

Omdat zowel 'het gezin' als ook 'het gezinsbeleid' niet statisch zijn maar juist veranderlijk, hebben we gekozen voor een **multifocale en inclusieve onderzoekslens**. Ervan uitgaande dat gezinnen en het beleid in de loop der tijd veranderd zijn in reactie op sociaaleconomische gebeurtenissen en ontwikkelingen binnen samenlevingen, hebben we met een brede blik naar het beleid gekeken. En om de hedendaagse beleidskeuzes en strategieën van het gezinsbeleid in ons omringende landen te begrijpen, zijn vier uitgangspunten voor ons belangrijk geweest. Ten eerste, wie of wat het gezin is, is divers en veranderlijk; ten tweede, gezinsbeleid is beleid dat primair gericht is op het versterken van het gezin; ten derde, gezinsbeleid maakt altijd deel uit van een bredere beleidscontext; en ten slotte, gezinsbeleid wordt op meerdere beleidsniveaus gemaakt en geïmplementeerd waarbij verschillende actoren betrokken zijn.

We hebben als uitgangspunt genomen dat het hedendaagse gezin gekenmerkt wordt door een grote diversiteit en variëteit in vorm en samenstelling (CBS, n.d.). **Wie of wat het gezin is, is divers en veranderlijk**. Voor dit onderzoek bouwen wij voort op de **definitie 'gezin'** zoals in de nota 'De kracht van het gezin' (2008): 'Elk leefverband van één of meer volwassenen die verantwoordelijkheid dragen voor de verzorging en opvoeding van één of meer kinderen (Programmaministerie voor Jeugd en Gezin, 2008). Binnen zo'n leefverband hebben gezinsleden verschillende (gender)rollen en

(machts)relaties die invloed hebben op ervaringen, behoeften en uitdagingen van gezinnen (Williams, 2004; Mätzke & Ostner, 2010). Met het oog op een inclusieve analyse, zijn we ook benieuwd in hoeverre mogelijk veranderende rollen en relaties binnen het gezin worden meegenomen in beleid. Is de focus op het ondersteunen van **gezinnen in de eerste levensjaren van hun kind**? Of, is er ook aandacht in het beleid voor het bestaan van **intergenerationale of levenslange zorgrelaties binnen gezinnen** (bijvoorbeeld de mantelzorg voor ouder wordende ouders)?

Ten tweede verstaan wij onder gezinsbeleid ieder **beleid dat primair gericht is op het versterken van het gezin** en wegnemen van belemmeringen om een gezin te stichten en te onderhouden. Bijvoorbeeld door het afstemmen van zorg en opvoeding op de participatie van de ouder(s) in de samenleving en het arbeidsproces en het ondersteunen van het welzijn van de kinderen. Hierbij erkennen wij dat gezinsbeleid zowel gericht kan zijn op het ondersteunen van het gezin alsmede op het beïnvloeden en reguleren van rollen en gedrag van gezinsleden (Daly, 2020).

Ten derde gaan we er van uit dat gezinsbeleid **altijd deel uitmaakt van breder sociaaleconomisch beleid**. Gezinsbeleid vormt een brede paraplu van beleidsmaatregelen. Het bevindt zich op het snijvlak van ouderschap, gendergelijkheid, onderwijs, zorg, emancipatie, huisvesting en de arbeidsmarkt en raakt daarmee aan diverse thema's die onderling verbonden, dynamisch en complex zijn. Gezinsbeleid en de daarbij behorende doelstellingen, maatregelen en effectiviteit moeten dus in die bredere context begrepen worden (Olivetti & Petrongolo, 2017).

Tenslotte gaan we ervan uit dat gezinsbeleid op **meerdere beleidsniveaus gemaakt en geïmplementeerd wordt** met verschillende betrokken actoren. Niet alleen heeft ieder land of regio zijn eigen institutionele en politieke dynamiek, beleid gericht op gezinnen wordt bij uitstek op verschillende (bestuurs)lagen vormgegeven en uitgevoerd (White, 2020). Wij vinden het belangrijk om gezinsbeleid te bekijken op deze verschillende niveaus: nationaal niveau, maar ook op federaal en gemeentelijk niveau en in/met de organisaties en bedrijven waarin mensen werken. Het is deze hele reeks van meerlagig beleid die uiteindelijk invloed heeft op de keuzes, kansen, beperkingen en capaciteiten van gezinnen en individuen op het gebied van werk, zorg en welzijn.

1.5 Leeswijzer

In het volgende hoofdstuk worden de uitkomsten van de **vergelijkende analyse van het gezinsbeleid** in de zeven landen besproken. Ook laten we een aantal voorbeelden zien ter illustratie en inspiratie. Deze zijn naar voren gekomen in de interviews en bieden inzicht in interessante aanpakken van gezinsbeleid. In hoofdstuk 3 presenteren we de **conclusies** en bieden we een aantal **denkrichtingen voor toekomstig gezinsbeleid in Nederland**.

De uitkomsten van de vergelijkende analyse in hoofdstuk 2 en conclusies in hoofdstuk 3 vloeien voort uit **drie verdiepende essays voor Duitsland, Finland en België** (respectievelijk hoofdstuk 4, 5 en 6) en een inventarisatie van gezinsbeleid in ons omringende landen, weergegeven in zeven **landenfiches** (zie Bijlage A). De drie verdiepende essays gaan dieper in op de gemaakte beleidskeuzes, resultaten, discussies en uitdagingen van het gezinsbeleid in deze drie landen. De zeven landenfiches geven per land een overzicht weer van recente trends en ontwikkelingen, de thema's, organisatie en coördinatie, en beleidsinstrumenten van het gezinsbeleid en zijn een inspirerend voorbeeld voor Nederland. Onderstaande figuur geeft de leeswijzer weer.

Figuur 1.2 Leeswijzer Rapport Gezinsbeleid

Hoewel wij in de landenfiches hebben gestreefd om een zo volledig mogelijk beeld te schetsen, is het mogelijk dat bepaalde aspecten of nuances niet zijn opgenomen. Oorzaken hiervan zijn de breedte en complexiteit van het onderwerp, de beschikbaarheid van bronnen, en beperkingen van ons onderzoek. Hierdoor hebben wij bepaalde keuzes moeten maken in welke informatie gepresenteerd is.

2 Gezinsbeleid in vergelijkend perspectief

2.1 Het gezinsbeleid in ons omringende landen

Uit de literatuur blijkt dat gezinsbeleid uit drie centrale hoofdthema's bestaat, namelijk: (1) inkomenssteun (zoals kinderbijslag, toeslagen, en financiële ondersteuning via het belastingstelsel); (2) verlofregelingen en kinderopvang om de combinatie werk & zorg te faciliteren; en, (3) voorzieningen en diensten voor jonge kinderopvang, opvoedsteun en onderwijs.

We hebben ons afgevraagd wat er tegenwoordig in elk van deze drie belangrijkste thematische gebieden van gezinsbeleid in de in ons omringende landen gebeurt? Welke beleidskeuzes worden er gemaakt, waarom, en welke ontwikkelingen zijn te onderscheiden? Ook hebben we gekeken voor wie het beleid (toegankelijk) is, en voor wie niet. In de hiernavolgende paragrafen geven wij de inzichten weer van deze vergelijkende analyse. Ter illustratie lichten we per thema een voorbeeld uit welke een interessant aspect van gezinsbeleid laat zien.

2.2 Inkomenssteun: universeel of voorwaardelijk

Inkomenssteun voor gezinnen is historisch gezien de belangrijkste pijler van gezinsbeleid (Daly, 2020). Hoewel ze in generositeit variëren en niet overal voor alle (typen) gezinnen beschikbaar zijn, zien we in alle landen diverse vormen van inkomenssteun. Inkomenssteun is voornamelijk bedoeld om belemmeringen om een gezin te stichten en te onderhouden weg te nemen. De achterliggende gedachte is om **gezinnen te compenseren** voor de **gemaakte kosten** en door zorg **gedeerde inkomsten** van het opvoeden van kinderen (Montanari, 2000). Vóór 1960 werd inkomenssteun voornamelijk verstrekt aan kostwinners en direct uitbetaald via de lonen van werkende vaders. In de periode daarna zijn landen verschoven naar het zogenaamde tweeverdienersmodel en zien we verschillende vormen van inkomenssteun: via sociale verzekeringen in de vorm van kinderbijslag, toeslagen, toelagen, belastingkrediet en -voordelen en uitkeringen.

Daarnaast wordt in vrijwel alle landen inkomenssteun ook ingezet om **ongelijkheid tussen gezinnen te verkleinen**, door directe of indirecte financiële ondersteuning te bieden aan gezinnen die dat nodig hebben. Hier zien we vooral dat deze steun geboden wordt aan eenoudergezinnen, gezinnen met kinderen met een levenslange zorgbehoefte, of gezinnen in armoede en financieel kwetsbare situaties. Meestal gebeurt dit in de vorm van kinderbijslag, belastingkrediet of toeslagen voor kinderopvang.

In sommige landen wordt inkomenssteun ook ingezet om demografische doelen te bereiken. In bijvoorbeeld Litouwen en Finland probeert de overheid ouders aan te moedigen meer kinderen te nemen. Om het hoofd te bieden aan een **krimpende beroepsbevolking** naar aanleiding van emigratie, vergrijzing en dalende geboortecijfers worden ouders door middel van toeslagen, belastingvoordeel en bonussen aangemoedigd (Hellstrand et al., 2020). Baby bonussen en andere vergelijkbare financiële motieven en maatregelen zijn voornamelijk veel voorkomend bij rechts-conservatieve regeringen. Zo poogt de Hongaarse overheid een stijging in het geboortecijfer te bewerkstelligen d.m.v. het aanbieden van leningen die men bij de geboorte van drie kinderen in een bepaalde tijd niet hoeft af te lossen. Echter, deze voorwaardelijke incentive heeft als resultaat dat een deel van de gezinnen is komen te lijden onder de financiële plicht om kinderen te baren, terwijl nieuwe gezinsomstandigheden hier soms geen ruimte voor bieden (Walker, 2020). Overigens

reguleert Litouwen geen enkele andere vorm van gezin dan het huwelijk tussen man en vrouw (Tryfonidou & Wintemute, 2021).

Hoewel gezinsbeleid steeds belangrijker wordt in Europa (Nieuwenhuis & Van Lancker, 2020), zijn de uitgaven voor gezinsinkomenssteun over het algemeen verminderd (Daly & Ferragina, 2018; Europese Commissie, 2017).

Beleidskeuzes & ontwikkelingen in inkomenssteun

Behalve verschillen in generositeit (bedrag varieert naar gelang de leeftijd of het aantal kinderen) en een algehele daling in overheidsuitgaven voor inkomenssteun aan gezinnen zien we twee belangrijke verschillen in beleidskeuzes tussen landen (OECD Family Database, 2023). In reactie op de recessie van 2008 en de daarop volgende bezuinigingen op sociale voorzieningen, verschuiven steeds meer landen **van universele inkomenssteun naar voorwaardelijke steun**. Zo heeft het VK in 2010 inkomenssteun aan gezinnen volledig hervormd. Met de intrede van inkomensstoetsing als voorwaarde en een focus op de meest kwetsbaren, was vanaf dat moment steun aan gezinnen niet langer voor iedereen beschikbaar en werd deze inkomensafhankelijk. Ook in Litouwen is inkomenssteun aan gezinnen inkomensafhankelijk. In Noorwegen, Finland en Zweden is inkomenssteun nog steeds universeel en toegankelijk voor alle gezinnen, ongeacht hun inkomen en werksituatie. In deze landen zijn er ook aanvullende ondersteuningsmaatregelen voor gezinnen in kwetsbare situaties. In Duitsland en België zien we een mix van maatregelen, zowel universeel (kinderbijslag, belastingen) als steun alleen gericht op gezinnen met lage inkomens.

Een tweede in de literatuur veelgenoemde ontwikkeling gaat over de **toenemende fiscalisering** van financiële steun aan gezinnen (Ferrarini, Nelson & Höög, 2012; Daly, 2020, OECD Family Database, 2023a). Onder andere te zien in België en Duitsland, wordt er steeds vaker de keuze gemaakt om inkomenssteun voor gezinnen sterker te koppelen aan het inkomen en de werksituatie van de ouders via het belastingstelsel middels bijvoorbeeld belastingkredieten en vrijstellingen. Volgens Daly (2020) duidt deze toenemende fiscalisering op een verandering in hoe overheden naar gezinnen kijken waarbij steeds vaker de keuze wordt gemaakt om 'het gezin' als een economische groep van werkende individuen te zien. Daarmee krijgt het gedrag van gezinsleden en de relatie tussen gezinsbeleid en arbeidsmarkt steeds meer aandacht in het beleid.

Fiscalisering van inkomenssteun aan gezinnen wordt (o.a. in België en Duitsland) ook **bekritiseerd** vanwege de **te grote en toenemende complexiteit** en van oudsher ingebouwde **voordelen voor gehuwden**. De kritiek is dat de fiscalisering van gezinssteun zo complex en ingewikkeld is geworden, dat de meest kwetsbare gezinnen moeite hebben om hun weg te vinden naar die ondersteuning waar ze recht op hebben, terwijl ze juist aanzienlijk grotere behoeften hebben dan andere gezinnen. En ook al zijn alle landen verschoven van een kostwinnersmodel naar een tweeverdienersmodel, het feit dat in sommige landen getrouwde ouders nog steeds bepaalde belastingvoordelen genieten, suggereert dat de overheid het huwelijk via beleidsmaatregelen beoogt te stimuleren: *“een restant van hoe het vroeger was”* (expert Universiteit van Antwerpen).

Good Practice: Universal Credit (VK)

In 2010 heeft het Verenigd Koninkrijk het nationale welzijnssysteem hervormd door zes sociale uitkeringen en belastingkredieten (waaronder werkloosheid, huisvesting, kinderopvang, inkomenssteun voor gezinnen en invaliditeitsuitkeringen) te vervangen door een enkel, inkomensafhankelijk programma: Universal Credit (UC). Het doel van UC is gezinnen met lage inkomens ondersteunen en (kind)armoede terug dringen. UC als overkoepelend programma dient er ook toe om het uitkeringssysteem te versimpelen en fouten en fraude te verminderen. Verder is het onderliggende doel om arbeidsparticipatie te stimuleren door het financieel aantrekkelijker te maken om te werken, ook in het geval van lagere lonen. UC is digitaal georiënteerd wat in theorie de

toegankelijkheid zou moeten bevorderen. Echter zijn er uitdagingen gebleken, met name tijdens de implementatie- en overgangperiode van UC. Zo leidde vertraagde betalingen en administratieve fouten tot financiële problemen bij de ontvangers. Verder was er een gebrek aan aandacht voor gebruikersbehoeften van de meest kwetsbare doelgroepen en te weinig begeleiding bij het navigeren door het nieuwe systeem. Hoewel er kritiek en uitdagingen zijn geweest, heeft het systeem veel gezinnen geholpen. UC heeft laten zien dat gerichte financiële ondersteuning effectief kan zijn in het stimuleren van arbeidsparticipatie onder ouders met lage inkomens en het verminderen van kinderarmoede (Caudill & Pulawski, 2022).

2.3 Werk & Zorg: van moeders, naar werkende ouders, naar zorgende vaders

Het faciliteren van de combinatie werk & zorg middels verlofregelingen is historisch gezien de tweede belangrijke pijler van gezinsbeleid (Daly, 2020). Naast **verlofregelingen**, is het bieden van subsidies of toeslagen voor **kinderopvang** ook een belangrijk instrument voor ouders om werk en zorg te kunnen combineren. Verlofregelingen zijn na de Tweede Wereldoorlog geïntroduceerd om de gezondheid van moeders en baby's te beschermen en de arbeidsmarktparticipatie van vrouwen te bevorderen (Sigle-Rushton et al., 2013). De zorgverantwoordelijkheden van vaders zijn lange tijd niet wettelijk erkend. Pas in de jaren '70 begonnen de eerste landen (Zweden, Noorwegen, Finland) de zorgrechten van vaders te erkennen. Vanaf de jaren '90 is ouderschapsverlof belangrijker geworden. Alhoewel ze in lengte, duur en voorwaarden verschillen, hebben tegenwoordig alle landen het recht op drie soorten verlof wettelijk vastgelegd: zwangerschaps-, ouderschaps- en vaderschapsverlof (Europese Commissie, 2017). Het **vaderschapsverlof** wordt verstrekt aan de werkende vader en wordt normaal gesproken opgenomen rond de tijd van de bevalling. Het achterliggende idee is dat de vader zo tijd kan doorbrengen met zijn pasgeboren kind en ondersteuning kan bieden aan de moeder en eventuele andere kinderen in het huishouden. Meestal is dit zorgverlof van korte duur - enkele weken - en wordt het tegen een vast tarief betaald.

Tegenwoordig worden verlofregelingen gezien als een belangrijk onderdeel van de (publieke) welzijnsstaatvoorzieningen (Daly, 2020). De regelingen van Litouwen, Finland, Zweden en Noorwegen worden gezien als zeer genereus. Litouwen biedt sinds 2018 ook 'grootouderverlof' aan. Net als bij inkomstensteun, zijn geen van de verlofregelingen in Litouwen daarentegen beschikbaar voor regenbooggezinnen, omdat die geen wettelijke erkenning genieten (ILGA Europe, 2023).

Beleidskeuzes & ontwikkelingen in zorg & werk

Met betrekking tot **kinderopvang** zien we verschillende maatregelen en benaderingen tussen de landen. In het VK wordt kinderopvang privaat aangeboden en is er een beperkt aantal uren gratis opvang beschikbaar voor ouders met kinderen vanaf twee jaar die voldoen aan de gestelde inkomensvoorwaarden. Kinderopvang is hier bedoeld om ouders - met name moeders met jonge kinderen en lage inkomens - te ondersteunen en te stimuleren om te werken. Kritiek op deze benadering is dat wanneer kinderopvang primair wordt gezien als een instrument voor arbeidsparticipatie, de (pedagogische en educatieve) kwaliteit van de opvang en het welzijn van het kind op de achtergrond kunnen raken (Vandenbroeck, 2020). Of, dat winstbelangen prevaleren boven kindervelzijn (Vandenbroeck, 2020). Dit kan leiden tot kostenbesparingen op het personeel, wat resulteert in lagere kwalificaties, minder ondersteuning en slechtere arbeidsomstandigheden met een hoger personeelsverloop als gevolg (Lazzari, 2012; Moss, 2014; Vandenbroeck, 2020). In Noorwegen, Zweden en Finland zien we dat kinderopvang naast een arbeidsbevorderende functie, ook een sociale en educatieve missie heeft gekregen. In deze landen wordt kinderopvang publiek en universeel aangeboden en ingezet vanuit een onderwijsgedachte en omvat het meer dan 'alleen' zorg voor baby's en peuters terwijl hun ouders werken.

Bovendien is in deze landen het recht op hoogwaardige kinderopvang en educatie vanaf jonge leeftijd wettelijk geborgd. Deze sluit dan naadloos aan op het ouderschapsverlof. Ook Duitsland en België hebben onlangs het recht op hoogwaardige zorg, opvang en educatie voor alle kinderen vanaf jonge leeftijd wettelijk laten vastleggen (Schober, 2020). Steden zoals Gent hebben een uniform inschrijvingsbeleid voor kinderopvang geïntroduceerd dat ervoor moet zorgen dat een brede dwarsdoorsnede van de bevolking wordt bediend. Daarnaast worden in sommige regio's professionals ingezet om kinderopvangpersoneel te trainen in het werken met kwetsbare gezinnen. Litouwen, België en Duitsland laten een meer gecombineerde benadering zien met een mix aan private en publieke aanbieders. De uitdagingen van deze verschillende benaderingen bespreken we in de volgende paragraaf (2.4).

In alle landen zijn de **verlofregelingen verschoven** van een **genderstereotype focus** op moeders en werk, naar een meer **inclusievere focus** op ouders en werk (Daly, 2020; Blum, Koslowski & Moss, 2017). Wederom een belangrijke verschuiving van het kostwinnersmodel, naar het tweeverdienersmodel waarbij gendergelijkheid meer aandacht krijgt. In Finland, Noorwegen en Zweden echter, is het beleid nog verder verschoven naar het zogenaamde **tweeverdieners-tweeverzorgersmodel** (Maldonado & Nieuwenhuis, 2020). Naast een focus op twee verdienende ouders en werk, richt het beleid zich steeds meer op vaders en hun zorgverantwoordelijkheden. Waar het tweeverdienersmodel voornamelijk gericht is op het faciliteren van arbeidsdeelname van beide partners, legt het tweeverdieners-tweeverzorgersmodel de nadruk op een gelijkwaardige verdeling van zowel werk- als zorgtaken tussen de partners. Hiermee wordt gestreefd naar gendergelijkheid, zowel op de werkvloer als thuis. In deze landen is het gezinsbeleid dan ook duidelijk ingebed in gendergelijkheid en emancipatiebeleid.

De beleidskeuze voor het ene of andere model, laat voornamelijk verschillen zien tussen hoe (en wanneer) het **verlof tussen de ouders mag worden verdeeld** en of bepaalde delen ervan alleen voor de moeder of de vader beschikbaar zijn. In België, Litouwen, Duitsland en het VK mogen ouders zelf beslissen hoe ze het ouderschapsverlof tussen hen zullen verdelen. In Zweden, Noorwegen en Finland daarentegen is na tegenvallende cijfers in het aantal mannen dat ouderschapsverlof opneemt (Evertsson et al., 2020) een deel alleen gereserveerd voor vaders en niet overdraagbaar. Met deze zogenaamde "**vaderquota's**" proberen overheden vaders aan te moedigen ouderschapsverlof op te nemen. Daarnaast worden (o.a. in Finland en Zweden) actief mediacampagnes ingezet om vaders te stimuleren verlof op te nemen, en worden mede door de overheid nieuwe ideeën van 'vaderschap' gepromoot en vader-vriendelijke werkplekken aangemoedigd (Klinth, 2008).

Ondanks de verlegde focus op gelijke verdeling van werk en zorg, is er **ook in Zweden, Finland en Noorwegen kritiek op het beleid**. Veel gehoord is "we zijn er nog niet" en "we hebben nog een lange weg te gaan" waarmee respondenten en studies aangeven dat transformatie van genderrollen en gelijkheid in de verdeling van zorgtaken nog niet gerealiseerd is. In andere landen zien we ook discussie over de zogenoemde **ambivalentie** die kan bestaan in gezinsbeleid (Daly, 2020). Waarbij aan de ene kant vrouwen (moeders) worden aangemoedigd om meer en langer te werken via arbeidsmarktbeleid terwijl aan de andere kant de opname van verlof voor zorg wordt gestimuleerd door gezinsbeleid. Vooral in die landen waar zorg voor kinderen nog primair gezien wordt als een 'vrouwenaangelegenheid', en het tweeverdienersmodel de basis van het beleid is, is de veelgehoorde kritiek dat het daadwerkelijk mogelijk maken van de combinatie werk en zorg achterblijft. In alle landen, zelfs wanneer beide ouders fulltime werken, blijven vrouwen de primaire verzorgers en besteden vaders nog steeds minder tijd aan de zorg voor hun kinderen en andere verwanten (Weldon-Johns, 2021; Grunow & Evertsson, 2019; Dermott & Miller, 2015). Verlofregelingen die voortvloeien uit arbeidsmarktbeleid lijken minder coherent en doeltreffend dan verlofregelingen ingebed in genderbeleid en gelijke verdeling van zorgverantwoordelijkheden van beide ouders (Moss & O'Brien, 2019).

Good practice: de Vaderquota in Noorwegen

Van het totale ouderschapsverlof dat beschikbaar is voor ouders na de geboorte van een kind, is in Noorwegen een specifiek aantal weken exclusief gereserveerd voor de vader. Deze weken kunnen niet door de moeder worden opgenomen. Deze vaderquota, ook wel bekend als de "papa maanden", is in 1993 ingevoerd met het doel om de betrokkenheid van vaders bij de zorg voor hun kinderen te vergroten (Halrynjo & Kitterød, 2016). De vaderquota is in de loop der jaren verschillende keren aangepast, waarbij het aantal aan vaders toegewezen weken is veranderd. Tegenwoordig hebben vaders de keuze tussen 15 weken verlof waarbij het hele salaris wordt vergoed, of 19 weken met 80% vergoeding van het huidige salaris (OECD Library, n.d.). Als een vader besluit om zijn gereserveerde weken niet op te nemen, kunnen deze weken niet worden overgedragen aan de moeder. Deze regeling is bedoeld om het gedrag van individuele gezinsleden te beïnvloeden en traditionele rolpatronen in gezinnen te doorbreken en gendergelijkheid in zowel het gezinsleven als op de arbeidsmarkt te bevorderen. Het systeem heeft bijgedragen aan een culturele verschuiving in Noorwegen: vaders zijn nu actiever betrokken bij de zorg voor hun kinderen en het huishouden.

2.4 Welzijn van Kinderen: steeds vaker recht op hoogwaardige opvang

De derde (en steeds belangrijk wordende) pijler van gezinsbeleid is het thema 'welzijn van kinderen' (Daly, 2020). Dit thema omvat in de praktijk een zeer divers aanbod van beleidsmaatregelen waaronder directe diensten en voorzieningen zoals gratis of gesubsidieerde kinderopvang, schoolmaaltijden, gezinscounseling, oudertrainingen, educatieve programma's, en gemeenschapscentra gericht op gezinnen. **Kinderopvang** voor de jongste kinderen is historisch gezien altijd een belangrijk onderdeel geweest van gezinsbeleid, zij het om verschillende redenen (Moss, 2006; Scheiwe & Willekens, 2009). Oorspronkelijk is kinderopvang vooral een instrument om de **arbeidsmarktparticipatie** te stimuleren. In sommige landen is het bieden van kinderopvang inmiddels ook een welzijnsinstrument geworden en wordt het gezien als **cruciaal** voor de **ontwikkeling** van kinderen en het bevorderen van **gelijke kansen** (Pavolini & Van Lancker, 2018; Morabito et al., 2013; Vandenbroeck, 2020). Andere voorzieningen hebben als doel ouders te ondersteunen met **(goede)opvoeding** en te informeren over (kind)rechten. Net als bij het eerder besproken thema inkomenssteun, zijn deze beleidsmaatregelen of universeel en voor iedereen toegankelijk (Finland, Zweden, Noorwegen) of werk en inkomens gerelateerd en bedoeld voor meer kwetsbare gezinnen (in VK). In Litouwen is het gezinsbeleid ook gericht op 'huwelijkse stabiliteit' en worden er voorzieningen geboden om ouders te ondersteunen in hun opvoedingsrol en om **scheidingen** te voorkomen.

Beleidskeuzes en ontwikkelingen in welzijn van kinderen

Terwijl sommige landen de voorziening van kinderopvang voor werkende ouders nog voornamelijk inzetten als arbeidsmarktinstrument, benadrukken anderen het kindwelzijn en de educatieve aspecten. In Finland, Zweden en Noorwegen, en tot op zeker hoogte ook Duitsland en België, is **kinderopvang** in meerdere mate een **welzijnsmaatregel** geworden. In deze landen is het doel om zo **vroeg** en zo **goed mogelijk educatie** aan te bieden aan jonge kinderen via opvang en onderwijs (Moss, 2006). Onder andere Duitsland, Finland, België en Zweden hebben **het recht op** voorschoolse educatie en kwalitatief hoogwaardige opvang en zorg voor kinderen **wettelijk vastgelegd**. Met de nadruk op een evenwichtig curriculum en een overgang tussen geboorte en leerplichtige leeftijd. In de praktijk zijn in verschillende landen hier (nieuwe) zorgen en uitdagingen over ontstaan (Vandenbroeck, 2020). Bijvoorbeeld in Duitsland, waar door een krappe arbeidsmarkt niet voldoende medewerkers beschikbaar zijn om **voldoende kwaliteit** en beschikbaarheid te bieden. De Duitse overheid probeert in samenwerking met werkgevers de tekorten op te lossen (zie ook paragraaf 2.5 en het essay over Duitsland in hoofdstuk 4). Ook zien we dat in de landen waar de keuze voor kinderopvang vanuit het thema kind welzijn wordt gemaakt,

deze gepaard gaat met een keuze voor het **(grotendeels) publiek financieren** van kinderopvang. Kinderopvang wordt dan gezien als een integraal deel van het onderwijs- en welzijnsbeleid (Lazzari, 2012; Moss, 2014; Vandenbroeck, 2020). In tegenstelling tot de meer marktgerichte kinderopvang (zoals in het VK).

Ten slotte vonden wij het binnen dit thema ook opmerkelijk dat de maatregelen zich voornamelijk lijken te richten op **jonge kinderen** tot de basisschoolleeftijd, met uitloop naar 12 jaar. Alhoewel er in alle landen uiteraard ook jeugdbeleid wordt gevoerd, lijkt dit meer een apart beleidsspoor te zijn dan integraal onderdeel van 'gezinsbeleid'. Meer inzicht krijgen in de aanpakken en relatie tussen gezins- en jeugdbeleid behoeft meer onderzoek.

Inspirerend voorbeeld: Kinderopvang förskola in Zweden

In Zweden heeft ieder kind vanaf 1 jaar recht op educatie en hoogwaardige opvang, ongeacht of de ouders werken of studeren (European Commission, 2022a). De kosten zijn inkomensafhankelijk en er is een maximumtarief ingesteld om ervoor te zorgen dat kinderopvang voor iedereen betaalbaar blijft. Vervoer wordt geboden aan ouders in financieel kwetsbare situaties.

De kinderopvang in Zweden staat bekend om haar hoge kwaliteit, met goed opgeleid personeel en een pedagogisch curriculum dat de ontwikkeling en het welzijn van het kind centraal stelt. Er zijn nationale normen en richtlijnen opgesteld die de kwaliteit van kinderopvanginstellingen waarborgen (European Commission, 2022b). Ook heeft Zweden een specifiek curriculum voor kinderopvangcentra dat zich richt op de holistische ontwikkeling van het kind, inclusief de sociale, emotionele en cognitieve ontwikkeling (European Commission, 2022c). De nadruk ligt op spelend leren, sociale interactie en het bevorderen van autonomie. Veel medewerkers in de kinderopvang hebben een universitair diploma in de pedagogiek. De Zweedse overheid blijft consequent investeren in de kinderopvangsector, zowel financieel als op het gebied van beleidsontwikkeling. Deze combinatie van universele toegang tot kinderopvang, gecombineerd met een hoge pedagogische kwaliteit en goed opgeleid personeel, heeft laten zien dat kinderopvang niet alleen gunstig is voor de arbeidsparticipatie van ouders, maar ook cruciaal voor de ontwikkeling van kinderen (Grönlund & Önun, 2020; Kaufman & Grönlund, 2021).

Om dit uitgebreide- en kwalitatief hoge kinderopvang systeem te financieren **investeert de Zweedse overheid flink in de kinderopvang en onderwijs**. Vergeleken met andere Europese landen spendeerde de Zweedse overheid in 2019, na IJsland, het hoogste percentage van het Bruto Binnenlands Product aan kinderopvang en voorschoolse opvang (OECD Family Database, 2023b).

2.5 Van Gezinsbeleid naar Gezinnenbeleid?

Wat opvalt is dat in alle landen het gezinsbeleid in meer of mindere mate bezig is (geweest) met zich aan te passen aan de **veranderende behoeften van 'nieuwe' gezinsvormen**. Beleidsmakers houden zich bezig met vragen zoals: wie is het gezin, wat moeten we doen om het beleid aan te passen aan **nieuwe gezinsstructuren**? Dit is niet verwonderlijk want anders dan nog vaak gedacht, bestaat de meerderheid van gezinnen niet langer uit een (biologische) vader en moeder met kind(eren), maar zijn er juist veel meer verschillende soorten gezinnen (Berger & Carlson, 2020; Adema, Clarke, and Thévenon, 2020). In de meeste landen zijn de **genderverhoudingen** en **partnergedragingen** in meer of mindere mate veranderd en leven gezinnen in steeds diverse samenstellingen. Zo zijn er tegenwoordig veel meer alleenstaande ouders, leven kinderen vaker in samengestelde gezinnen of pendelen heen en weer tussen twee huizen (OECD Family Database, n.d.). Deze diversificatie van gezinssamenstellingen vraagt om **aanpassingen van het gezinsbeleid** in de ons omringende landen. Of beter, in plaats van gezinsbeleid kan men spreken van

gezinnenbeleid waarbij de diversiteit tussen en binnen gezinnen meer en meer het uitgangspunt wordt.

Terwijl in Zweden, Noorwegen en Finland de beleidsdiscussies en aanpassingen rondom de toenemende **diversiteit van gezinssamenstelling** al sinds de jaren '90 gaande zijn, speelt deze in sommige landen recentelijk. In Duitsland signaleren we bijvoorbeeld de kritiek dat sommige aspecten van het gezinsbeleid nog steeds **traditionele gezinsmodellen** in stand lijken te houden (zie het essay in hoofdstuk 4). Zoals de 'Ehegattespaltungen' die gezamenlijke belastingheffing voor gehuwden bevorderen. Deze maatregelen, geïntroduceerd in de jaren '50 en gebaseerd op het kostwinner-huisvrouwmodel, worden bekritiseerd omdat ze niet langer aansluiten bij de levensdoelen en visies van de huidige generatie. Het in stand houden van de gezamenlijke belastingheffing wordt gezien als belemmering van deze moderne gezinsvisies. Immers, binnen het huidige Duitse belastingstelsel is het voor gehuwde stellen met grote inkomensverschillen gunstiger om gezamenlijk belasting te betalen, wat vrouwen met goed verdienende partners ontmoedigt om terug te keren naar werk. Ander kritiek is dat dit systeem ook negatieve gevolgen heeft voor **gescheiden of alleenstaande ouders**, die na de scheiding geconfronteerd kunnen worden met inkomensval en uitdagingen op de arbeidsmarkt.

Net als Dykstra en Dunjeva (2020) vinden wij het opmerkelijk dat het gezinsbeleid in de ons omringende landen zich voornamelijk op **jonge kinderen** (tot 4 en/of 12 jaar) en hun ouders richt. Het bestaan van **intergenerationele gezinsverbanden** lijkt afwezig te zijn binnen gezinsbeleid - alsof ouders van jonge kinderen niet ook zelf kind of kleinkind zijn van een (oudere) ouder die ook zorg behoeft. Dit is opmerkelijk omdat **vergrijzing** in alle landen een feit is en het groeiende aantal ouderen dat zorg behoeft groter is (en wordt) dan het aantal jonge kinderen (OECD Family Database, n.d.). Zo bezien zullen ouders steeds meer werk & zorg voor jonge kinderen moeten gaan combineren met (mantel)zorg voor hun ouders (Dykstra & Dunjeva, 2020).

In Duitsland krijgt het onderwerp **gezin en (mantel)zorg voor oudere familieleden** steeds meer aandacht van beleidsmakers. Daar wordt op dit moment gesproken over het idee om zorg gerelateerd verlof (Pflegegeld) ook mogelijk te maken voor gezinsleden die zorgen voor oudere generaties (zie het essay over gezinsbeleid in Duitsland in hoofdstuk 4 van dit rapport). Het voorgestelde plan omvat een betaalde verlofregeling voor maximaal 36 maanden verlof, met als voorwaarde het hebben van een arbeidscontract van minimaal 15 uur werk per week. Een andere oplossing die werd benoemd in het coalitieakkoord van de huidige regering maar nog niet is opgevolgd, is de invoering van "verantwoordelijkheidsgemeenschappen" (Verantwortungsgemeinschaft), waardoor twee of meer personen wettelijke (zorg)verantwoordelijkheid voor elkaar kunnen nemen, los van liefdesrelaties of het huwelijk. Hierdoor worden **andere woonvormen** en het **recht op gezinsondersteuning** eventueel mogelijk.

Ook zien we dat meer landen **regenbooggezinnen** meenemen in het gezinsbeleid. In Duitsland en België bijvoorbeeld krijgen de rechten, behoeften en specifieke uitdagingen van regenbooggezinnen steeds meer aandacht in het beleid. Regenbooggezinnen zijn gezinnen waarin één of beide ouders een lesbische, homoseksuele, biseksuele, transgender, intersekse of queer (LHBTIQ) identiteit hebben (Rainbow Families, n.d.). Dit kan variëren van twee moeders of twee vaders, tot gezinnen met een transgenderouder of andere samenstellingen die buiten de traditionele gezinsnormen vallen (Coface, n.d.). Wat deze gezinnen gemeen hebben, is dat ze vaak worden geconfronteerd met unieke uitdagingen en ervaringen in een samenleving die overwegend is ingericht op cisgender en heteronormatieve gezinsstructuren (Quiroz, 2008, ILGA, n.d.). In alle landen (behalve Litouwen) wordt in meer of mindere mate gekeken in hoeverre regenbooggezinnen **toegang hebben tot bestaande regelingen en of aanpassing nodig is**. In de landen waar het homohuwelijk is gelegaliseerd, is toegang tot regelingen vaak al geregeld. Sinds de introductie van het geregistreerd partnerschap in 1995 in Zweden bijvoorbeeld, kunnen partners van hetzelfde geslacht daar

gezinsverlof delen. Toen in 2003 het ouderschap voor koppels van hetzelfde geslacht wettelijk werd erkend, begon het aantal vrouwelijke stellen dat ouders werd, te groeien. Wanneer ouders een kind adopteren, hebben ze dezelfde rechten (in termen van verlof en steun) als ouders die een biologisch kind hebben (Chronholm, 2005; Korsell en Duvander (2019). Daarnaast zijn sommige landen bezig met het **inventariseren van specifieke behoeften van regenbooggezinnen** en/of worden er plannen ontwikkeld die discriminatie moeten tegengaan. Zoals in onder andere België en Finland. Het Europees Parlement heeft in December 2022 een richtlijn uitgevaardigd om discriminatie van regenbooggezinnen te bestrijden en is actief bezig met onderzoek en debat op dit thema¹ (De Groot, 2023). **De ILGA Rainbow Europe Map and Index** geeft een overzicht van welke rechten en voorzieningen er beschikbaar zijn voor regenbooggezinnen in Europa.

In deze landen zien we dat het beleid zich meer richt op het beïnvloeden van het gedrag van gezinsleden onderling en de rollen en verantwoordelijkheden van het gezin en de daarmee samenhangende focus op **gender gelijkheid, inclusie en emancipatie**. Het ondersteunen van gezinnen in speciale omstandigheden, zoals eenoudergezinnen, gezinnen met kinderen met speciale behoeften, of gezinnen die te maken hebben met armoede of sociale uitsluiting.

Belangrijke verschuivingen hebben plaatsgevonden in wie er toegang heeft tot gezinsbeleid maatregelen en de daarmee samenhangende opvattingen van 'wie het gezin is'. Zoals eerder genoemd is in Litouwen het beleid **alleen toegankelijk voor het 'nucleaire kerngezin'** waarbij het huwelijk de wettelijke basis vormt. Regenbooggezinnen zijn uitgesloten van alle regelingen. In Finland, Noorwegen en Zweden daarentegen heeft de definitie van een gezin ingrijpende veranderingen ondergaan: deze is inclusief en genderneutraal geworden en in wetgeving verbreed. Gezinnen kunnen tegenwoordig bestaan uit niet-biologische ouders en broers en/of zussen. Het gezin wordt in Finland gedefinieerd als ouders/verzorgers met een of meer kinderen. Om een gezin te vormen hoeven de ouders niet per definitie gehuwd of samenwonend te zijn. Koppels van hetzelfde geslacht hebben dezelfde rechten als koppels van verschillend geslacht (Ministry of Social Affairs and Health, 2013).

Good practice: Finland for All Families project

Het project "Finland for All Families", heeft als doel om de diversiteit van gezinsvormen in Finland onder de aandacht van de samenleving en beleidsmakers te brengen. In samenwerking met, en financieel ondersteund door, de Finse overheid, heeft het project de diversiteit aan structuren, samenstellingen en uitdagingen van gezinnen in Finland in kaart gebracht. Met als opdracht om de standpunten en behoeften van diverse gezinnen inzichtelijk te maken bij beleidsmakers en professionals die met gezinnen werken. Kortom, het idee is om Finland een betere plek te maken voor alle soorten gezinnen. Het project maakt deel uit van het Monimuotoiset Perheet – Diverse Gezinnen netwerk (Monimuotoiset Perheet, n.d.). Het netwerk bestaat uit verschillende gezinsverenigingen die diverse soorten gezinnen vertegenwoordigen. Met een holistische kijk op het gezinsleven, omarmt het netwerk de complexiteit van moderne gezinnen. De bundeling van ervaringen en kennis moet resulteren in samenhangend en coherent beleid en een geïnformeerde aanpak, aldus Monimuotoiset Perheet. En een samenleving waarin elk gezin, ongeacht de structuur, wordt erkend en ondersteund. Het project wordt gefinancierd door het Funding Centre for Social Welfare and Health Organizations (STEA) van de Finse overheid.

2.6 Organisatie & coördinatie: nieuwe samenwerkingen en meerdere lagen

We zien dat gezinsbeleid op verschillende niveaus wordt vormgegeven en uitgevoerd en dat deze meerlagigheid van toenemend belang is (Hemerijck, 2017; Ferragina & Seeleib-Kaiser, 2015).

¹ Briefing Free Movement of Rainbow Families in EU,
[https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI\(2023\)749768](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2023)749768)

Gezinsbeleid is niet alleen (meer) een nationaal beleidsvraagstuk. Van invloed zijn de EU, nationale, federale en lokale overheden, werkgevers en het maatschappelijk middenveld.

De **Europese Commissie** is steeds meer betrokken bij sociale uitkomsten en beleidsmaatregelen, inclusief gezinsbeleid, van lidstaten (De la Porte et al., 2022). Zo zijn sociale investeringen (preventie van sociale risico's en ongelijkheid) en bevordering van **gelijkheid** tussen mannen en vrouwen een kernwaarde van de EU (European Commission, n.d.). Dit heeft gevolgen voor gezinsbeleid, vooral op gebieden zoals ouderschapsverlof, arbeidsmarkt en zorgtaken en is duidelijk zichtbaar in de lancering van de '**Europese Pijler van Sociale Rechten**' (European Commission, 2017) en de aangenomen '**Richtlijn Werk-Privébalans**' (2019).

De Europese Pijler van Sociale Rechten (2017) is gericht op gelijke kansen voor vrouwen en mannen om te excelleren in hun carrière en het evenwicht tussen werk en privéleven. Deze omvat het recht op betaalbaar en hoogwaardige kinderopvang en ondersteuning voor kinderen. De 'Richtlijn Werk-Privébalans' (2019) betreft voorstellen die betrekking hebben op normen voor vaderschapsverlof, ouderschapsverlof, zorgverlof voor werknemers die zorgen voor ernstig zieke of afhankelijke familieleden, en flexibel werken. In Duitsland heeft de introductie van de richtlijnen **bijgedragen aan verdere reflectie op en aanpassingen van** het bestaande Elterngeld en Elternzeit systeem, om flexibelere ouderschapsverlofmogelijkheden en betere re-integratie in de arbeidsmarkt na verlof te bevorderen. In België heeft de richtlijn bijgedragen aan de **discussie over en herziening van** het systeem van ouderschapsverlof en tijdskrediet, met meer aandacht voor de behoeften van moderne gezinnen en het bevorderen van een gelijkere verdeling van zorgverantwoordelijkheden tussen mannen en vrouwen.

Op **nationaal niveau** zien we verschillen in organisatiestructuren en beleidsverantwoordelijkheden. Duitsland coördineert haar gezinsbeleid via het **Ministerie van Gezin, Senioren, Vrouwen en Jeugd**. Noorwegen heeft een Ministerie van Kind en Gezin. In het VK is er wel een nationaal beleidskader, maar de implementatie is overgelaten aan lokale overheden. Finland laat het gezinsbeleid vallen onder het Ministerie van Sociale Zaken en Gezondheid, terwijl Litouwen het onderbrengt bij het Ministerie van Sociale Zekerheid en Arbeid. In België en Duitsland is er een federale structuur waarbij zowel **centrale als lokale autoriteiten** nauw betrokken zijn. In België is dit niet alleen van toepassing op de uitvoering maar ook op de beleidsvorming waarbij doelen en thema's van elkaar kunnen verschillen. Federale staten hebben onder druk gestaan om gezinsbeleid te decentraliseren of nieuwe bestuurslagen toe te voegen, waardoor ideologische verschillen regionaal beleid kunnen vormgeven (Béland & Lecours, 2005). In Zweden draagt het Zweeds Sociale Verzekeringsbureau zorg voor financiële steun aan gezinnen.

Ook zien we dat **werkgevers** (wel of niet in samenwerking met overheden) een belangrijke rol spelen in het stimuleren of faciliteren van de combinatie werk & zorg van hun werknemers en andere doelstellingen van gezinsbeleid (Chung, 2020; Begall & Van der Lippe, 2020; Den Dulk, Peters & Poutsma, 2012). Onlangs heeft de Europese Commissie een inventarisatie gemaakt van interessante initiatieven (zie Adams & Janta, 2018). Door **krachte op de arbeidsmarkt** proberen werkgevers aantrekkelijke werk(-gezin) regelingen aan te bieden of de reputatie te krijgen een '**gezinsvriendelijk bedrijf**' te zijn in de strijd om getalenteerde werknemers (Chung, 2020). Een voorbeeld van dergelijke initiatieven is het bedrijfsprogramma 'Familie Succesfactor', gefinancierd door het Ministerie van Gezin, Senioren, Vrouwen en Jeugd in samenwerking met de belangrijkste bedrijfsverenigingen, de Duitse Kamer van Koophandel en vakbonden.

Good practice: Erfolgsfaktor_Familie Duitsland

Sinds 2006 is het "Erfolgsfaktor Familie" project (wat zich vertaald als "Succesfactor Familie") een samenwerkingsverband tussen de Duitse federale overheid, vakbonden, werkgeversverbanden, de

kamer van koophandel en belangenverenigingen (Bundesministerium für Familie, S., F. & J., n.d.a) Dit project erkent dat een gezinsvriendelijk personeelsbeleid cruciaal is voor het bedrijfssucces. Het biedt bedrijven daarom informatie, netwerk mogelijkheden en stimulansen om dergelijk beleid te implementeren, zoals flexibele werktijden en kinderopvang. Binnen dit kader is er ook een specifieke index, de "Fortschrittsindex Vereinbarkeit", die bedrijfsculturen evalueert op hun gezinsvriendelijkheid en bedrijven in staat stelt zich te meten met anderen in hun sector. Samen moedigt het project bedrijven aan om best practices uit te wisselen en gezinsvriendelijke maatregelen te bevorderen via hun "Erfolgsfaktor Familie" bedrijfsnetwerk.

Ook zijn **werkgevers** soms bezig met het **compenseren** voor ofwel hiaten ofwel het **ontbreken** van voldoende voorzieningen die de combinatie werk & zorg van werknemers mogelijk maken. In Duitsland bijvoorbeeld biedt de overheid momenteel **financiële steun aan bedrijven** die kinderopvangfaciliteiten of vakantieopvang willen opzetten en de daarmee gepaard gaande kosten. Daarnaast worden **werkgevers** steeds vaker door nationale wetgeving **gedwongen om werknemers te ondersteunen** bij de combinatie werk & gezin en spelen zij een cruciale rol bij het faciliteren van regelingen. Onderzoek laat zien dat in landen met een wettelijke aanspraak op individueel niet-overdraagbaar verlof, een signaal aan werkgevers geeft dat ze de zorgverantwoordelijkheden van hun mannelijke werknemers moeten erkennen (Brandth & Kvande, 2019). Hiermee is de onderhandelingspositie van vaders wanneer ze verlof aanvragen, in vergelijking met het aanvragen van verlof op basis van gezinsrechten, versterkt (Haas & Hwang, 2019; Moran en Koslowski, 2019). Belangrijk hierbij is om op te merken dat de beschikbaarheid van, de toegang tot en kwaliteit van voorzieningen geboden door werkgevers grote verschillen laat zien en niet altijd eerlijk is verdeeld tussen hoger en anders-opgeleiden (Chung, 2020; Begall & Van der Lippe, 2020).

In Finland is het **maatschappelijk middenveld** essentieel in de vorming en uitvoering van gezinsbeleid. Maatschappelijke organisaties fungeren als verbindende factor tussen beleidsmakers en gezinnen. Veel beslissingen rondom het gezinsbeleid worden genomen na consultatie met maatschappelijke organisaties. Ook voeren zij verschillende diensten uit namens de overheid. Dit kan variëren van kinderopvangdiensten tot ondersteuningsprogramma's voor ouders. Daarnaast werken de Finse overheid en maatschappelijk middenveld samen bij het opzetten van campagnes en initiatieven gericht op bewustwording over bepaalde gezinsgerelateerde kwesties, zoals vaders en zorgverantwoordelijkheden.

2.7 Effectiviteit: positieve, negatieve en onduidelijke gevolgen

Op de vraag 'wat is effectief gezinsbeleid' is geen eenduidig antwoord te geven. Naast een gebrek aan voldoende empirische en vergelijkbare data is een vergelijking van gezinsbeleid op effectiviteit **bijzonder lastig** vanwege de uiteenlopende doelstellingen en beleidscontexten. Gezinsbeleid is immers vooral een paraplu term voor diverse beleidsmaatregelen verspreid over verschillende thema's met diverse doelstellingen en (soms) gericht op verschillende groepen. Daarnaast hebben de verschillende landen verschillende politieke-, historische-, sociale- en demografische contexten. Ook rijst vaak de vraag voor wie is het beleid eigenlijk effectief, en voor wie niet?

Zo zien we dat achter dezelfde beleidsmaatregelen, verschillende doelstellingen kunnen schuilgaan. Zo ligt de focus van het gezinsbeleid in België op het faciliteren van een hogere arbeidsparticipatie onder vrouwen. In de Noordse staten is dit ook het geval, maar staat tegelijkertijd het welzijn van het kind centraal. Deze verschillen leiden ertoe dat in België meer aandacht ligt op de arbeidsparticipatie van vrouwen als graadmeter voor effectief ouderschapsverlof. Terwijl in Finland, bijvoorbeeld, de verdeling van zorgtaken thuis gezien wordt als graadmeter. Of, zoals in Zweden, het welzijn van het kind als maatstaf gebruikt wordt. De interpretatie van wat effectief gezinsbeleid is, hangt sterk

samen met de doelen die het beleid beoogt te behalen. De effectiviteit van gezinsbeleid kan alleen begrepen worden in een context.

Eenduidige uitspraken over de effectiviteit van het gezinsbeleid en de bijbehorende maatregelen in en tussen de verschillende landen kunnen we dus niet doen. Wel kunnen we **algemene observaties** over de effectiviteit van **aspecten van gezinsbeleid** weergeven. We gaan kort in op welke indicatoren gebruikt worden, effecten van inkomenssteun, verlofregelingen en het aanbod aan diensten en voorzieningen, zoals kinderopvang.

Indicatoren

Om de effectiviteit van gezinsbeleid te meten worden over het algemeen de volgende indicatoren gebruikt: arbeidsparticipatie van vrouwen, gebruik van ouderschapsverlof, armoedecijfers voor gezinnen (koopkracht, schulden) en geboortecijfers (Zagel & Lohmann, 2020; Nieuwenhuis, 2020). Waarbij de positieve effecten op arbeidsparticipatie van vrouwen en groeiende bevolkingen doorgaans worden benadrukt (Thévenon, 2014). Zo vonden diverse studies een verband tussen een goede werk-privé balans en een verhoogd geboortecijfer (Rizzi & Rees, 2021; Collins & Glass, 2018; Luci-Greulich & Thévenon, 2013). Rønsen (2004) concludeert dat vrijgevig gezinsbeleid noodzakelijk, maar niet voldoende is om het geboortecijfer op een redelijke niveau te houden.

Inkomenssteun

Over het algemeen kan gezegd worden dat de uitbreiding van ouderschapsverlof en het voorzien in (vroeg) kinderopvang in combinatie met inkomenssteun het risico op armoede onder gezinnen heeft verminderd (Gornick & Nell, 2018; OESO, 2011; Thévenon, 2018). Wel is er een groeiende ongelijkheid tussen gezinsinkomens waar te nemen in Europa. Het effect wat gezinsbeleid heeft op deze groeiende ongelijkheid is een onderwerp wat aandacht behoeft volgens Nieuwenhuis & Van Lancker (2020). In België, bijvoorbeeld, richt gezinsbeleid zich voornamelijk op de middenklasse en de werkenden. Dit leidt ertoe dat mensen met een migratieachtergrond, of laagopgeleiden met onregelmatige uren en/of flexibel werk lastiger toegang kunnen krijgen tot bepaalde (financiële) ondersteuning (Marynissen et al., 2021). Of inkomenssteun voor iedereen effectief is, hangt dus af van de context en van de indicatoren die gebruikt worden om dat te meten.

Verlofregelingen

Ook de effectiviteit van de diverse verlofregelingen is lastig vast te stellen. Deze is afhankelijk van de specifieke context, zoals de arbeidsmarkt, culturele normen, en hangt nauw samen met ander gevoerd beleid en sociaaleconomische ontwikkelingen. Behalve de positieve effecten op arbeidsparticipatie van vrouwen, wordt gewezen op de positieve bijdrage van gelijke zorgverlofregelingen voor beide ouders en hoe deze traditionele genderrollen binnen gezinnen uitdagen (Thévenon, 2016). Genereuze individuele, niet-overdraagbare verlofrechten voor vaders lijken bij te dragen aan een gelijkere verdeling van zorgtaken thuis (Bartova & Keizer, 2020). Ook hier zijn nuances en verschillen zichtbaar, want het zijn vaders met een hogere opleiding die vaker verlof opnemen en betrokken zijn bij de zorg van hun kinderen dan vaders die laagopgeleid zijn. De economische situatie van gezinnen en de al dan niet beschikbaarheid van ondersteunende financiële maatregelen hebben hier mogelijk invloed op. En, door wettelijke aanspraak hebben vaders een sterkere onderhandelingspositie wat effectiever kan zijn in het verkrijgen van ouderschapsverlof. Echter, de daadwerkelijke effectiviteit kan variëren door ongelijke voorzieningen bij verschillende werkgevers en opleidingsniveaus (Brandth & Kvande, 2019; Haas & Hwang, 2019; Moran en Koslowski, 2019).

Hook & Li (2020) benoemen dat er nog te weinig aandacht is voor de relatie tussen gezinsbeleid en gelijkheid binnen het gezin. Terwijl veel beleidsmaatregelen gericht zijn op het bevorderen van gendergelijkheid in werk en zorg, worden de effecten op daadwerkelijke machtsdynamieken en taakverdeling binnen gezinnen vaak (nog) niet gemeten.

Diensten en voorzieningen

Ondanks de centrale rol van kinderopvang in gezinsbeleid staan de gegevens en indicatoren voor het analyseren hiervan nog in de kinderschoenen (Sirén, Doctrinal, Van Lancker, & Nieuwenhuis, 2020). Een populaire indicator is de participatie van het aantal kinderen in de **kinderopvang**, wat iets zegt over de toegankelijkheid van de kinderopvang. Effecten op welzijn van kinderen krijgt daarentegen nog weinig aandacht in beleidsevaluaties. Terwijl veel beleidsmaatregelen zich richten op de arbeidsparticipatie van ouders, kan het direct meten van het welzijn van kinderen een belangrijk beeld geven van het effect van het gezinsbeleid (Nieuwenhuis, 2020; Sirén, Doctrinal, Van Lancker, & Nieuwenhuis, 2020). Weer ander onderzoek stipt de negatieve gevolgen aan van de kindertuiszorgtoeslag in Finland, waarbij ouders financiële tegemoetkoming krijgen om thuis voor kinderen te zorgen, in plaats van ze naar de opvang te brengen. Naast dat beleidsmakers aangeven dat (sommige) kinderen hierdoor pas laat in het zicht komen van het educatiesysteem, zien zij signalen dat de positie van hun moeders op de arbeidsmarkt verzwakt, en traditionele genderrollen en stereotypen worden versterkt (OECD Family Database, n.d.). Daarnaast kan er een samenspel zijn van factoren die kinderopvang al dan niet 'effectief' maken. Zo is in België aanvullend beleid om ouders met lagere inkomens voorrang te geven voor de kinderopvang. Uit interviews bleek echter dat de wachtlijsten dusdanig lang zijn dat deze voorrangsregel zich in de praktijk niet uitbetaalt.

Een ander voorbeeld is de Zweedse förskola, waar het opnieuw lastig is conclusies te trekken over de effectiviteit. De **participatie van het aantal kinderen** in deze voorschoolse opvang is met meer dan 90% relatief hoog in Zweden (Abankina & Filatova, 2018). Echter als het gaat om de bredere inclusiviteit en het inspelen op de **behoeften van alle kinderen**, ontbreken systematische methodes voor het documenteren, analyseren en evalueren van informatie over deze behoeften (Swedish Schools Inspectorate, 2018). In een eerdere studie door Van Lancker en Ghysels (2012) kwam naar voren dat gesubsidieerde kinderopvang de **economische gelijkheid tussen families** heeft vergroot. Echter suggereren andere studies dat alleenstaande ouders meer profiteren van de kinderopvang dan paren met kinderen (Maldonado & Nieuwenhuis, 2015; Nieuwenhuis & Maldonado, 2018). Ondanks deze positieve geluiden ontbreken er **systematische methodes** voor het documenteren, analyseren en evalueren van informatie over de verschillende behoeften van diverse kinderen (Swedish Schools Inspectorate, 2018).

Malmberg-Heimonen en Tøge (2022) trekken soortgelijke conclusies over opvoedondersteunende programma's en voorzieningen van gezinnen. Volgens hen is er onvoldoende (vergelijkbare) data en kennis over de effectiviteit van dergelijke programma's en voorzieningen. Dit is noemenswaardig omdat deze vorm van **gezinsondersteuning groeit** en steeds belangrijker wordt (ook qua overheidsuitgaven -OECD Family Database). De uitdaging voor de toekomst is te begrijpen welk (combinatie van) gezinsbeleid inclusief en effectief kan zijn voor een breed scala aan gezinnen over de volledige breedte van de inkomensverdeling.

Coördinatie

Tenslotte hebben we gekeken naar effectiviteit in relatie tot de meerlagigheid van gezinsbeleid en samenspel tussen verschillende actoren. Behalve dat het belang van goede samenwerking en afstemming in ieder gesprek wat wij gevoerd hebben benadrukt wordt, blijft onduidelijk of, en in hoeverre, de verscheidenheid aan organisatievormen van gezinsbeleid in de ons omringende landen van invloed is op de effectiviteit en kwaliteit van het beleid. Daar valt weinig zinnigs over te zeggen. Wel is duidelijk dat ondanks de diverse organisatievormen, de vraagstukken en uitdagingen waarmee elk land wordt geconfronteerd vrijwel hetzelfde zijn: schaarste van middelen door begrotingstekorten, aanhoudende (gender) ongelijkheid, beschikbaarheid en toegankelijkheid van voorzieningen, economische discrepanties en de groeiende diversiteit van gezinsstructuren (Van Lancker & Nieuwenhuis, 2020).

3 Conclusies en denkrichtingen

In de voorgaande paragrafen hebben we uiteengezet hoe het gezinsbeleid eruit ziet in de ons omringende landen, Duitsland, België, Finland, Noorwegen, Zweden, Litouwen en het Verenigd Koninkrijk. Middels het verzamelen van informatie via literatuuronderzoek en 20 interviews met beleidsmakers, belangengroepen en experts, hebben we een vergelijkende analyse gemaakt op beleidsniveau. Deze analyse is gemaakt vanuit een multifocale en inclusieve lens. We hebben ingezoomd op de verschillen en ontwikkelingen in beleidskeuzes, doelstellingen en thema's. Ook hebben we gekeken naar veranderingen in de visies op het gezin en hoe beleid omgaat met 'nieuwe' gezinssamenstellingen. Daarnaast zijn we ingegaan op de organisatiestructuur van het beleid, en welke actoren betrokken zijn bij de vorming en uitvoering van het beleid. Tot slot hebben we onderzocht wat er bekend is over effectiviteit van de beleidsinstrumenten.

3.1 Conclusies over de trends in het gezinsbeleid

In alle landen zijn sociale trends zichtbaar waaraan het beleid zich aanpast. **Gezinsbeleid is divers en dynamisch en gevormd tegen een achtergrond van vergrijzende bevolkingen**, diversifiëring van bevolkingssamenstelling (immigratie en emigratie), veranderende gender normen, krimpende beroepsbevolkingen, lage geboortecijfers, groeiende economische ongelijkheid, hoge echtscheidingspercentages en een toename van eenoudergezinnen.

Het gezin bestaat niet meer. Gezinsbeleid is bezig (geweest) met zich aan te passen aan de veranderende behoeften van "nieuwe" gezinsvormen. We zien dat beleidsmakers zich bezighouden met de vraag 'wie is het gezin' en voor wie is het beleid toegankelijk, en wie niet. En, wat kunnen we doen om het beleid aan te passen? Dit is niet verwonderlijk want anders dan nog vaak gedacht, bestaat de meerderheid van gezinnen niet langer uit een (biologische) vader en moeder met kind(eren), maar zijn er juist veel meer verschillende samenstellingen. In Finland, Noorwegen en Zweden is de wettelijke definitie van een gezin verbreed en meer divers geworden.

In de afgelopen 20 jaar, is het gezinsbeleid versterkt, verbreed en verdiept. Inkomenssteun voor gezinnen, combinatie werk & zorg en kind welzijn zijn de hoofdthema's. De aandacht en focus van het beleid op een van deze thema's verschilt. Doelstellingen van gezinsbeleid variëren van armoedebestrijding tot welzijn van kinderen, het verhogen van de arbeidsparticipatie van vrouwen, het verbeteren van de gelijke verdeling van zorgtaken en het verhogen van geboortecijfers om bevolkingskrimp te voorkomen.

Noorwegen, Zweden en Finland zijn opgeschoven naar het tweeverdieners–tweeverzorgersmodel en ook de focus van het beleid is op gelijke verdeling van zorgtaken binnen het gezin. Voorheen vormde het kostwinnersmodel de basis voor de beleidsinstrumenten. Inmiddels zijn alle landen verschoven naar het tweeverdienersmodel.

Ook verschuiven steeds meer landen van universele inkomenssteun naar voorwaardelijke steun aan gezinnen. Financiële steun wordt steeds meer werk-gerelateerd en inkomensafhankelijk. Ook is een toenemende fiscalisering van financiële steun aan gezinnen te zien. Deze **toenemende fiscalisering** kan duiden op een verandering in hoe overheden naar gezinnen kijken waarbij steeds vaker de keuze wordt gemaakt om 'het gezin' als een economische groep van werkende individuen te zien. Daarmee krijgt het gedrag van gezinsleden en de relatie tussen gezinsbeleid en arbeidsmarkt steeds meer aandacht in het beleid. Er bestaan zorgen over de complexiteit van belastingsystemen

en daarmee samenhangende ontoegankelijkheid. De meest kwetsbare gezinnen hebben moeite om de ondersteuning te krijgen waar ze recht op hebben.

Er is discussie over de zogenoemde ambivalentie in gezinsbeleid. Zo worden aan de ene kant vrouwen (moeders) aangemoedigd om meer en langer te werken via arbeidsmarktbeleid terwijl aan de andere kant de opname van verlof voor zorg wordt gestimuleerd door gezinsbeleid. Vooral in die landen waar zorgverantwoordelijkheid nog primair een vrouwen aangelegenheid is en het tweeverdienersmodel de basis van het beleid is, is de veelgehoorde kritiek dat het daadwerkelijk mogelijk maken van de combinatie werk en zorg achterblijft. In alle landen, zelfs wanneer beide ouders voltijds werken, blijven vrouwen de primaire verzorgers en besteden vaders nog steeds minder tijd aan de zorg voor hun kinderen en andere familieleden. Deze discussie toont vooral aan dat er onder politici en beleidsmakers enige twijfel is over de juiste aanpak: is het welzijn van kinderen primair een maatschappelijke verantwoordelijkheid of moeten we het gezin versterken als primaire plek voor opvoeding?

Dit gaat gepaard met **de discussie over aspecten van het gezinsbeleid die nog steeds traditionele gezinsmodellen in stand houden**, zoals bijvoorbeeld belastingvoordelen. Deze voordelen worden bekritiseerd omdat ze niet langer aansluiten bij de levensdoelen en visies van de huidige generatie. Het in stand houden van bijvoorbeeld belastingvoordelen voor gehuwde paren, wordt gezien als belemmering voor deze moderne gezinsvisies.

Alhoewel er her en der wel discussie over is, lijkt het bestaan van **intergenerationale gezinsverbanden** vooralsnog afwezig te zijn binnen gezinsbeleid: alsof ouders van jonge kinderen niet ook zelf kind of kleinkind zijn van een (oudere) ouder die ook zorg behoeft. **Gezinsbeleid richt zich voornamelijk op jonge kinderen** (tot 4 en/of 12 jaar) en hun ouders. Dit is opmerkelijk omdat het thema vergrijzing in alle landen een feit is en het groeiende aantal ouderen dat mantelzorg behoeft groter is (en wordt) dan het aantal jonge kinderen waarvoor gezorgd moet worden.

3.2 Conclusies over de verschillende thema's en doelstellingen van gezinsbeleid

Gezinsbeleid verschilt per land maar inkomenssteun voor gezinnen is (nog steeds) een van de belangrijkste fundamenten van gezinsbeleid. Kinderbijslagen, toeslagen en belastingvoorzieningen zijn bedoeld om gezinnen financieel te ondersteunen en te compenseren voor gemaakte en gederfde kosten. Behalve verschillen in generositeit (bedrag varieert naar gelang de leeftijd of het aantal kinderen) zijn de uitgaven voor gezinsinkomenssteun over het algemeen verminderd. Dit laatste is te zien sinds de recessie van 2008. In Litouwen en Finland wordt financiële steun ingezet om vrouwen aan te moedigen meer kinderen te krijgen in de strijd tegen een krimpende beroepsbevolking.

Het verzoenen van werk en gezinsleven (de combinatie werk en zorg) wordt steeds belangrijker in het gezinsbeleid. Naast verlofregelingen, is het bieden van subsidies of toeslagen voor kinderopvang een belangrijk instrument voor ouders om werk en zorg te kunnen combineren. Alhoewel ze in lengte, duur en voorwaarden verschillen, hebben tegenwoordig alle landen het recht op drie soorten verlof wettelijk vastgelegd: zwangerschaps-, ouderschaps- en vaderschapsverlof. De regelingen van Litouwen, Finland, Zweden en Noorwegen worden gezien als zeer genereus. Litouwen biedt sinds 2018 ook 'grootouderverlof' aan.

Werkgevers (wel of niet in samenwerking met overheden) spelen een belangrijke rol in het stimuleren of faciliteren van de combinatie werk & zorg van hun werknemers. Door krapte op de arbeidsmarkt proberen werkgevers aantrekkelijke werk(-gezin) regelingen aan te bieden of de reputatie te krijgen een 'gezinsvriendelijk' bedrijf te zijn in de strijd om getalenteerde werknemers.

Ook zijn werkgevers soms bezig met het compenseren, tot op zekere hoogte, voor ofwel hiaten ofwel het ontbreken van nationaal beleid. Tegelijkertijd worden werkgevers steeds vaker door nationale wetgeving gedwongen om werknemers te ondersteunen bij de combinatie werk & gezin en spelen zij een cruciale rol bij het faciliteren van regelingen.

Kinderopvang heeft in sommige landen naast een arbeidsbevorderende functie, ook een sociale en educatieve missie gekregen. In Noorwegen, Finland, en Zweden wordt kinderopvang publiek en universeel aangeboden en ingezet vanuit een onderwijsvisie en omvat het meer dan alleen zorg voor baby's en peuters terwijl ouders werken. Bovendien is in deze landen het recht op hoogwaardige kinderopvang en educatie vanaf jonge leeftijd wettelijk geborgd. Ook Duitsland en België hebben onlangs het recht op hoogwaardige zorg, opvang en educatie voor alle kinderen vanaf jonge leeftijd wettelijk laten vastleggen.

Het bieden van kinderopvang wordt steeds meer gezien als een instrument voor kind welzijn en cruciaal voor de ontwikkeling van kinderen en het bevorderen van gelijke kansen. Dit is een verschuiving van het voorzien van kinderopvang primair als een arbeidsmarkt instrument naar het doel om zo vroeg en zo goed mogelijk educatie aan te bieden aan jonge kinderen via opvang en onderwijs. Onder andere Duitsland, Finland, België en Zweden hebben het recht op voorschoolse educatie en kwalitatief hoogwaardige opvang en zorg voor kinderen wettelijk vastgelegd. Met de nadruk op een evenwichtig curriculum en een overgang tussen geboorte en leerplichtige leeftijd. In de praktijk zijn in verschillende landen hier (nieuwe) zorgen en uitdagingen over ontstaan.

In alle landen zijn de verlofregelingen verschoven van een **genderstereotype focus** op moeders en werk, naar een meer **inclusieve focus** op ouders en werk. In Finland, Noorwegen en Zweden, echter, is naast een focus op twee verdienende ouders en werk, de keuze gemaakt meer te focussen op **vaders en hun zorgverantwoordelijkheden**. Hiermee wordt gestreefd naar gendergelijkheid, zowel op de werkvloer als thuis. In deze landen is het gezinsbeleid diep ingebed in gendergelijkheid en emancipatiebeleid.

Ouderschapsverlof mogen partners of naar eigen inzicht verdelen, of is niet overdraagbaar. In België, Litouwen, Duitsland en het VK mogen ouders zelf beslissen hoe ze het ouderschapsverlof tussen hen zullen verdelen. In Zweden, Noorwegen en Finland proberen overheden vaders aan te moedigen ouderschapsverlof op te nemen. Na het achterblijven van het aantal mannen dat ouderschapsverlof opneemt is nu een deel alleen beschikbaar voor vaders en niet overdraagbaar (**vaderquota's**).

De derde (en steeds belangrijk wordende) pijler van gezinsbeleid is het thema 'welzijn van kinderen'. Dit thema omvat vooral een divers aanbod van directe diensten en voorzieningen zoals gratis of gesubsidieerde kinderopvang, schoolmaaltijden, gezinscounseling, oudertrainingen, educatieve programma's en gemeenschapscentra gericht op gezinnen. Net als bij inkomenssteun, zijn deze beleidsmaatregelen of voor iedereen toegankelijk of werk- en inkomens gerelateerd en bedoeld voor meer kwetsbare gezinnen. In Litouwen is het gezinsbeleid ook gericht op 'huwelijkse stabiliteit' en worden er voorzieningen geboden om ouders te ondersteunen in hun opvoedingsrol en scheidingen te voorkomen.

Regenbooggezinnen krijgen steeds vaker aandacht binnen het gezinsbeleid. Wat deze gezinnen gemeen hebben, is dat ze vaak worden geconfronteerd met unieke uitdagingen en ervaringen in een samenleving die overwegend is ingericht op cisgender en heteronormatieve gezinsstructuren. Behalve in Litouwen, wordt in meer of mindere mate gekeken in hoeverre regenbooggezinnen toegang hebben tot bestaande regelingen en of er aanpassing nodig is.

3.3 Conclusies over de coördinatie en effectiviteit van het gezinsbeleid

Gezinsbeleid wordt op verschillende niveaus vormgegeven en uitgevoerd en deze meerdere lagen zijn van toenemend belang. Gezinsbeleid is niet alleen (meer) een nationaal beleidsvraagstuk. Van invloed zijn de EU, nationale, federale en lokale overheden, werkgevers en het maatschappelijk middenveld. De **Europese Commissie** is steeds meer betrokken bij gezinsbeleid, zichtbaar in de in 2019 aangenomen 'Richtlijn Werk-Privébalans'. Op **nationaal niveau** zien we verschillen in organisatiestructuren en verantwoordelijkheidsverdeling. Duitsland coördineert haar gezinsbeleid via het **Ministerie van Gezin, Senioren, Vrouwen en Jeugd**.

In Finland, bijvoorbeeld, is het maatschappelijk middenveld essentieel in de vorming en uitvoering van gezinsbeleid. Organisaties worden gefinancierd voor hun rol en fungeren als verbindende factor tussen beleidsmakers en gezinnen. Veel beslissingen rondom het gezinsbeleid worden genomen na consultatie met maatschappelijke organisaties. Ook voeren zij verschillende diensten uit namens de overheid.

Effectiviteit van gezinsbeleid kan niet los gezien worden van de context waarin deze wordt geïmplementeerd. Het meten van uitkomsten van gezinsbeleid wordt gehinderd door de beschikbaarheid van goede, vergelijkbare data. De positieve effecten op arbeidsmarkt en geboortecijfers worden in de literatuur benadrukt. Ondanks de centrale rol van kinderopvang in gezinsbeleid staan de gegevens en indicatoren voor het analyseren hiervan nog in de kinderschoenen. Ook krijgt kwaliteit van leven en het welzijn van kinderen nog weinig aandacht. Daarnaast behoeft het effect van gezinsbeleid op inkomensongelijkheid tussen gezinnen aandacht. Net als de toegankelijkheid en het bereik van de maatregelen voor kwetsbare groepen. Er is nog weinig aandacht voor de relatie tussen gezinsbeleid en gelijkheid binnen het gezin.

3.4 Richtingen voor toekomstig Nederlands gezinsbeleid

Samenvattend bieden deze **conclusies een raamwerk** voor het verder vormgeven van toekomstig gezinsbeleid in Nederland. De conclusies laten zien dat het van belang is om beleid te ontwikkelen dat niet alleen reageert op huidige uitdagingen en 'nieuwe' behoeften, maar ook anticipeert op toekomstige trends en veranderingen in de samenleving. Het betrekken van alle belanghebbenden, van de diverse ministeries, gemeenten, lokale uitvoerders, werkgevers tot belangen- en gezinsorganisaties, is cruciaal voor het creëren van een robuust en inclusief gezinsbeleid waar alle gezinnen in Nederland baat bij hebben.

- Gezinsbeleid begint met de vraag **waarom het belangrijk is om gezinnen via beleid te ondersteunen, reguleren en beïnvloeden**. Met andere woorden, het is belangrijk om een duidelijke keuze uit de diverse doelstellingen van gezinsbeleid te maken: armoedebestrijding, welzijn van kinderen, gendergelijkheid, arbeidsparticipatie van vrouwen, zorgverantwoordelijkheden van mannen, gelijke verdeling van zorgtaken thuis, en/of het verhogen van geboortecijfers om bevolkingskrimp te voorkomen.
- Bij het maken van gezinsbeleid helpt het ook om het **tweeverdienersmodel van het tweeverdieners-tweeverzorgersmodel te onderscheiden**. In landen waar men het tweeverdieners-tweeverzorgersmodel hanteert, gaat niet alleen aandacht naar de participatie van vrouwen in werk, maar ook naar de zorgverantwoordelijkheden van mannen thuis, hetgeen gendergelijkheid en emancipatie bevordert.
- Het kan behulpzaam zijn om **diversiteit aan gezinsstructuren als startpunt** voor nieuw gezinsbeleid te nemen. Dit begint met het in kaart brengen van de verschillende gezinssamenstellingen en het inventariseren van hun unieke behoeften, doelen en uitdagingen.

- Als de **doelen en uitgangspunten duidelijk zijn**, kunnen beleidsmaatregelen als inkomenssteun, verlofregelingen en voorzieningen voor gezinnen langs de meetlat worden gelegd of ze nog overeenkomen met de beleidsdoelen en of ze gelijk toegankelijk zijn voor diverse gezinssamenstellingen. Waar nodig kunnen de beleidsinstrumenten aangepast worden.
- Ook het fiscaal beleid kan aan de beleidsdoelen worden gemeten, waarbij zorgvuldig kan worden afgewogen welke combinaties van de verschillende gezinsbeleidsmaatregelen samenwerken en elkaar aanvullen voor een grotere impact. **Welk samenspel van instrumenten kan echt voor doeltreffend gezinsbeleid zorgen?**
- Met een vergrijzende bevolking lijkt het noodzakelijk om **intergenerationele aspecten van gezinnen mee te nemen in nieuw beleid**. Niet alleen de uitdagingen van werkende ouders en hun zorg voor jonge kinderen, maar ook die voor andere generaties en de daarmee gepaard gaande complexe dynamiek van het combineren van werk & (mantel)zorg, kan dan het gezinsbeleid mee bepalen.
- Het kan tot beleid worden gemaakt om het **recht op toegankelijke en hoogwaardige kinderopvang** gelijk na afloop van het ouderschapsverlof **wettelijk te borgen**, in navolging van onze buurlanden. Op deze manier is kinderopvang niet alleen een belangrijk arbeidsmarktinstrument, maar ook een investering in zo vroeg en goed mogelijke educatie en ontwikkeling van kinderen.
- Uit het onderzoek blijkt dat het belangrijk is dat behoeftige gezinnen goed hun **weg weten te vinden naar inkomenssteun en maatregelen** waar ze recht op hebben. Om te vermijden dat maatregelen ontoegankelijk worden, mogen ze niet onnodig complex en onoverzichtelijk zijn.
- We zien uit voorbeelden in andere landen dat gezinsbeleid het beste vorm kan worden gegeven **'voor' maar vooral ook 'met' diverse gezinnen**. De stemmen en ideeën van gezinnen, maatschappelijke organisaties die met en voor gezinnen werken, en lokale dienstverleners worden dan intensief betrokken bij het beleidsvormingsproces.
- Aangezien **werkgevers een grote invloed hebben op de combinatie werk & zorg** van hun werknemers, kunnen ook zij worden betrokken bij de vormgeving en uitvoering van gezinsbeleid.

4 Gezinsbeleid in Duitsland

Door Agnieszka Makulec

Het gezinsbeleid in Duitsland wordt gecoördineerd door het Ministerie van Gezin, Senioren, vrouwen en jeugd (Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend (BMFSFJ)). Sinds 2012 zijn enkele doelstellingen voor het gezinsbeleid geformuleerd, namelijk 1) het bevorderen van de economische stabiliteit en maatschappelijke participatie van gezinnen; 2) een balans creëren tussen werk en zorgtaken; 3) het bevorderen van de ondersteuning gericht op het welzijn van kinderen; en 4) het centraal stellen van de wensen van kinderen. Duitse politici wijzen nadrukkelijk "pronatalistisch" beleid af om vergelijkingen met het naziregime te voorkomen (SPLASH-db.eu, 2014a).

Ook het aanmoedigen van gezinnen om jong kinderen te krijgen is een doelstelling geweest van het gezinsbeleid in Duitsland, wat vooral duidelijk werd in de hervormingen van de jaren 2000. Meerdere studies suggereren dat deze hervormingen effectief waren in het verhogen van het percentage gezinnen met kinderen, het versnellen van de overgang naar een tweede kind en over het algemeen het verhogen van de geboortecijfers onder vrouwen met een hogere opleiding.

4.1 Veranderingen en prioriteiten van het Duitse gezinsbeleid

Het Duitse gezinsbeleid is over het algemeen op twee manieren veranderd, namelijk doordat het beleid zich heeft aangepast aan het tweeverdienersmodel en doordat de doelstelling om 'duurzamer' beleid te vormen prominenter werd. **De verschuiving naar het tweeverdienersmodel vond plaats na de val van de Berlijnse muur in de jaren '80.** De werkgelegenheid van vrouwen nam hierna systematisch toe waardoor het kostwinner-huisvrouwmodel niet langer de standaard was. Het was onder anderen door deze verschuiving dat het gezinsbeleid zich heeft aangepast om de nieuwe gezinssituaties te omarmen in de jaren 90 en 2000.

De andere verschuiving is de focus op het maken van duurzamer gezinsbeleid die zichtbaar werd vanaf 2002. De focus lag eerder voornamelijk op het ondersteunen van werkende ouders om zo het aantal werk-gezin conflicten te verminderen. Sinds 2002 verbreedde deze focus zich naar een meer 'duurzaam' gezinsbeleid. Er kwam in die tijd meer aandacht voor doelen zoals het verhogen van het geboortecijfer en het verminderen van kinderarmoede. Ook in 2008 werd een belangrijke hervorming doorgevoerd, namelijk die van de ouderschapsuitkering. Deze uitkering stimuleerde een grotere betrokkenheid van vaders bij de opvoeding van kinderen. Tegelijkertijd werd de infrastructuur voor kinderopvang sterk ondersteund. Zo werden gemeenten door de overheid verplicht om kinderopvang te bieden voor alle kinderen van voorschoolse leeftijd. In het geval dat gemeenten geen publieke plek kan bieden voor een kind in de kinderopvang, worden zij verplicht te betalen voor particuliere opvang. Ook werd in 2008 de onderhoudswet gewijzigd voor gescheiden koppels om alleenstaande ouders verder te ondersteunen. Dergelijke veranderingen zijn voorbeelden van de bredere focus die het gezinsbeleid over de jaren heeft aangenomen.

De huidige prioriteiten van het gezinsbeleid in Duitsland liggen bij het bieden van gelijke kansen aan ieder kind en het verminderen van kinderarmoede. Dit is te zien in het coalitieakkoord van de Duitse regering onder leiding van Olaf Scholz (2021-2025), tussen de Sociaaldemocratische Partij van Duitsland, Bündnis90/Die Grünen en de Vrije Democraten. Om deze doelstellingen na te streven worden verschillende beleidsinstrumenten ingezet. Zo is bijvoorbeeld basis kinderzekerheid

(*Kindergundsicherung*) ingevoerd, zijn de rechten van het kind verankerd in de Duitse grondwet, en wordt er ingezet op het versterken van de bescherming van kinderen; het ondersteunen van ouders bij het combineren van werk en zorgtaken; het vergroten van de toegankelijkheid van gezinsuitkeringen; het ondersteunen van zelfstandig wonen voor ouderen en het bevorderen van samenhang tussen generaties; en het bieden van meer kinderopvangplaatsen.

Volgens Agenda 2030 streeft het gezinsbeleid in Duitsland er op de lange termijn naar om de participatie van alle kinderen (onafhankelijk van het opleidingsniveau van hun ouders) in kinderopvang te vergroten; bedrijven aan te moedigen om gezinsbeleidsmaatregelen te implementeren; **en de gelijkheid van de arbeidsparticipatie van moeders en vaders te bevorderen**. Ook streeft Duitsland ernaar om de dagopvang voor kinderen tot en met basisschoolleeftijd verder uit te breiden. Daarnaast zijn als doelen gesteld om het percentage moeders met een inkomen boven het bestaansminimum te verhogen, gelijkwaardig ouderschap te ondersteunen; materiële armoede van kinderen te verminderen en de financiële situatie van gezinnen te verbeteren. Er zijn specifieke voortgangsindicatoren gesteld die tegen 2030 moeten worden bereikt.

Nieuwe focus: kinderarmoede terugdringen

Volgens de nieuwe hervorming zal elk kind hetzelfde bedrag aan kindergarantie ontvangen, dat het huidige Kindergeld vervangt. Bovendien zullen kinderen uit gezinnen met een laag inkomen een aanvullende toeslag ontvangen. Het bedrag van de kindergarantie met kindertoeslag zal het sociaal-culturele bestaansminimum voor kinderen dekken. Het basis kinderbedrag zal voor het eerst worden uitgekeerd in 2025, de exacte bedragen en het maximale inkomensniveau om in aanmerking te komen voor een inkomensafhankelijk deel van de uitkering worden momenteel besproken. Het is ook belangrijk om op te merken dat ondanks het langdurige doel van financiële ondersteuning voor gezinnen, het verminderen van kinderarmoede historisch gezien geen primaire doelstelling is geweest. Dit is de eerste keer dat kinderarmoede de belangrijkste drijfveer is voor de hervorming.

4.2 Intergenerationele gezinsverbanden

In Duitsland is er toenemende aandacht van beleidsmakers voor de zorg voor oudere gezinsleden en de combinatie met werk en gezin. Ook Duitsland heeft namelijk te maken met een vergrijzende samenleving waardoor de zorgbehoefte van ouderen groter wordt. Hierdoor zullen steeds meer ouders werk en zorg voor hun kinderen moeten combineren met (mantel)zorg voor hun ouders.

Om deze toenemende druk te verlichten speelt Duitsland momenteel met het idee om **zorg gerelateerd verlof (*Pflegegeld*) in te voeren om gezinsleden te ondersteunen in hun zorgtaken voor oudere generaties**. Binnen dit plan kan men financiële ondersteuning krijgen gedurende maximaal 36 maanden verlof (met een minimum vereiste van 15 uur werk per week). Een andere oplossing die werd benoemd in het coalitieakkoord van de huidige regering maar nog niet wordt opgevolgd, is de invoering van “verantwoordelijkheidsgemeenschappen” (*Verantwortungsgemeinschaft*). Hierdoor kunnen twee of meer personen wettelijke verantwoordelijkheid voor elkaar nemen, los van liefdesrelaties of het huwelijk. Dit zou kunnen worden toegepast op woongemeenschappen van senioren.

Een ander voorbeeld is de toegang tot kinderopvang die de overheid voor verschillende leeftijdsgroepen wil vergroten. **Ook hieruit blijkt dat de overheid een bredere (intergenerationele) visie op het gezin wil faciliteren**. Sinds 2008 heeft de regering geprobeerd zoveel mogelijk kinderopvangplaatsen te creëren die sterk gesubsidieerd worden met inkomensafhankelijke tarieven,

waardoor opvang in Duitsland relatief betaalbaar is in vergelijking met andere landen. Sinds 2013 heeft elk kind vanaf 1 jaar recht op een plek in de kinderopvang. Daarnaast heeft de regering in 2019 een wet ingevoerd om de kwaliteit van de kinderopvang te verbeteren en de eisen te standaardiseren. Voltijdse kinderopvang is beschikbaar voor kinderen onder de 3 en voor kleuters vanaf 3 jaar tot het eerste jaar dat ze naar school gaan.

4.3 Divers, gelijkwaardig en inclusief gezinsbeleid

Het huidige Duitse gezinsbeleid heeft als doel om verschillende vormen van gezinnen te ondersteunen en niemand uit te sluiten. Over het algemeen zijn gezinsbeleidsmaatregelen de afgelopen jaren succesvol geweest in het vergroten van de arbeidsparticipatie van moeders, met een grotere impact op hoog opgeleide vrouwen, in tegenstelling tot lager opgeleiden. Het beleid is zeer flexibel waarbij gezinnen beleidsmaatregelen kunnen kiezen die aansluiten bij hun voorkeuren, ook wel “optioneel familisme” genoemd. Bovendien zijn nieuwe beleidsmaatregelen (bijvoorbeeld Elterngeld en recht op kinderopvang) nooit bedoeld om een bepaald gezinsmodel te bevorderen, maar om in meer of mindere mate alle gezinnen ten goede te komen. Deze benadering werd door respondenten genoemd als een van de meest positieve kenmerken van het huidige Duitse gezinsbeleid.

Om bovenstaand doel te bereiken wil Duitsland allereerst **regenbooggezinnen stevig verankeren in het gezinsbeleid.** Dit is onderdeel van een interdepartementaal nationaal actieplan voor de acceptatie en bescherming van seksuele en genderdiversiteit.

Ten tweede wil de overheid **de betrokkenheid van vaders bij de opvoeding van kinderen stimuleren** om zo gelijkwaardig ouderschap te behalen. Voorbeelden van beleidsinstrumenten om dit te stimuleren zijn, allereerst, bijvoorbeeld het ouderschapsverlof. Als een gezin het ouderschapsverlof deelt tussen beide ouders, hebben ze recht op 2 extra maanden verlof (de zogenaamde vadermaanden). De ouderlijke uitkering (*Elterngeld*) wordt dan uitbetaald gedurende 14 maanden in plaats van 12 maanden. Daarnaast hebben partners recht op een extra toelage als ze gezamenlijk kinderopvang verzorgen. Vanaf januari 2024 zou de Wet Gezin Starttijd (*Familien Startzeit Gesetz*) de tweede ouder (vaak de vader) 10 dagen verlof na de geboorte toestaan.

Ten derde is er een focus op **gelijke kansen voor gezinnen met lage inkomens.** Momenteel heeft Duitsland een zeer complex en ingewikkeld systeem van gezinsuitkering. De meest kwetsbare gezinnen hebben moeite om de ondersteuning te krijgen waar ze recht op hebben terwijl ze juist aanzienlijke grotere behoeften hebben dan andere gezinnen. Hierdoor plant de regering momenteel de grootste hervorming van gezinsuitkering sinds 2008 (Kindergrundsicherung). Zoals vermeld in het coalitieakkoord (vertaald vanuit het Duits): *“Ieder kind moet dezelfde kansen hebben. Maar deze gelijke kans is verre van realiteit. We willen meer kinderen uit de armoede halen, we zullen betere kansen creëren voor kinderen en jongeren met basis kinderzekerheid en ons concentreren op degene die de meeste steun behoeven.”*

Ten vierde is het van belang dat de definitie van het gezin geharmoniseerd wordt. Volgens een interview met de Vereniging van Alleenstaande Ouders (VAMV) is het belangrijk dat kinderen uit eenoudergezinnen op de juiste manier worden beschermd in de hervorming. Het onderwerp gelijke behandeling voor eenoudergezinnen en gescheiden ouders met verschillende voogdijschikkingen is een van de prioriteiten van beleidsmakers. Dit heeft geleid tot de opdracht voor een expertise rapport voor 2024. Het doel van dit expertise rapport voor 2024 is om **de definitie van eenoudergezin of**

gedeeld ouderschap, die varieert in verschillende wetten, te harmoniseren en aanbevelingen te doen voor de volgende wetgevingsperiode. In Duitsland wordt vaak de gegevensverzameling over gezinsvormen vereenvoudigd, met beperkte informatie over voogdijschikkingen en de exacte leefsituatie van kinderen. Het verbeteren van de gegevensverzameling en meetmethoden is een cruciale stap.

Als laatste plant de overheid om een **eerlijkere verdeling van onderhoudskosten tussen ouders te faciliteren, afhankelijk van hun betrokkenheid bij de zorg en opvoeding van het kind**. Deze hervormingen liggen binnen het huidige onderhoudsrecht (*Unterhaltsrecht*), dat het financiële welzijn van kinderen van gescheiden ouders waarborgt, van het Ministerie van Justitie. De geplande wijzigingen zijn gericht op een eerlijkere verdeling van onderhoudskosten tussen ouders, afhankelijk van hun betrokkenheid bij de zorg en opvoeding van het kind, gelijkschakeling van kinderbijslag en toeslagen van gehuwde en ongehuwde ouders en wettelijke regulering van het noodzakelijke aftrekbare bedrag. Het huidige ondersteuningssysteem voor kinderen van alleenstaande ouders wordt bekritiseerd. Zo is bijvoorbeeld het Onderhoudsvoorschot (*Unterhaltsvorschuss*) bedoeld om alleenstaande ouders te ondersteunen wanneer de andere ouder geen kinderalimentatie betaalt. Echter, wanneer een kind kinderalimentatie ontvangt van de andere ouder, kan een deel van de kinderalimentatie worden afgetrokken op basis van de hoogte van de kinderbijslag (*Kindergeld*) die door de staat wordt uitgekeerd. Door het ingewikkelde **belastingstelsel** wordt het volledige bedrag van Kindergeld dat door de alleenstaande ouder wordt ontvangen, afgetrokken van het onderhoudsvoorschot. **Deze aanpak benadeelt alleenstaande ouders** omdat het de hoeveelheid die ze ontvangen via het onderhoudsvoorschot aanzienlijk vermindert.

4.4 Coördinatie en synergiën van het gezinsbeleid

Duitsland heeft een **federale structuur en een verdeling van bevoegdheden van gezinsbeleid** tussen nationale en regionale overheden. Dit is zowel een waarde als een uitdaging voor effectieve beleidsvorming. De federale overheid heeft een wetgevende verantwoordelijkheid voor sociale voorzieningen (inclusief financiële uitkeringen). De uitvoering van het beleid is echter de verantwoordelijkheid van regionale overheden (dit wordt een verticale scheiding van bevoegdheden genoemd). Afgezien daarvan financiert de federale overheid de benodigde infrastructuur. In het kader van gezinsbeleid betekent dit dat het federale beleid zich sterk richt op het verstrekken van financiële uitkeringen, terwijl de organisatie van kinderopvang en onderwijs de verantwoordelijkheid van de regio's is. De verdeling van bevoegdheden kan ertoe leiden dat de organisatie van bijvoorbeeld kinderopvang per regio verschilt. Daarnaast zijn er ook nog steeds zichtbare verschillen tussen de oostelijke en westelijke regio's wat betreft de deelname aan kinderopvang en (van vrouwen) op de arbeidsmarkt.

Om de kloof tussen wetgeving en de uitvoering van gezinsbeleidsmaatregelen te verkleinen, heeft de federale overheid een overeenkomst gesloten met de regio's waarin financiële middelen op projectbasis verstrekt worden om kosten in verband met gezinsbeleid te dekken. Sommige regio's hebben moeite om gebruik te maken van de beschikbare federale middelen vanwege een gebrek aan financiële middelen die nodig zijn voor medefinanciering of verdere ondersteuning.

Daarnaast zijn er verschillende andere initiatieven om synergiën te creëren tussen gezinsbeleid op nationaal-, regionaal- en lokaal (met name de werkplek) niveau. Een prominent voorbeeld in Duitsland is **de synergie tussen de overheid en werkgevers als het gaat om het bevorderen van gelijkwaardig ouderschap**. Zoals eerder genoemd heeft de Duitse overheid verschillende beleidsinstrumenten ingezet om de betrokkenheid van vaders bij de opvoeding te stimuleren (zie 4.4). Om het effect van dergelijk beleid te vergroten, moeten werkgeversnormen en bedrijfscultuur,

evenals het aanbod van hoogwaardige kinderopvang, aansluiten bij de veranderende voorkeuren van de beroepsbevolking. Het project Succesfactor Gezin (Erfolgsfaktor Familie) is een inspirerend voorbeeld van de samenwerking tussen overheid en bedrijven.

Inspirerend voorbeeld: Project Succesfactor Gezin (Erfolgsfaktor Familie)

Werkgevers worden in Duitsland actief aangemoedigd om gezinsvriendelijke werkplekken te creëren en flexibele werkschema's aan te bieden om ouders te ondersteunen bij het balanceren van werken en gezinsverantwoordelijkheden. Een voorbeeld van dergelijke initiatieven is het bedrijfsprogramma 'Succesfactor Gezin', gefinancierd door het Ministerie van Gezin, Senioren, Vrouwen en Jeugd in samenwerking met de Duitse Kamer van Koophandel. Het doel van dit programma is om bedrijven te overtuigen van de voordelen van een gezinsvriendelijk personeelsbeleid, waarbij verschillende belanghebbenden samenwerken om dit doel te bereiken. Het netwerk heeft momenteel meer dan 8.600 actieve leden. Ze bieden ook tools zoals de "Compatibiliteitsprogressie-index" (*Fortschrittsindex Vereinbarkeit*) waarmee bedrijven hun voortgang op het gebied van werk-privébalans kunnen beoordelen. Een ander voorbeeld is **het label "gezinsvriendelijke werkgever"**, waarvoor bedrijven zich vrijwillig kunnen aanmelden zodra ze aan bepaalde eisen voldoen.

Een belangrijk element voor een gezinsvriendelijke bedrijfscultuur is ondersteuning voor kinderopvang. Veel gezinnen wachten op kinderopvangplaatsen, vooral voor kinderen jonger dan 3 jaar. De dekking voor kinderen van 3 tot 6 jaar is relatief hoog, maar er is nog steeds behoefte aan meer kinderopvangopties voor schoolgaande kinderen. Om uitdagingen op het gebied van kinderopvang aan te pakken, kunnen bedrijven hun werknemers ondersteunen door hun eigen bedrijfsopvangfaciliteiten (Betriebskita) op te zetten of door plaatsen te reserveren in bestaande kleuterscholen (Belegplätze). Er zijn momenteel ongeveer 800 bedrijfsopvangfaciliteiten in Duitsland.

Het programma voor bedrijfskinderopvang (Betriebliche Kinderbetreuung) van het federale Ministerie voor Gezin bood tussen 2020-2022 financiële steun aan bedrijven die geïnteresseerd waren in het creëren van hun eigen opvangfaciliteiten. Het programma heeft ook vakantieopvang (Ferienbetreuung) geboden, aangezien het gemiddelde aantal vakantiedagen voor werknemers (27 dagen) lager is dan het aantal schoolvakantiedagen voor kinderen (65 dagen). Om werkende ouders tegenmoet te komen kunnen bedrijven oplossingen overwegen, zoals het aanbieden van vakantie opvangprogramma's. Omdat het gebrek aan kinderopvang tijdens vakanties en rigide opvanguren in kinderopvanginstellingen met name relevant zijn voor alleenstaande ouders, heeft hun vereniging (Verband alleinerziehender Mütter und Väter) een modelproject ontwikkeld dat **kinderopvang biedt voor alleenstaande ouders** die werken in beroepen waar onregelmatige werkuren vereist zijn.

Andere beleidsmaatregelen zoals tijdelijk deeltijdwerk (*Brückenteilzeit*), dat elke werknemer het recht geeft om voor een beperkte periode parttime te werken (gedurende 1-5 jaar) zijn nuttig maar niet voldoende om het probleem aan te pakken (ze richten zich alleen op grotere bedrijven). **Momenteel zijn er wetswijzigingen gepland om meer flexibiliteit op het gebied van werktijden te creëren** (*Wahlarbeitszeitgesetz*). Duitsland heeft een hoog percentage vrouwen op de arbeidsmarkt, maar ook een zeer hoog percentage vrouwen die in deeltijd werken in vergelijking met andere Europese landen. Verdere verhoging van de arbeidstijd is noodzakelijk om de genderkloof in de arbeidsparticipatie te verkleinen.

4.5 Discussie, kritiek en uitdagingen

Duitsland, zoals ook andere landen, kampt met verschillende sociale- en economische uitdagingen als het gaat om het gezinsbeleid. Voorbeelden hiervan zijn de verschuiving van het kostwinner-huisvrouwmodel naar het tweeverdienersmodel en de vergrijzing die de druk op (mantel)zorg(ers)

vergroot. Daarnaast is de diversiteit aan gezinsvormen toegenomen in Duitsland. Deze, en andere, ontwikkelingen brengen diverse uitdagingen en discussies te weeg als het gaat om het gezinsbeleid.

De eerste uitdaging en belangrijk discussiepunt betreft de ambivalentie van het beleid wanneer het gaat over de verschuiving naar het tweeverdienersmodel. Enerzijds poogt het Duitse gezinsbeleid namelijk om de verschuiving naar het tweeverdienersmodel en de combinatie van werk, zorg voor kinderen en mantelzorg voor ouderen te faciliteren. Anderzijds zijn er nog steeds oudere beleidsinstrumenten die het traditionele gezinsmodel (het kostwinnermodel) centraal stellen. Voorbeelden zijn de gezamenlijke belastingheffing voor gehuwden (*Ehegattespaltungen*), de gezamenlijke verzekering van getrouwde stellen, voorrang voor kinderopvangplaatsen voor kinderen van twee werkende ouders en een relatief lang recht op ouderschapsverlof na de geboorte. De mogelijkheid van **gezamenlijke belastingheffing voor gehuwden (*Ehegattespaltungen*)** werd in de jaren '50 ingevoerd en wordt nog steeds gerechtvaardigd voor een oudere generatie die hun leven plande volgens het kostwinner-huisvrouwmodel.

Dergelijke beleidsinstrumenten worden door experts bekritiseerd omdat deze niet langer bij de levensdoelen en visies van deze generatie passen waarin steeds vaker beide ouders (willen) werken. Zo staat gezamenlijke belastingheffing de gezinsmodellen met gelijkwaardig ouderschap in de weg. Het probleem ligt echter niet aan het feit dat het Duitse belastingstelsel is gebaseerd op belasting klassen die afhankelijk zijn van de gezinssituatie. In het huidige systeem is gezamenlijke belastingheffing van gehuwde stellen waar de inkomensverschillen tussen partners aanzienlijk zijn namelijk veel gunstiger dan afzonderlijke belastingheffing. Als gevolg hiervan is het rationeel niet wenselijk voor een vrouw om terug te keren in laagbetaald werk als haar man goed verdient (en vice versa). Het nieuwe salaris moet de kosten voor de zorg van het kind dekken. Bovendien hebben gehuwde mannen/vrouwen recht op verzekering van hun echtgenoten. Het nieuwe salaris moet hoog genoeg zijn om deze extra kosten te dekken. De enige keuze voor vrouwen die weer de arbeidsmarkt op willen maar geen goedbetaalde baan kunnen vinden, is marginaal werk zonder fatsoenlijke verzekeringsdekking (zogenaamde Minijobs). De gezamenlijke belastingwetgeving is met name problematisch voor gescheiden vrouwen, omdat zij mogelijk geen individuele sociale zekerheidsdekking hebben of problemen ondervinden bij het opnieuw betreden van de arbeidsmarkt na voornamelijk huishoudelijke taken tijdens het huwelijk te hebben verricht.

Verdere ambivalentie van het gezinsbeleid is zichtbaar wanneer het gaat om de intergenerationale visie op het gezin. Duitsland wordt gekenmerkt door initiatieven om een levenslange definitie van het gezin centraal te stellen, met een toenemende focus op het combineren van werk, gezin en ouderenzorg en een verbreding van de focus die traditioneel ligt op de eerste jaren van het kind. Echter worden nog steeds de meeste financiële instrumenten ingezet voor gezinnen met jonge kinderen. Desondanks zijn er ook instrumenten die zich op latere momenten in de levensloop richten en zijn er inspanningen om de doelgroepen van het gezinsbeleid uit te breiden. Er zijn echter nog steeds discussies gaande omtrent de thema's kinderopvang en ouderenzorg.

Op het gebied van kinderopvang worden momenteel bijvoorbeeld gesprekken gevoerd om **voltijdse kinderopvang uit te breiden naar schoolkinderen in de jongste groepen.** Bovendien moeten de kinderopvanguren flexibel zijn om alle ouders in staat te stellen werk en gezinsleven te combineren (ook de ouders die niet van 9 tot 5 werken). Dit is echter moeilijk te bereiken vanwege personeelstekorten, de inspanning om de kwaliteit van het onderwijs te verhogen (GuteKita Gesetz of 2018) en de behoefte aan verdere professionalisering van het beroep van verzorger. Er zijn enkele oplossingen om het aantal professionele verzorgers voor kinderen van 0-3 jaar te vergroten (Tagesmutter/Tagespfleghepersonen), maar hun kwalificaties zijn niet vergelijkbaar met een volwaardige beroepsopleiding.

Daarnaast staat ook **het beleidsvraagstuk omtrent ouderenzorg en mantelzorg ter discussie in Duitsland**. De veelbelovende eerder genoemde initiatieven (zorg gerelateerd verlof en verantwoordelijkheidsgemeenschappen), impliceren dat vergrijzing en de toenemende zorgvraag van ouderen erkend worden in Duitsland. Desondanks zijn deze plannen nog niet geïmplementeerd en geconcretiseerd. Daarnaast vereist de toenemende vraag naar zorg voor ouderen infrastructuurontwikkelingen, aangezien de beschikbaarheid van faciliteiten alleen overdag geldt. Dit probleem blijft vooralsnog onopgelost.

Tot slot, hoewel het Duitse gezinsbeleid laat zien dat er **meer erkenning is voor diversiteit in gezinsvormen, is er nog steeds discussie en bewustwording over de problemen waarmee LHBTI+-gezinnen en anderen te maken kunnen krijgen, zoals mogelijke discriminatie**. De nadruk ligt op het aanpakken van deze uitdagingen via wetgeving en bewustwording, in plaats van het implementeren van specifieke beleidsmaatregelen uitsluitend voor deze gezinsvormen.

4.6 Wat kunnen we leren van gezinsbeleid in Duitsland?

Er zijn verschillende punten waar Nederland van kan leren als het gaat om het Duitse gezinsbeleid. **Zo heeft Duitsland zeer goede ouderlijke uitkeringen (Elterngeld) en langdurige zorgverzekering (Pflegeversicherung)**. Verder kunnen sterke inspanningen om ouders aan het werk te krijgen als een goede praktijk worden beschouwd. Opmerkelijke voorbeelden van effectieve gezinsbeleidsmaatregelen die goed hebben gewerkt in Duitsland zijn de **hervorming van het ouderschapsverlof in 2007 die individuele rechten toekende aan vaders met voldoende financiële compensatie, evenals een krachtige mediacampagne om het bewustzijn te vergroten en maatschappelijke normen te veranderen**, en het recht op een kinderopvangplaats dat regio's dwong hun ontwikkeling en investeringen in kinderopvangvoorzieningen te versnellen.

Bedrijven worden effectief betrokken bij de inspanningen van ministeries. Een ander punt dat positief kan worden beoordeeld, is dat de ondersteuning voor gezinnen steeds onafhankelijker wordt van hun concrete structuur. **Nieuwe beleidsmaatregelen (bijv. Elterngeld, recht op kinderopvang) zijn nooit bedoeld om een bepaald gezinsmodel te bevorderen, maar komen in meer of mindere mate alle gezinnen ten goede**. Sommige oudere maatregelen geven echter nog steeds de voorkeur aan traditionele gezinsmodellen (zoals Ehegattesplitten, gezamenlijke verzekering van getrouwde stellen, voorrang voor kinderopvangplaatsen voor kinderen van twee werkende ouders).

Tot slot, het kan interessant zijn voor Nederland om het hoge percentage deeltijdwerk te onderzoeken en hoe tegenwicht te bieden aan deze trend. Het aanmoedigen van vaders om ouderschapsverlof op te nemen kan een effectieve strategie zijn. Daarnaast zou Nederland aandacht kunnen besteden aan beleidsmaatregelen die flexibele arbeidsregelingen bevorderen, inclusief familie-uitzonderingen, afhankelijk van de unieke behoeften van elke werkplek.

5 Gezinsbeleid in Finland

Door Jasmin Saarijärvi en Arundathi de Saram

Finland is een sociaal democratisch land met een uitgebreide welvaartsstaat dat wordt gekenmerkt door Scandinavische principes zoals het universalisme (Splash-db.eu, 2014b). Dit houdt in dat iedereen recht heeft op dezelfde financiële toeslagen en diensten, ongeacht achtergrond, inkomen of status. Dit geldt ook voor het genereuze gezinsbeleid in Finland dat sinds de jaren '70 ernaar streeft alle gezinnen te ondersteunen in de verschillende fases van het gezinsleven met de nadruk op gezinnen met jonge kinderen (Ministry of Social Affairs and Health, 2019). Van oudsher zijn de onderliggende doelstellingen **het bevorderen van gender gelijkheid, het faciliteren van de werk-gezin combinatie en het welzijn van kinderen waarborgen** (Forssén et al., 2008). Daarnaast is keuzevrijheid een belangrijke waarde in Finland die ook in het gezinsbeleid wordt nagestreefd. Het Finse gezinsbeleid biedt drie soorten instrumenten om deze doelen te realiseren. Naast een breed scala aan financiële tegemoetkomingen en uitkeringen, bestaat het Finse gezinsbeleid voor een groot deel uit diensten die in de meeste gevallen gratis zijn of beschikbaar tegen een lage eigen bijdrage. Verder zijn de flexibele verlofregelingen erg typerend voor Finland (Ministry of Social Affairs and Health, 2019). Het gezinsbeleid is zo ingericht dat de verschillende maatregelen op elkaar zijn ingespeeld om met de groei van het kind en de ouders mee te ontwikkelen om gezinnen op deze manier holistische steun aan te bieden zonder dat er hiaten zitten in de zorg. Zo sluiten de verlofregelingen, toeslagen en diensten aan op de behoeften van gezinnen tijdens de verschillende fases van zwangerschap tot geboorte en van kraamzorg tot kinderopvang (ibid.).

5.1 Veranderingen en prioriteiten van het Finse gezinsbeleid

Finland heeft een lange geschiedenis aan educatie en kindzorg die terug te leiden is naar het begin van de 20^e eeuw met de ontwikkeling van het onderwijssysteem en leerplicht. In 1970 werd vroegschoolse educatie gratis aangeboden aan alle kinderen in Finland en in 1990 werd dit uitgebreid met het universele recht op gratis kinderopvang (Nyby et al., 2018). Deze maatregelen zijn gericht op het bevorderen van de ontwikkeling van kinderen en het waarborgen van hun welzijn, met als dieper doel het bieden van gelijke kansen op het gebied van onderwijs en cognitieve ontwikkeling voor alle kinderen (Ministry of Education and Culture, 2022).

De economische recessie en de werkloosheids crisis eind jaren '90 hebben een grote impact gehad op het Finse gezinsbeleid waarbij sociale inclusie actief werd nagestreefd en het belang van mentale welzijn en psychologische steun werd onderstreept en ingebed in het nationale gezondheidsprogramma van scholen (Splash-db.eu, 2014b). **De sterke verbinding tussen het sociale domein en gezondheid wordt nog altijd gezien als een van de krachten van het Finse beleid.** Begin 2023 werd een hervorming doorgevoerd in de gezondheidszorg en sociale voorzieningen om de kwaliteit in verschillende regio's en gebieden te waarborgen en de kloof tussen stedelijke en niet-stedelijke gebieden te verkleinen. Bovendien zijn er twee belangrijke strategieën geïmplementeerd om het gebrek aan effectiviteit en consistentie aan te pakken. Het gaat om de kinderstrategie en het actieplan voor gendergelijkheid van 2020-2023. Zo is het belangrijkste doel van de huidige overheid dat meer vaders gebruik maken van ouderschapsverlof, wat het belang van gendergelijkheid benadrukt. Ondanks de hervormingen is het beleid over het algemeen weinig veranderd door de jaren heen en is het onderliggende doel van het beleid nog altijd een balans vinden tussen het belang van het kind waarborgen, gendergelijkheid stimuleren en werk-gezin conflict bemiddelen (Forssén et al., 2008).

Uit een interview met KELA blijkt dat er **op meerdere manieren wordt ingezet op gender gelijkheid waarbij de traditionele rollen van zowel mannen als vrouwen worden uitgedaagd**. Enerzijds is het doel om vaders meer te betrekken bij zorgtaken om zo gendergelijkheid van (onbetaald) werk te verhogen. Expliciete vaderschapsverlof is hier een belangrijk instrument voor om vaders meer betrokken te krijgen bij de zorg van hun kind. Anderzijds is het streven om arbeidsparticipatie onder vrouwen te verhogen. Ook hierbij speelt vaderschapsverlof een belangrijke rol. Volgens de centrale organisatie van vakbonden in Finland (SAK) vermindert extra betrokkenheid van vaders het conflict tussen werk en gezin bij moeders waardoor vrouwen meer mogelijkheden hebben om te re-integreren op de arbeidsmarkt.

Een ander belangrijk doel van het gezinsbeleid in Finland is **de bestaanszekerheid van gezinnen verhogen, met name onder gezinnen met lagere inkomens**. Dit blijkt onder andere uit de vele (volledig) gesubsidieerde diensten en faciliteiten. In het geval er kosten zijn, zijn deze meestal inkomensgerelateerd met een maximale bovengrens zodat het voor iedereen toegankelijk is. Uit het interview met het Finse Instituut voor Gezondheid en Welzijn (THL) blijkt dat buiten het universele aanbod ook gerichte maatregelen zijn bestemd voor de meest behoeftige en kwetsbare gezinnen.

5.2 Intergenerationele gezinsverbanden

De steun en maatregelen zijn in Finland voornamelijk gericht op kinderen met jonge gezinnen dit blijkt uit instrumenten zoals ouderschapsverlofregelingen en kinderbijslagen die focussen op de eerste 1000 dagen van het kind (Nordic Council of Ministers, 2020). Hoewel er wel maatregelen zijn voor gezinnen met kinderen tot 18 jaar, zoals financiële ondersteuning voor school en werkloosheidsuitkeringen voor jong volwassenen, zijn deze minder uitgebreid, zo bleek uit een interview met ITLA Children's Foundation.

In Finland wordt veel geïnvesteerd in *early childhood education* en de kwaliteit daarvan wat volgens de respondent van de gemeente van Huttingen ertoe heeft geleid dat kinderen op vroege leeftijd naar de kinderopvang gaan en de faciliteiten ook langer blijven benutten. Veel ouders stellen de keuze om hun kind naar school te sturen uit, omdat de opvang zeer goed geregeld is, bevestigt het interview met THL. Daarnaast hebben de docenten op de kinderopvang veel ervaring en hebben ze per definitie een universitaire studie afgerond in het vakgebied wat bijdraagt aan de cognitieve ontwikkeling van het kind als stap naar het primair onderwijs.

De Finse bevolking heeft te kampen met demografische ontwikkelingen. **De combinatie van hoge vergrijzing en lage geboortecijfers is in het bijzonder problematisch voor de Finse welvaartsstaat**. Statistics Finland voorspelt dat het aantal werkende jongeren en volwassenen onvoldoende zal zijn om de groeiende oudere bevolking te ondersteunen (Statistics Finland, 2022a). Om deze reden is er vanuit de Finse overheid meer aandacht voor immigranten om tekorten in onder andere ziekenhuizen en verpleeghuizen tegen te gaan. Echter blijft het onderwerp migratie ook in Finland een gevoelig onderwerp.

5.3 Divers, gelijkwaardig en inclusief gezinsbeleid

Er is in Finland vooruitgang geboekt bij het erkennen van de verschillende vormen van zorgverplichtingen buiten het traditionele gezin om zoals adoptiegezinnen en regenbooggezinnen. Dit is in lijn met de veranderende gezinssamenstelling van de afgelopen 10 jaar. Volgens Monimuotoiset Perheet, het netwerk voor diverse gezinnen, worden **één op de drie gezinnen tegenwoordig als**

“divers” beschouwd en dus afwijkend van de normatieve gezinsstructuur (vader, moeder en kind(eren)).

Hoewel het beleid poogt mee te veranderen en er wel degelijk wettelijke veranderingen hebben plaats gevonden om de verschillende gezinsvormen te accommoderen, zijn er nog steeds uitdagingen. Zo is het bijvoorbeeld in Finland mogelijk voor een kind om meerdere voogden te hebben, wat afwijkt van de regelgeving in landen zoals Zweden, waar kinderen slechts twee ouders als voogden kunnen hebben (Splash-db.eu, 2014b). Deze meervoudige voogdij is bijvoorbeeld relevant voor regenbooggezinnen. Naast regenbooggezinnen kan deze regeling ook gunstig zijn voor samengestelde gezinnen waarin een kind uit een eerdere relatie van een van de ouders komt. Deze kinderen hebben vaak twee juridische ouders bij hun geboorte, maar een derde persoon kan extra voogdij aanvragen.

Een uitdaging voor samengestelde gezinnen is echter dat een kind in Finland slechts één officieel adres kan hebben wat invloed heeft op de toegang en beschikbaarheid van beleidsinstrumenten. Zo is dit ene adres bepalend waar het kind toegang heeft tot diensten zoals kinderopvang, scholen, gezondheidszorg en, in sommige gevallen, schoolvervoer. Dit enkele adres heeft ook gevolgen voor socialezekerheidsregelingen. Bijvoorbeeld, bij een aanvraag voor een woningtoeslag wordt het aantal inwoners van een huis in overweging genomen. Als een kind in twee huizen woont maar officieel slechts in één huis is geregistreerd, wordt het kind niet meegeteld bij de woningtoeslag van het andere huis. Voor gezinnen met lage inkomens kan dit een reden zijn om niet voor gedeelde voogdij te kiezen omdat ze daardoor financieel benadeeld worden. Volgens een interview met Monimuotoiset Perheet staan deze beperkingen voor kinderen uit samengestelde gezinnen met de mogelijkheid om een goede relatie met beide ouders te onderhouden in de weg.

Kortom, Finland is een voorloper in het vertegenwoordigen van diverse gezinnen. Er is een sterk maatschappelijk middenveld dat de belangen van deze gezinnen behartigt. Ook zijn er synergieën in de samenwerking tussen het maatschappelijk middenveld en de overheid als het gaat om het vormgeven van het gezinsbeleid. Desalniettemin zijn er nog steeds gezinnen in specifieke situaties die niet (voldoende) meegenomen worden in het beleid. Bovenstaande voorbeelden benadrukken het belang om dit wel te doen, om zo een gelijkwaardige gezinssituatie te creëren voor *alle* gezinnen in Finland.

5.4 Coördinatie en synergiën van het gezinsbeleid

Het gezinsbeleid wordt op nationaal niveau gemaakt en geïmplementeerd door de Finse regering. Hierbij speelt het Ministerie van Sociale Zaken en Gezondheid een belangrijke rol. Hoewel er ook raakvlakken met het Ministerie van Arbeid en Werkgelegenheid en het Ministerie van Onderwijs zijn, is er weinig coördinatie tussen de verschillende ministeries, benadrukken de respondenten van ITLA Children’s foundation. Tot een jaar geleden vielen sociale zaken, gezondheid en onderwijs onder de verantwoordelijkheid van gemeentes. Inmiddels is dat verschoven naar provinciaal niveau om het draagvlak te vergroten, kwaliteit te waarborgen en gelijke toegang tot de verschillende diensten te faciliteren. Uit het interview met THL blijkt dat deze verandering de coördinatie voor ouders nog meer bemoeilijkt.

Uit verschillende interviews blijkt dat het maatschappelijk middenveld een belangrijke rol speelt in de Finse context. SAK kaart aan dat er heel veel verschillende NGO’s, stichtingen, verenigingen en vakbonden in Finland zijn die de belangen van kind en gezin behartigen. Volgens het interview met THL is het maatschappelijk middenveld al langere tijd betrokken bij de veranderingen en uitdagingen van het gezinsbeleid en het vertegenwoordigen van de diverse behoeftes van de diverse gezinnen in Finland. Hoewel er ook een grote publieke sector is, voorziet deze niet in alles. Juist in

deze gaten en gebreken neemt **het maatschappelijk middenveld het voortouw door diensten aan te bieden ter aanvulling van de publieke sector**. Een van de respondenten van ITLA wijst als voorbeeld hiervan naar de kinderopvang buiten de gesubsidieerde opvang om. Zo worden ouders die gebonden zijn aan onregelmatige werktijden tegemoet gekomen in het combineren van werk en gezinsleven. Het maatschappelijk middenveld ziet er toe dat diensten worden ontwikkeld en uitgevoerd die in lijn zijn met de behoeftes van het gezin, de ouders en de kinderen.

Echter, heeft **het maatschappelijk middenveld niet meer zo'n grote rol als voorheen**. Dit heeft te maken met de huidige rechts georiënteerde regering van Finland die stuurt op sterke overheden waarbij er niet veel ruimte is voor onderhandelingen met maatschappelijke organisaties. Dit is in tegenstelling tot de situatie voorheen met meer linkse regeringen waar het maatschappelijk middenveld over het algemeen meer invloed hadden. Daarnaast zijn er momenteel veel overheids-bezuinigingen en probeert de huidige regering de financiering van NGO's te verminderen wat op zijn beurt bepalend is voor zowel de omvang als rol van de NGO's.

Om de coördinatie enigszins te versimpelen is er **een enkele instantie – KELA – die verantwoordelijk is voor bijna alle financiële voordelen voor gezinnen in Finland**. Omdat er bij KELA geen specifieke casemanager is, ligt de verantwoordelijkheid bij de gezinnen. Hoewel dit keuzevrijheid en onafhankelijkheid stimuleert, wat in lijn is met de Finse mentaliteit, kan dit ook resulteren in het gebrek aan begeleiding bij het zoeken naar hulp en steun in de gemeenschap. Om dit risico te mitigeren zijn **lokale familiecentra geïntroduceerd, die als doel hebben gezinnen te helpen bij het vinden van de juiste diensten en ondersteuning**. Deze centra zijn er om het gat tussen beschikbaarheid en toegang te overbruggen en samenwerking te bevorderen tussen verschillende professionals. Volgens de respondent van KELA zijn de uitdagingen echter niet volledig verdwenen, met sommige instanties die nog steeds moeite hebben met samenwerking.

5.5 Discussie, kritiek en uitdagingen

Het universalisme is de kern van de Finse welvaartsstaat en het gezinsbeleid. Ondanks de positieve impact van het universalisme en de potentie om mogelijke problemen in een vroeg stadium te voorkomen, zit er ook een keerzijde aan. Zo is **het grootste probleem de hoge kosten van het universalisme in combinatie met het gebrek aan financiële middelen**, wat onder andere onder druk staat door de hoge vergrijzing en lage geboortecijfers. Tijdens het interview met THL werd het alternatief van gerichte steun besproken in plaats van het universalisme waarbij de beleidsmaatregelen alleen bestemd zijn voor de meest behoeftigen. Hoewel het afstappen van het universalisme meer budget zou vrijmaken voor gerichte ondersteuning voor de meest kwetsbaren van de samenleving is een potentiële valkuil dat meer mensen deze steun behoeven.

Volgens THL is een ander voorbeeld van een ambivalente uitkomst de Finse thuiszorgtoeslag. Zo biedt de thuiszorgtoeslag ouders enerzijds de keuzevrijheid om zelf te bepalen of ze hun kinderen naar de opvang sturen en hun werk weer hervatten. Dit wordt gefaciliteerd door een financiële tegemoetkoming uit te keren voor de misgelopen kosten van betaalde arbeid die de thuiszorg van het kind financiert (maximaal tot het 3^e levensjaar van het kind). Dit benadrukt **het belang van keuzevrijheid onderliggend aan het Finse gezinsbeleid**.

Er is echter een keerzijde van de thuiszorgtoeslag. Namelijk dat in het bijzonder moeders worden ontmoedigd om de arbeidsmarkt te hertreden, wat een obstakel vormt voor het verhogen van de arbeidsparticipatie van vrouwen. Het gevaar speelt voornamelijk bij mensen met een lager inkomen doordat de thuiszorgtoeslag een veilig vangnet biedt. **De langdurige afhankelijkheid draagt negatief bij aan de arbeidspositie van vrouwen**.

Een gerelateerd probleem hieraan is de zogenaamde **'perfecte moeder mythe'** (Lehto, 2019). Dit houdt in dat vrouwen de druk voelen om een goede moeder te zijn. De perfecte moeder mythe is zeer sterk in Finland. Zo zijn het bijvoorbeeld nog steeds voornamelijk moeders die verlof opnemen en een relatief laag percentage vaders. Al kan dit ook worden verklaard door de inkomensverschillen tussen mannen en vrouwen. Mannen verdienen over het algemeen meer dan vrouwen, wat koppels kan doen besluiten dat de man geen (of minder) verlof op neemt (Salmi & Lammi Taskula, 2014).

5.6 Wat kunnen we leren van gezinsbeleid in Finland?

Het Finse gezinsbeleid biedt interessante voorbeelden die ter inspiratie kunnen dienen voor het Nederlandse gezinsbeleid. Enkele voorbeelden waarop het gezinsbeleid sterk is, zijn het **ouderschapsverlof** en de kwaliteit van vroegtijdige kinderopvang en onderwijs. Het welzijn van het kind wordt zeer centraal gesteld in het gezinsbeleid. Dit heeft een geïntegreerde aanpak gefaciliteerd als het gaat om maatregelen die het welzijn van het kind ondersteunen. Een bijzonder voorbeeld hiervan is de voorschoolse opvang, wat niet enkel wordt gezien als een dienst, maar ook nadrukkelijk als kans voor onderwijs en het bevorderen van de ontwikkeling van het kind. **Het centraal stellen van het kind is een zeer sterk aspect aan het gezinsbeleid.**

Wat echter opvalt is dat, net als in veel andere landen, **de focus ook in Finland nog veel ligt op de jongere jaren van het kind.** Er is geïntegreerde ondersteuning voor gezinnen voor kinderen tot 18 jaar en daarna vermindert de ondersteuning. Dit is opvallend gezien het feit dat ook Finland te maken heeft met een vergrijzende samenleving en druk op de bevolking om werk en (mantel)zorg te combineren. De intergenerationele visie op het gezin kan dus ook in Finland meer geïntegreerd worden.

Een ander belangrijk punt waar Nederland door geïnspireerd kan worden is de nadruk op diverse gezinnen in Finland. In vele landen is al decennia een verschuiving zichtbaar van het traditionele gezin bestaande uit vader, moeder en kind(eren), naar meer diverse gezinnen. Het in kaart brengen van de type gezinnen die in een land wonen en de mate waarin zij meegenomen of uitgesloten worden in gezinsbeleid is uiterst belangrijk om de effectiviteit en kwaliteit van het gezinsbeleid te waarborgen voor alle gezinnen. Een inspirerend voorbeeld in Finland is het netwerk voor diverse gezinnen genaamd Monimuotoiset Perheet.

Inspirerend voorbeeld: Monimuotoiset Perheet voor diverse gezinnen

Monimuotoiset Perheet - letterlijk vertaald naar "Diverse Gezinnen" – is een **netwerk van NGOs dat lobbywerk doet voor diverse gezinnen.** Het onderliggende doel is om wetten, diensten en beleid te beïnvloeden om ze inclusief te maken voor alle diverse gezinsvormen in Finland. Het netwerk maakt onderscheid tussen een aantal verschillende diverse gezinsstructuren, namelijk **eenoudergezinnen, pleeggezinnen, nieuw-samengestelde gezinnen, geweduwde gezinnen, adoptie gezinnen, regenbooggezinnen, gezinnen die een kind hebben verloren, gezinnen die te maken hebben met vruchtbaarheidsproblemen, biculturele gezinnen, gezinnen met meervoudige geboorten** (tweeling of drieling bijvoorbeeld). Voor elk 'type' divers gezin is er een aparte NGO in het netwerk die de belangen van dat gezin behartigt. De initiatieven en inspanningen van Monimuotoiset Perheet zijn een weerspiegeling van de aandacht rondom diversiteit en inclusie in Finland.

Een **voorbeeld hiervan is het project Finland for All Families.** Dit project richt zich op de erkenning en ondersteuning van diverse gezinsstructuren in Finland. Daarnaast richt het zich op het informeren van beleidsmakers van de verschillende behoeften van diverse gezinnen, zoals bijvoorbeeld het aanpassen van de verlofregelingen. Dit gaat gepaard met het streven naar het waarborgen van de

rechten van kinderen om hun ouders te kunnen zien, zelfs als deze ouders wettelijk niet erkend worden.

Dit helder geschetse kader en de ruime aandacht om de stemmen van diverse gezinnen te vertegenwoordigen is een **inspirerend voorbeeld voor Nederland**. Enerzijds omdat het een **synergie** weergeeft tussen de samenwerking van het maatschappelijk middenveld en de Finse overheid. Anderzijds omdat het een raamwerk biedt om de **diversiteit van gezinnen centraal te stellen** in het maken van beslissingen voor gezinsbeleid.

Het netwerk voor diverse gezinnen Monimuotoiset Perheet is ook een voorbeeld van de rol van het maatschappelijk middenveld in de vorming en uitvoering van het Finse gezinsbeleid. **De samenwerking tussen belangenvertegenwoordigers van gezinnen en beleidsmakers van de Finse overheid** biedt mogelijkheden om het gezinsbeleid toe te spitsen op de situatie van diverse gezinnen.

6 Gezinsbeleid in België

Door Michelle Willems

De Belgische context wordt gekenmerkt door een aantal belangrijke trends en uitdagingen die het gezinsbeleid beïnvloeden. Bijvoorbeeld de gevolgen van de demografische ontwikkelingen in de afgelopen jaren, economische ontwikkelingen en de toenemende migratiestromen. Al deze ontwikkelingen zetten druk op de houdbaarheid van de overheidsfinanciën en thema's zoals de gezondheidszorg, huisvesting, onderwijs en kinderopvang. Het complexe Belgische politieke systeem en het gefragmenteerde gezinsbeleid vormen barrières voor snelle besluitvorming, waardoor het lastiger is om dergelijke sociale problematiek aan te pakken.

Het Belgische gezinsbeleid wordt op verschillende politieke niveaus gecoördineerd. Zo wordt ouderschapsverlof onder andere op nationaal niveau geregeld. Regionaal dragen Vlaanderen, Wallonië en het Duitstalige deel verantwoordelijkheid over het gezinsbeleid en heeft iedere regio in België een eigen toeslagensysteem. Overige taken en bevoegdheden met betrekking tot gezinsbeleid zijn gedecentraliseerd naar lokale besturen (Rizzi et al., 2021). Wat de coördinatie van het beleid betreft, ligt er een sterke nadruk op samenwerking tussen verschillende instanties en domeinen om een integrale aanpak voor gezinnen te bevorderen (Loosveldt, 2022). Het Belgische gezinsbeleid wordt onderstreept door een aantal doelen die sterk met elkaar in verbinding staan: 1) verhogen arbeidsparticipatie, 2) financiële bestaanszekerheid faciliteren en 3) gelijke kansen creëren.

6.1 Veranderingen en prioriteiten

Het gezinsbeleid is diep geworteld in België en kent zijn oorsprong in de periode rond de eerste wereldoorlog. Het beleid werd toen gekenmerkt door economische ondersteuning van gezinnen in de vorm van belastingvoordelen en kinderbijlagen (Dumon, 1987). Tussen de twee wereldoorlogen is het gezinsbeleid verder ontwikkeld en in 1946 werd het eerste Ministerie van Gezin opgericht (SPLASH-db.eu, 2014c). In de eerste helft van de 19^e eeuw was het traditionele gezin (getrouwde vader en moeder met kind(eren)) de norm. Echter groeide het aantal 'atypische samenlevingsvormen', zoals ongehuwd samenwonenden en nieuw samengestelde gezinnen. Eind jaren 60 ontstond ruimte voor een bredere kijk op het gezin, waarbij gelijkheid en diversiteit centraal kwamen te staan (Marissal, 2018). Dit loopt parallel met de emancipatie van de vrouw en de anticonceptiepil die in 1962 op de markt kwam waardoor de vruchtbaarheid in hogere mate beheerst kon worden (Dumon, 1987).

Het laatste valt samen met de hervormingen van het gezinsbeleid die in de naoorlogse tijd plaatsvonden. Zo ontstond er een beleid gericht op twee pilaren, namelijk enerzijds beleid dat zich richtte op preventieve en curatieve zaken, waaronder gezinsplanning, en anderzijds een deeltijds gezinsvervangend beleid gericht op het overnemen van taken die traditioneel tot het gezin behoorden (Dumon, 1987). Het was ook in deze tijd dat er voor het eerst een spanningsveld ontstond tussen de moederfiguur en de werkende vrouw. In tegenstelling tot de man bij wie het vaderschap en werk samenviel en juist versterkend werkte (Marissal, 2018).

Het streven naar gendergelijkheid is vandaag de dag nog steeds relevant. Hoewel de arbeidsparticipatie van vrouwen enerzijds is toegenomen, is het conflict tussen werk en gezin voor werkende vrouwen en moeders vele malen groter dan bij mannen (Statbel, 2023a). Dit is nog altijd het geval. Om gender ongelijkheid in België terug te dringen, zijn er in de afgelopen 10 jaar een aantal belangrijke veranderingen geweest. Een voorbeeld daarvan is het nieuwe vaderschapsverlof voor zelfstandig ondernemers in het bijzonder en een verlenging van vaderschapsverlof van 2 naar 4 weken in het algemeen. Deze veranderingen gelden voor iedereen in België. Ook zijn de schoolkosten veranderd. Openbaar onderwijs is nu gratis voor leerlingen tot 7 jaar. De focus op het verhogen van de arbeidsparticipatie lijkt in de afgelopen 10 jaar echter onveranderd. In België genieten getrouwde koppels van bepaalde belastingvoordelen wat op zijn beurt suggereert dat de overheid het huwelijk via beleidsmaatregelen beoogt te stimuleren. Volgens een onderzoeker van de Universiteit van Antwerpen is de nadruk op het huwelijk vanuit de overheid een restant van *hoe het was*. Verder wordt er in groeiende mate ingespeeld op nieuwe, non-traditionele gezinsvormen. De onderzoeker geeft aan dat het beleid *met grote vertraging* volgt.

Een van de voornaamste doelstellingen van het huidige gezinsbeleid in België is het bevorderen van de arbeidsparticipatie (van vrouwen) om de werk-gezin combinatie te vergemakkelijken. Er zijn verschillende beleidsinstrumenten ingezet om dit doel te bereiken, zoals ouderschapsverlof. Sinds de invoering in de jaren 90 is het gebruik van ouderschapsverlof enorm gestegen bij zowel vaders als moeders, hoewel het gebruik onder moeders aanzienlijk hoger is.

Daarnaast wordt er in België ook veel ingezet op kinderopvang. Het is in België dan ook wettelijk vastgelegd dat alle kinderen vanaf 3 jaar verzekerd zijn van een plek op de publieke opvang. Deze inzet heeft naast het verhogen van arbeidsparticipatie en het verlichten van werk-zorg conflict ook een positieve impact gehad op gendergelijkheid. Een respondent van La Ligue des Familles -een organisatie die de belangen van ouders representeert en analyse verstrekt op het gebied van gezinsbeleid in het Franstalige deel van België- benoemt ook andere onderliggende motieven voor de focus op arbeidsparticipatie en onderstreept de economische groei als een daarvan. Vanuit deze optiek beargumenteert de respondent dat de focus op arbeidsparticipatie sterk samenhangt met de economische situatie van België. Zo is er in tijden van financiële stabiliteit meer ruimte voor het prioriteren van welzijn waar op dit moment minder aandacht voor is.

Een ander belangrijk thema binnen het Belgische gezinsbeleid is het ondersteunen van kwetsbare gezinnen en het stimuleren van de bestaanszekerheid. Er wordt in het beleid veel ingezet op financiële ondersteuning, zeker voor kwetsbare gezinnen, om het financiële en algemene welzijn van gezinnen te bevorderen. In 2019 werd in Vlaanderen het Groeipakket ingevoerd ter vervanging van kinderbijslag. Het Groeipakket is een financiële tegemoetkoming voor gezinnen met kinderen met als doel de ondersteuning van gezinnen te verbeteren en de financiële lasten van ouders te verlichten (Vinck & Cantillon, 2019). Het Groeipakket wordt universeel ingezet wat inhoudt dat alle kinderen, ongeacht het inkomen van de ouders, recht hebben op de financiële tegemoetkoming. Echter is het bedrag inkomensafhankelijk, waarbij gezinnen met lagere inkomens meer financiële ondersteuning ontvangen. Verder is het bedrag ook leeftijdsgebonden en neemt het hoogte toe naar mate het kind ouder wordt. De insteek van het Groeipakket is om ieder kind gelijke kansen te bieden om op te groeien en te ontwikkelen door op maat gemaakte steun te bieden afhankelijk van de gezinssituatie. Daarnaast biedt het pakket financiële zekerheid wat op zijn beurt het welzijn van het gezin bevordert (Vinck & Cantillon, 2019).

6.2 Intergenerationele gezinsverbanden

In België zijn de meeste beleidsinstrumenten van het gezinsbeleid gericht op de eerste 1000 dagen van het kind. Dit wordt onder andere ingegeven door wetenschappelijk onderzoek dat aantoonde dat investering in de vroegste fase vormgevend is voor de toekomst van het kind en op lange termijn problemen kan voorkomen. Echter stopt een gezin niet met gezin zijn wanneer een kind naar de basisschool of middelbare school gaat. Het gezin blijft bestaan. Dit wordt met name evident wanneer ouders naast het opvoeden van kinderen ook de zorg moeten dragen voor hun eigen ouders. Door een combinatie van vergrijzing en het tekort aan zorgpersoneel in België wordt hier in de afgelopen jaren steeds meer beroep op gedaan. Verder speelt het probleem op wanneer een kind wat ouder wordt en de steun meer individualistisch wordt ingezet. Zo is er op de middelbare school specifiek ondersteuning gericht op het kind, en niet op het gezin als geheel. Voor zowel ouders als kind is de transitie van de basisschool naar de middelbare school een bewegende periode en schiet de ondersteuning vaak tekort. Dit is ook het geval wanneer het kind 18 wordt. Een 18-jarige wordt in het huidige beleid als volwassen beschouwd. Bepaalde ondersteuning die alleen bedoeld is voor kinderen, komt abrupt te vervallen. Een voorbeeld hiervan is mentale gezondheid. Een kind tot 18 jaar kan terecht bij de kinderpsycholoog maar komt vanaf het 18^e levensjaar alleen nog maar in aanmerking voor een psycholoog voor volwassenen -waar langere wachtlijsten zijn- waardoor jongvolwassenen tussen wal en schip vallen. Om dit zoveel mogelijk te voorkomen, pleit een van de respondenten van het Huis van het Kind om de ondersteuning van kinderen door te trekken naar 24 jaar in plaats van 18.

6.3 Divers, gelijkwaardig en inclusief gezinsbeleid

Van oudsher is het gezinsbeleid in België gebaseerd op heterostellen, maar dit uitgangspunt representeert niet langer de hedendaagse samenleving. Tegenwoordig bestaan er namelijk diverse gezinsvormen en structuren. Het beleid behoort dit te omarmen en iedereen te omvatten. Ondanks dit streven zijn er aspecten van het gezinsbeleid die verbetering behoeven. Een interview met de Belgische Federale Overheidsdienst Sociale Zaken onthult dat het gezinsbeleid in België versnipperd is. Hoewel de focus in het parlement op sociale zekerheid ligt en er politieke wil is om het beleid aan te passen aan de veranderende gezinsdynamiek, is het gros van de sociale uitkeringen ingericht op traditionele gezinsmodellen. Dit leidt tot ongelijkheden. Overigens zijn er al enkele positieve stappen gezet in de richting van inclusief gezinsbeleid, zoals de invoering van adoptieverlof, pleegouderverlof en co-ouderschapsverlof. Bovendien staat België bekend als een van de koplopers van Europa op het gebied van LHBTQI+ rechten (Transgender Netwerk, n.d.). Toch is er nog veel werk aan de winkel. Er wordt overwogen om socialezekerheidsrechten te individualiseren, zodat deze beter aansluiten op de diverse gezinsvormen van vandaag. Ondanks de behoefte voor grondige aanpassingen in de sociale zekerheid en uitkeringen, ontbreekt er een concreet plan.

Daarnaast moet het beleid ook rekening houden met de dagelijkse realiteit van gezinnen. Een interview met het Huis van het Kind in Alken benadrukte de uitdagingen waarmee ouders en kinderen worden geconfronteerd door de huidige dagindeling. In België brengen kinderen het grootste deel van hun dag door op school en in de naschoolse opvang. Wanneer ze thuiskomen, hebben ze vaak nog niet gegeten en moeten ze nog beginnen aan hun huiswerk, creatieve activiteiten en sport. Dit systeem legt druk op zowel ouders als kinderen. Ter vergelijking werd het Deense model aangehaald, waar kinderen al 25 jaar geleden slechts tot 1 of 2 uur naar school gingen en daarna deelnamen aan buitenschoolse activiteiten zoals atletiek of paardrijden. Dit soort flexibiliteit en aandacht voor het welzijn van het kind zou een welkome verandering zijn voor het Belgische gezinsbeleid, volgens de respondent van het Huis van het Kind.

In hetzelfde interview met het Huis van het Kind werd er een voorbeeld gegeven van de behoefte aan inclusief beleid voor iedereen in de kinderopvang. Zo worden kinderen die extra zorg en aandacht vergen, zoals kinderen met autisme, ADHD of visuele beperkingen, in dezelfde groep geplaatst als alle andere kinderen, omdat er onvoldoende personeel is voor aparte groepen. In het geval dat de opvang niet in staat is om aan de extra behoefte van de kinderen te voldoen, worden ouders doorverwezen naar andere faciliteiten. Dit benadrukt de noodzaak voor meer middelen en begeleiding. Daarnaast is er een barrière voor gezinnen die hulp nodig hebben. Veel gezinnen vragen niet om hulp, en als ze dat wel doen, worden ze geconfronteerd met lange wachtlijsten door personeelstekorten. Er is dringende behoefte aan meer ondersteuning, begeleiding en middelen om deze gezinnen te helpen.

Het interview met de Universiteit Antwerpen betuigt de progressie op het gebied van inclusiviteit van LHBTQI+ personen in het beleid. De respondent gaf aan dat vaderschapsverlof nu geboorteverlof genoemd wordt. Op die manier wordt het beleid inclusiever vormgegeven. Dit toont aan dat er in recente jaren meer aandacht is besteed aan de inclusie van LHBTQI+ personen. Echter, ondanks deze vooruitgang, zijn er nog steeds groepen die worden uitgesloten van bepaalde rechten, zoals ouderschapsverlof. De discussie over inclusiviteit voor LHBTQI+ personen wordt vaak gezien als minder controversieel dan die over rechten voor mensen met een migratieachtergrond, wat aangeeft dat er nog steeds ruimte is voor verbetering in het beleid. Het interview onderstreept echter ook dat het Belgische gezinsbeleid vooral voordelig lijkt te zijn voor tweeverdieners en middenklasse gezinnen. Volgens de respondent is het gezinsbeleid gericht op tewerkstelling. Dit blijkt onder andere uit de voorwaarden die gelden voor het opnemen van ouderschapsverlof. Zo heeft iemand enkel recht op ouderschapsverlof wanneer de afgelopen 15 maanden minstens 12 maanden in dienst waren van een vaste werkgever. Dit benadeelt mensen met een onstabiele arbeidssituatie, waaronder vaak laagopgeleiden en mensen met een migratieachtergrond. Hoewel er voorrangregels zijn in de formele kinderopvang voor ouders met 'zwakkere profielen', worden deze door personeelstekorten en wachtlijsten vaak niet nageleefd. Hierdoor vallen kwetsbare groepen buiten de boot en komen ze in een vicieuze cirkel terecht. De Commissie voor Vrouwenrechten heeft onlangs gepleit voor het versoepelen van de criteria voor ouderschapsverlof. De strenge criteria in de private sector lijken vooral ingesteld ter bescherming van de werkgever.

6.4 Coördinatie en synergiën

De coördinatie van het gezinsbeleid in België is erg complex. Tijdens verschillende interviews met deskundigen is naar voren gekomen dat veel verantwoordelijkheden van het beleid worden gedelegeerd en gefragmenteerd zijn. Verder verschilt de focus van het beleidsterrein per overheid. Zo benadrukt de overheid van Wallonië en Brussel arbeidsparticipatie terwijl de Franstalige gemeenschap -een andere overheid die ook actief is in zowel Wallonië als Brussel- voornamelijk kinderdagverblijf, onderwijs en cultuur prioriteert.

Een respondent van de Gezinsbond benoemde dat er verbeteringen mogelijk zijn wat betreft de coördinatie van het gezinsbeleid. Met name als het gaat om de communicatie tussen federaal en Vlaams beleid. Als er op federaal niveau veranderingen worden doorgevoerd die raken aan thematische verlopen (zoals tijdskrediet en loopbaanonderbreking) heeft dit impact op kinderopvang. Kinderopvang is echter geen federale, maar regionale bevoegdheid. Volgens de respondent is het noodzaak dat verschillende beleidsdomeinen en bevoegdheden meer met elkaar in verbinding staan. Effectief beleid moet het totaal plaatje, inclusief maatregelen in acht nemen.

Het gebrek aan coördinatie en communicatie leidt tot het risico dat het bestaande beleid en de bijbehorende instrumenten elkaar in sommige gevallen tegen werken. Volgens de respondent van La Ligue des Familles is kinderopvang hier een voorbeeld van. Waar de Franse gemeenschap betaalt voor de werknemers in de kinderopvang, betalen de Gewesten Wallonië en Brussel juist voor het gebouw. Bij gebrek aan kinderopvangplaatsen, zijn de overheden genoodzaakt samen te werken. De overheden zijn dus afhankelijk van elkaar. Zo kan één overheid niet de beslissing nemen om een extra kinderopvang te openen. Dit draagt bij aan de complexiteit van de samenwerking tussen de verschillende overheden. De respondent van La Ligue ziet geen voordelen van dit politieke systeem en zou graag al het gezinsbeleid in één overheid zien, zodat families in alle delen van het land toegang hebben tot dezelfde beleidsinstrumenten.

Wel kwam uit het interview met FOD SZ naar voren dat **interministeriële conferenties** soms worden ingezet om coördinatie tussen verschillende ministeries te vergemakkelijken. Coördinatie tussen landelijk en regionaal niveau blijft echter een uitdaging.

6.5 Discussie, kritiek en uitdagingen

Ondanks de inzet op kinderopvang zijn er zorgen rondom het tekort aan personeel en de lange wachtlijsten, wat vragen over duurzaamheid opwekt. Deze zorg wordt gevoed door de huidige discussies omtrent het BOA-decreet. **In België is er een streven om meer samen te werken met verschillende instanties**, zoals sportkampen en jeugdverenigingen, om buitenschoolse opvang activiteiten (BOA) te realiseren. Dit heeft als gevolg dat de subsidies voor (naschoolse) kinderopvang komen te vervallen vanaf 2030. In gevallen waar kinderopvang is overgenomen door Huis van het Kind, zoals het geval in Alken, staat de bestaanszekerheid in het geding. Om de huidige situatie te behouden zal de gemeente meer moeten investeren. De respondent van het Huis van het Kind Alken is van mening dat het BOA-decreet een bezuinigingsmaatregel is, en niet een kwaliteitsmaatregel die de behoeftes van het gezin waarborgt. Het tekort aan formele kinderopvang en de onhoudbaarheid van het huidige systeem wordt ook door de respondent van de Universiteit Antwerpen benadrukt. De recent negatieve media-aandacht over een aantal incidenten in de kinderopvang heeft de druk op dit vraagstuk opgevoerd.

Ook spelen er discussies over de hervorming van het belastingstelsel. Volgens de respondent van Ligue des Familles is er een systeem om families te ondersteunen wanneer één van de ouders niet werkt of een erg laag inkomen heeft. De federale overheid wil dit beëindigen. Als dit zonder compensatie beëindigd wordt, zal dit het inkomen van veel families verlagen. Volgens dezelfde respondent wil de overheid deze regeling beëindigen om geld te besparen voor de hervorming van het belastingstelsel. Mogelijk hangt dit ook samen met de focus op arbeidsparticipatie. De respondent gelooft echter niet dat mensen die al 30 jaar niet werken dit plotseling wel zullen gaan doen wanneer zij geen financiële tegemoetkoming meer krijgen.

Over de tevredenheid van ouders met het gezinsbeleid wordt door respondenten aangegeven dat deze vooral laag is op het gebied van kinderopvang (zie hierboven) en publieke huisvesting. De wachtlijsten voor publieke huisvesting zijn namelijk zeer lang. Met name voor gezinnen met 3-5 kinderen die, in Brussel, soms wel 15 jaar moeten wachten. In de tussentijd proberen zij private huisvesting te betalen, maar dit is erg lastig voor hen.

6.6 Wat kan Nederland leren van het gezinsbeleid in België?

Voor Nederland biedt het Belgische gezinsbeleid zowel inspiratie als waarschuwingen. De nadruk op kwaliteit in kinderopvang, de inzet voor gelijkwaardig ouderschap en het concept van de 'kindnorm' zijn allemaal waardevolle inzichten. Tegelijkertijd benadrukken de uitdagingen rond tekorten in de kinderopvang en de gebrekkige waardering van onbetaald werk het belang van een holistische benadering die verder gaat dan beleidsdocumenten en daadwerkelijk wordt geïmplementeerd in de praktijk.

Het Belgische gezinsbeleid biedt een interessante mix van successen en uitdagingen waaruit waardevolle lessen getrokken kunnen worden en die toekomstige beleidsvorming in Nederland mogelijk kunnen inspireren. Een van de sterke punten van België is de **kwaliteitswaarborging van kinderopvang**, mede mogelijk gemaakt door agentschappen zoals Opgroeien en inkomen gerelateerde betaalsystemen. Een ander positief aspect is het **ouderschapsverlof**, dat in België wordt gezien als een instrument voor het bevorderen van gelijkwaardig ouderschap. Recente ontwikkelingen, zoals de verhoging en flexibele inzetbaarheid van het vaderschapsverlof, getuigen van deze inzet. Toch blijft arbeidsparticipatie de overkoepelende doelstelling, wat soms botst met sociale normen, vooral in sectoren waar het opnemen van vaderschapsverlof minder gebruikelijk is. In het licht van de huidige focus op arbeidsparticipatie is een belangrijk heikel punt de **onderwaardering van onbetaald werk**. Dit roept vragen op over de balans tussen werk en zorgtaken en de waarde die aan elk wordt toegekend.

Bijlage A: Landenfiches

Het gezinsbeleid in België is niet omvat in één beleid of ondergebracht onder één ministerie. Het zijn echter verschillende actoren op verschillende beleidsniveaus die verschillende verantwoordelijkheden dragen om gezinnen te ondersteunen. Beleidsinstrumenten worden met name ingezet om de arbeidsparticipatie van vrouwen te verhogen. Daarnaast wordt er veel ingezet op bestaanszekerheid en gelijkheid, maar loont dit in de praktijk nog niet altijd en blijft er een gat bestaan tussen hoe het beleid bedoeld is en wat er in de praktijk gebeurt. Dit benadrukt het belang dat gezinsbeleid goed moet aansluiten op de hedendaagse realiteit van gezinnen en hun behoeften om zo de efficiëntie en effectiviteit te bevorderen.

Trends en ontwikkelingen

De Belgische context wordt gekenmerkt door een aantal belangrijke trends en uitdagingen die het gezinsbeleid beïnvloeden. Voorbeelden hiervan zijn de gevolgen van de **demografische ontwikkelingen in de afgelopen jaren, economische ontwikkelingen en de toenemende migratiestromen** (Statbel, 2020b). Al deze ontwikkelingen zetten druk op de houdbaarheid van de overheidsfinanciën en thema's zoals de gezondheidszorg, huisvesting, onderwijs en kinderopvang. **Het complexe Belgische politieke systeem en het gefragmenteerde gezinsbeleid vormen barrières voor snelle besluitvorming**, waardoor het lastiger is om dergelijke sociale problematiek aan te pakken. De arbeidsparticipatie van vrouwen is over de jaren heen gestegen, maar is nog steeds lager dan bij mannen (Hoge Raad voor de Werkgelegenheid, 2023). Van de moeders die werkten dat jaar, werkte 54,9% deeltijd tegenover 25,0% van de vaders (Eurostat, 2023).

In België wordt **“het gezin” nog altijd geassocieerd met gehuwde paren met inwonende kinderen** (KidsLife, n.d.; Vlaamse overheid, n.d.). Echter, sinds begin 2023 bestaat het meest voorkomende huishouden uit alleenwonenden (36% van 5,1 miljoen huishoudens) (Statbel, 2023c). In 2023 liepen meer dan 2 miljoen Belgen risico op armoede of sociale uitsluiting (19%). 13% van de Belgen leefde onder de armoedegrens (€1.366,- per maand voor alleenstaanden; €2.868,- per maand voor een gezin met twee volwassenen en twee kinderen). **Mensen met een lager opleidingsniveau en mensen afkomstig buiten Europa hebben een verhoogd risico op armoede** (Statbel, 2023d).

Verder heeft het gezinsbeleid verschillende hervormingen ondergaan. Noemenswaardig is de staatsvorming in 2011 waarbij (meer) **verantwoordelijkheden werden overgeheveld naar de gewesten**. Dit leidde ertoe dat vanaf 1 januari 2019 elk gewest in België hun eigen systeem voor kinderbijlagen heeft (Rizzi et al., 2021).

Overkoepelende thema's

De onderliggende beleidsdoelstellingen van het gezinsbeleid in België zijn zelden expliciet vermeld. Het feit dat er niet één gezinsbeleid is en de verantwoordelijkheden zijn uitgespreid over veel verschillende beleidslagen en actoren dragen hier mogelijk aan bij. Over het algemeen lijken de impliciete doelen van het gezinsbeleid op de verschillende beleidsniveaus overeen te komen, al liggen er soms andere accenten. De meest heldere beleidsdoelstelling is **het verhogen van de arbeidsparticipatie (met name van vrouwen)**. Dit is zeker op federaal niveau het geval, waar onder anderen ouderschapsverlof, moederschapsverlof, bepaalde toeslagen en belastingen vastgelegd zijn. De beschikbare beleidsinstrumenten dienen ter vergemakkelijking van de **werk-gezin combinatie**. Een verhoogde arbeidsparticipatie, zeker wanneer het om vrouwen gaat, heeft enerzijds een positieve financiële weerslag op België en draagt anderzijds bij aan gender gelijkheid.

Tevens wordt er in het beleid veel ingezet op **financiële ondersteuning**, zeker voor kwetsbare gezinnen, om het financiële en algemene welzijn van gezinnen te bevorderen. Deze doelstellingen zijn wat meer zichtbaar op regionaal en lokaal niveau, waar de bevoegdheden voor de meer persoonsgebonden zaken liggen. De beleidsinstrumenten die op verschillende niveaus worden ingezet kunnen gecategoriseerd worden onder 4 thema's, namelijk

- **Financiële ondersteuning**
- **Ondersteuning van de combinatie gezin-werk**
- **Gezins- en opvoedondersteuning**
- **Extra ondersteuning voor kwetsbare gezinnen**

Organisatie en coördinatie

Het Belgische politieke systeem wordt gekenmerkt door een federale parlementaire democratie. België is een dubbele federatie bestaand uit drie gewesten (het Vlaamse gewest, het Waalse gewest en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest) en drie gemeenschappen (de Vlaamse gemeenschap, de Franse gemeenschap en de Duitstalige gemeenschap). **Op alle verschillende politieke niveaus wordt gezinsbeleid gemaakt en uitgevoerd.** De federatie is verantwoordelijk voor thema's op macro niveau (zoals ouderschapsverlof, financieel beleid, pensioenen en sociale zekerheid), de gemeenschappen zijn bevoegd voor bijvoorbeeld onderwijs, cultuur en 'persoonsgebonden' zaken, en de gewesten zijn verantwoordelijk voor territoriale zaken (zoals ruimtelijke ordening en huisvesting) (ProDemos, 2020).

Elk gewest heeft in België een eigen toeslagen systeem, namelijk het Allocation Familiales, het Groeipakket, en het kinderbijslagfonds armoedebestrijding onder vallen. Het departement wordt ondersteund door partners zoals het Steunpunt Welzijn, Volksgezondheid & Gezin en het agentschap Opgroeien. Naast regionale verantwoordelijkheden zijn ook taken en bevoegdheden rondom gezinsbeleid gedecentraliseerd naar lokale besturen. Vlaanderen streeft naar een integrale aanpak als het gaat om gezinnen, waarbij goede samenwerking tussen bovengenoemde partijen en domeinen, zoals preventieve gezinsondersteuning, kinderopvang, het Groeipakket en adoptie, voor-op staan (Loosveldt, 2022). Het **Steunpunt Welzijn, Volksgezondheid & Gezin** is een strategische partner voor het uitvoeren van wetenschappelijk onderzoek voor hen. Ook het **agentschap Opgroeien** biedt regionaal ondersteuning aan gezinnen in Vlaanderen en Brussel. Zo bieden zij diensten zoals preventieve gezinsondersteuning, kinderopvang, pleegzorg, adoptie, en jeugdhulp.

 Inspirerend voorbeeld: Huis van het Kind

Het **Huis van het Kind** is een samenwerking van verschillende organisaties die ouders gezinsondersteuning bieden, met name in het kader van preventie en voornamelijk in de vorm van diensten, faciliteiten, begeleiding en informatievoorziening. Het initiatief werd in 2013 goedgekeurd door het Vlaamse parlement en **inmiddels zijn er 153 Huizen van het Kind door heel Vlaanderen** die worden gesubsidieerd door de overheid (Departement Zorg, n.d). Het Huis van Het kind is initieel ontstaan vanuit beleidsmatige keuze om de verschillen-

de vormen van gezinsondersteuning beter op elkaar af te stemmen en meer toegankelijke dienstverlening voor gezinnen in Vlaanderen aan te bieden. **Het onderliggende doel is om het netwerk dat om families heen ligt, samen te brengen** en samenwerking te faciliteren om zo de juiste steun aan ouders, kinderen en gezinnen te bieden (Luyten, 2013). Hoewel de doelgroep van 0 tot 25 jaar strekt, ligt ook bij Huis van het Kind voornamelijk de focus op de eerste 1000 dagen en gezinnen met jonge kinderen.

 Beleidsinstrumenten per thema

België	Financieel & belastingen	Verlofregelingen	Diensten & informatie	Overig
 Inkomen	Toeslagen systeem; fiscale voordelen; premies; pensioenen; maximumfactuur lager onderwijs; studietoelage; gesubsidieerde kinderopvang			
 Werk & Zorg		Moederschapsrust (zwangerschapsverlof); geboorteverlof; ouderschapsverlof; sociaal verlof; rouwverlof	105 gratis dienstencheques; centra voor gezinsplanning, social media training, opvoedondersteuning	Borstvoedingspauzes (Werk)
 Welzijn van kinderen			Centrum voor Kinderzorg en Gezinsondersteuning	Project Gelijke Kansen

Het gezinsbeleid in Litouwen wordt beïnvloed door de sociale context en demografische veranderingen. De bevolking is in de afgelopen jaren afgenomen en telde begin 2023 zo'n 2,8 miljoen inwoners (Oficialiosios statistikos portalas, n.d.a). Redenen hiervoor zijn voornamelijk de dalende geboortecijfers, vergrijzende populatie en een hoog aantal emigranten (Oficialiosios statistikos portalas, n.d.b; Oficialiosios statistikos portalas, n.d.c). Daarnaast is het aantal koppels dat trouwt, gedaald (Oficialiosios statistikos portalas, n.d.d). Dit wordt gezien als een uitdaging in Litouwen, waar 'stabiele gezinnen' van grote waarde worden geschat. In de afgelopen 20 jaar heeft Litouwen snelle economische groei doorgemaakt, maar armoede is nog steeds een probleem. Dit is voornamelijk het geval onder ouderen, mensen met een beperking, alleenstaande ouders en laagopgeleiden (Koutsogeorgopoulou, 2020). Ook kinderarmoede, ondanks de afname in recente jaren, blijft prevalent. De participatie van vrouwen op de arbeidsmarkt is relatief hoog. In 2022 participeerden 58,5% van de vrouwen op de arbeidsmarkt en 68,1% van de mannen (The World Bank, n.d.). Dit kan verklaard worden doordat historisch gezien, als onderdeel van de voormalige Sovjet Unie, mannen en vrouwen een gelijke rol hadden in de economie in Litouwen.

Trends en ontwikkelingen

Sinds 1990 heeft het gezinsbeleid in Litouwen vele hervormingen ondergaan. In 2017 werd de 'Wet om het gezin te versterken' aangepast als **poging om initiatieven van verschillende beleidssectoren te combineren**. Op die manier werd beoogd gezinnen beter te ondersteunen en een duidelijkere richting te geven aan het beleid (International Labour Organization, 2019). Echter omvatte de wet een nauwe en traditionele definitie van het gezin, gezien als een verbintenis tussen man en vrouw. **Ouders van hetzelfde geslacht en eenoudergezinnen zijn niet zichtbaar in het gezinsbeleid**. Ook worden partners van hetzelfde geslacht wettelijk niet erkend in Litouwen. Dit is ook zichtbaar in het huidige gezinsbeleid, dat gericht is op het versterken en vergroten van traditionele gezinnen als poging om de demografische uitdagingen op te lossen (Wesolowski et al., 2021). Zo worden bijvoorbeeld genereuze bonussen uitgekeerd aan gezinnen met meerdere kinderen.

Het huidige beleid, gezien de uitdagingen waar Litouwen mee te maken heeft, centreert zich rondom de volgende **beleidsdoelstellingen** (Kulbauskas & Nedzeckas, 2018):

- **Het verhogen van het geboortecijfer;**
- **Het verlagen van emigratie;**
- **Het verhogen van stabiliteit in gezinnen; en**
- **Het verlagen van armoede en sociale exclusie.**

Overkoepelende thema's

Het gezinsbeleid richt zich met name op de huidige problemen waar Litouwen mee kampt, namelijk demografische veranderingen; armoede; en inkomensongelijkheid. De beleidsinstrumenten richten zich voornamelijk op traditionele gezinnen en in grote mate op de eerste levensjaren van het kind en gezinnen met kleine kinderen. Er is **weinig ondersteuning voor kinderen in latere levensfasen of voor gezinnen die andere speciale behoeften hebben**.

Het **staatssteunsysteem voor gezinnen** omvat universele uitkeringen (die aan iedereen worden betaald) en socialebijstandsuitkeringen voor armere gezinnen (afhankelijk van hun inkomensniveau). Sinds de jaren 90 spelen de inkomensafhankelijke uitkeringen een belangrijke rol bij het ondersteunen van gezinnen in Litouwen.

Verder heeft Litouwen, in vergelijking met andere Europese landen, een **generous ouderschapsverlofsysteem**. Een ouder kan ervoor kiezen een uitkering te ontvangen totdat het kind één jaar oud is (tegen 77,58% van het salaris) of totdat het kind 2 jaar oud is (tegen 54,31% in het eerste en 31,03% in het tweede jaar). Dit

verlof kan naar keuze worden benut door moeders, vaders, of één van de grootouders. Omdat zowel moeders als vaders ervoor kunnen kiezen ouderschapsverlof op te nemen, kan dit instrument worden gezien als een stap op weg naar meer gendergelijkheid. **Het feit dat grootouders gebruik kunnen maken van verlof is een inspirerend voorbeeld** vanuit de intergenerationele visie op het gezin. Een dergelijke maatregel erkent de (mogelijke) rol van grootouders in de opvoeding van jonge kinderen en kan bijdragen aan het balanceren van werk en zorg voor ouders.

Echter vonden Kulbauskas en Nedczeckas (2018) in Litouwen **geen maatregelen die specifiek bedoeld zijn om de werk-zorg combinatie te vergemakkelijken**. Hierbij wordt de beperking van de kinderopvang over het algemeen als het voornaamste probleem gezien. Wel zijn nieuwe initiatieven genomen om de situatie te verbeteren. De nieuwe arbeidswet biedt meer mogelijkheden voor deeltijdwerk en werken op afstand, evenals flexiblere werkschema's.

Organisatie en coördinatie

Litouwen is een democratische parlementaire republiek, waarbij het staatshoofd de president is en het regeringshoofd de premier. Het Parlement is een wetgevend orgaan met één kamer bestaande uit een meerpartijensysteem. Verder bestaat Litouwen uit 10 regio's die zijn onderverdeeld in 60 gemeenten.

Het gezinsbeleid wordt in Litouwen **geformuleerd en geïmplementeerd door de centrale-, regionale- en lokale overheden en NGOs**. Regionale gemeenten of instellingen zijn verantwoordelijk voor de uitvoering van individuele steunmaatregelen. Binnen de overheid speelt het Ministerie van Sociale Zekerheid en Arbeid een centrale rol bij de implementatie van het gezinsbeleid. Echter zijn er ook diverse andere ministeries die verantwoordelijkheden dragen over het gezinsbeleid. Het merendeel van de gezinsbeleidmaatregelen wordt uitgevoerd door gemeenten en ook NGOs en particuliere aanbieders zijn betrokken bij de dienstverlening.

De versnippering van verantwoordelijkheden voor het gezin over verschillende ministeries leidt tot **fragmentatie van inzichten van deskundigen in de beleidsvoering**. Door het gebrek aan een verenigde visie van deskundigen op het gezinsbeleid veranderen de politieke prioriteiten (en daarmee het gezinsbeleid) wanneer overheden veranderen.

Inspirerend voorbeeld: de *Familiecommissie*

De nieuwe wet ter versterking van het gezin voorziet in de oprichting van de Familiecommissie. Deze moet zorgen voor een betere coördinatie tussen verschillende ministeries en andere verantwoordelijke instellingen bij het plannen en uitvoeren van het Litouwse gezinsbeleid. De Commissie bestaat uit vertegenwoordigers van ministeries, gemeenten, het Bureau van de Toezichthouder voor de Kinderrechtenbescherming en -Gelijke Kansen, de Staatsdienst voor de Bescherming en Adoptie van Kinderrechten en de Kanselarij van de Regering.

Beleidsinstrumenten per thema

Litouwen	Financieel & belastingen	Verlofregelingen	Diensten & informatie	Overig
 Inkomen	Forfetaire kindertoeslag, -toeslag voor zwangere vrouwen; adoptie toeslag; vergoeding kinderopvang; Vergoeding grote gezinnen; vergoeding voor arme gezinnen voor schoolspullen en huurtoeslag			
 Werk & Zorg	Zwangerschapsuitkering	Betaald ouderschapsverlof; verlof voor grootouders; ziekteverlof voor het zorgen van een kind		Transport naar school; gratis maaltijden op school
 Welzijn van kinderen				(Sociale) diensten voor kinderen; mediatie voor gezinnen; voorschoolse opvang; opvoedondersteuning; psychosociale ondersteuning

Zweden staat bekend om zijn vooruitstrevende en genereuze gezinsbeleid. Het beleid is vanaf oudsher ontworpen om ouderlijke arbeidsparticipatie aan te moedigen en onbetaalde zorgwerk eerlijk te verdelen. Het beleid, gekenmerkt door het tweeverdieners-verzorgersmodel, streeft naar economische zekerheid voor gezinnen, het bevorderen van gelijke rechten en verantwoordelijkheden tussen mannen en vrouwen en het faciliteren van een werk-gezinsbalans. De voornaamste manieren waarop doelen van het Zweedse gezinsbeleid worden gerealiseerd, omvatten het aanbieden van universele en hoogwaardige kinderopvang via kinderdagverblijven en naschoolse opvang, genereus ouderschapsverlof en een uitgebreid kinderbijslagstelsel (SPLASH-db.eu, 2014e).

Trends en ontwikkelingen

Het voor Zweden kenmerkende **tweeverdieners-verzorgersmodel stamt uit 1930 met uitbreiding in 1970** van openbare kinderopvang, het verlengen van ouderschapsverlof voor beide ouders, geïndividualiseerde inkomstenbelasting en het invoeren van gedeelde voogdijwetgeving na scheiding van ouders (SPLASH-db.eu, 2014e). In 1995 stapte Zweden over naar een tweeverdiener gezinsmodel door een verplicht ouderschapsverlof van één maand in te voeren voor zowel moeders als vaders (Duvander & Johansson, 2012). Daarmee werd het concept van de 'zorgzame vader' politiek geïnstitutionaliseerd, lang voordat het in andere landen een beleidskwestie werd" (Leira, 2002, p.11). Zo heeft het **tweeverdieners-verzorgersmodel enerzijds geresulteerd in hoge arbeidsparticipatie van vrouwen en een relatief hoog geboortecijfer, anderzijds heeft het de betrokkenheid van vaders bij kinderopvang vergroot.**

Zweden wordt gezien als een koploper van progressief **gezinsbeleid dat met de demografische verandering en dynamische gezinsstructuren mee ontwikkelt.** In de jaren 60 nam de diversiteit binnen Zweedse gezinnen toe, met minder huwelijken en meer ongehuwde samenwonende koppels, scheidingen, buiten echtelijke kinderen en samengestelde gezinnen. Ook vond er een verschuiving van genderrollen plaats door de toenemende arbeidsparticipatie van vrouwen. Het Zweedse gezinsbeleid veranderde mee om gendergelijkheid te bevorderen en de verschillende gezinsvormen te ondersteunen (Ohlsson-Wijk et al., 2017).

In recente jaren heeft het Zweedse gezinsbeleid **de focus verlegd naar het vergroten van individuele keuzevrijheid**, in plaats van deze te leggen op uitsluitend gendergelijkheid voor alle oudergroepen. Opmerkelijk is dat een aanzienlijk deel van de parlementaire oppositie, waaronder de Groenen, de Linkse Partij en de Sociaal-Democraten, pleit voor een terugkeer naar eerdere koersen in het gezinsbeleid en het versterken van het tweeverdieners-verzorgers beleidskader. De historische koers van het Zweedse gezinsbeleid toont niet alleen het potentieel om ouderlijk gedrag en welzijn te vormen, maar benadrukt ook dat het lang kan duren voordat beleidshervormingen diep-gewortelde genderongelijkheden effectief kunnen aanpakken (Duvander & Ferrarini, 2013).

Overkoepelende thema's

Het hoofddoel van het Zweedse gezinsbeleid is om de balans tussen werk en zorg te faciliteren en het welzijn van kinderen te waarborgen. **Het gezinsbeleid is universeel en toegankelijk voor alle Zweedse inwoners.** Het staat in nauw verband met het arbeidsmarktbeleid dat als doelstelling heeft dat iedereen in staat zou moeten zijn om werk te verrichten en zichzelf te kunnen onderhouden.

Onderliggend aan het gezinsbeleid in Zweden zijn een aantal principes:

- **Gendergelijkheid** wordt benadrukt door alle individuen -ongeacht geslacht- het recht te geven om te werken, financiële onafhankelijkheid te bereiken en een evenwicht te vinden tussen werk en gezinsleven. Dit heeft niet alleen betrekking op sociale gelijkheid maar heeft ook economische gevolgen. Zo streeft Zweden naar een evenwichtige arbeidsparticipatie van zowel mannen als vrouwen om zo economische groei te stimuleren (Swedish Institute, 2022).
- **Rechten en welzijn van kinderen waarborgen.** Kinderrechten en beleid dat gericht is op het waarborgen van het welzijn en gelijke kansen van kinderen hebben sterk stelsel in Zweden. Zo worden kinderen beschouwd als individuen met eigen recht. De Wet betreffende Ouders, Voogden en Kinderen (Föräldrabalken) stelt dat kinderen recht hebben op zorg, veiligheid en een goede opvoeding. Zweden streeft naar gelijkheid tussen kinderen door ervoor te zorgen dat ze de juiste gezondheidszorg, geschikte huisvesting, goede opvoeding en passend onderwijs ontvangen
- **Financiële zekerheid en welzijn.** Om de doelen van het gezinsbeleid te bereiken maakt de Zweedse overheid gebruik van instrumenten, zoals toeslagen, (financiële) ondersteuning en subsidies voor diensten (SPLASH-db.eu, 2014e).
- **Ouderschapsverlof.** Om ouders te ondersteunen bij het vervullen van hun taken en verantwoordelijkheden in de zorg en opvoeding van hun kinderen kunnen zowel moeders als vaders betaald ouderschapsverlof opnemen. Dit is in totaal 240 dagen per ouder, per kind dat in het gezin wordt geboren. Ouders hebben de mogelijkheid om het verlof gelijktijdig op te nemen of achtereenvolgens. De 480 dagen betaald ouderschapsverlof worden beschikbaar vanaf de geboorte van het kind. Het verlof moet worden opgenomen voordat het kind 8 jaar wordt (Summerfield Gov, n.d.).
- **Kinderopvang, onderwijs en gezondheidszorg.** In Zweden wordt kinderopvang gesubsidieerd voor kinderen van 1 tot 6 jaar, daarnaast heeft elk kind recht op een plek in een kinderopvang omgeving. Als gezinnen ervoor kiezen geen gebruik te maken van de kinderopvangregeling, is er de mogelijkheid om een toelage voor kinderdthuiszorg te verstrekken. Vanaf het zesde levensjaar zijn kinderen leerplichting. In Zweden is openbaar onderwijs gratis tot aan de universiteit (Wells & Bergnehr, 2014). Daarnaast worden alle uitgaven voor medische- en gezondheidszorg kosteloos verzorgd. Dit geldt vanaf prenatale controles tot de geboorte en gedurende de jaren waarin elk kind opgroeit (Summerfield Gov, n.d.).

Organisatie en coördinatie

Zweden kent geen centraal ministerie voor het gezin. Echter worden verschillende beleidsthema's die aan het gezin raken door verschillende ministeries gecoördineerd. Het **Ministerie van Gezondheid en Sociale Zaken** speelt hierbij een belangrijke rol. Zij draagt onder anderen verantwoordelijkheid voor ouderenzorg, rechten van het kind, jeugdbeleid, sociale zekerheid en sociale diensten. Daarnaast spelen het Ministerie van Onderwijs en Onderzoek, het Ministerie van Werkgelegenheid en het Ministerie van Financiën een rol in het vormgeven van het gezinsbeleid (Government Offices of Sweden, n.d.). Het **Zweeds Sociale Verzekeringsbureau** waarborgt financiële bescherming van onder andere gezinnen en kinderen. Alle toeslagen en uitkeringen -met uitzondering van studieondersteuning- worden dan ook beheerd door het bureau.

Inspirerend voorbeeld: *Kinderopvang förskola in Zweden*

Ieder kind heeft vanaf 1 jaar recht op onderwijs en hoogwaardige opvang, ongeacht of de ouders werken of studeren (European Commission, 2022a). De kosten zijn inkomensafhankelijk en er is een maximumtarief wat ervoor zorgt dat de opvang betaalbaar blijft. Daarnaast wordt vervoer aangeboden aan ouders in financieel kwetsbare situaties. De kinderopvang in Zweden staat bekend om haar hoge kwaliteit die wordt gewaarborgd door nationale normen en richtlijnen (European Commission, 2022b). Ook is er een **curriculum voor kinderopvangcentra dat zich richt op de holistische ontwikkeling van het kind**, inclusief sociale, emotionele en cognitieve ontwikkeling (European Commission, 2022c). De Zweedse overheid blijft consequent investeren in de kinderopvangsector, zowel financieel als op het gebied van beleidsontwikkeling. Deze combinatie van universele toegang tot kinderopvang, gecombineerd met een hoge pedagogische kwaliteit en goed opgeleid personeel, heeft laten zien dat **kinderopvang niet alleen gunstig is voor de arbeidsparticipatie van ouders, maar ook cruciaal is voor de ontwikkeling van kinderen** (Grönlund & Önun, 2020; Kaufman & Grönlund, 2021).

Beleidsinstrumenten per thema

Zweden	Financieel & belastingen	Verlofregelingen	Diensten & informatie	Overig
 Inkomen	Huurtoeslag voor gezinnen met kinderen; kinderbijslag; toeslag voor zorg voor kind met een beperking; vergoeding grote gezinnen;		Gesubsidieerde kleuterschool (kosten verschillen per huishoudinkomen met een maximum van omgerekend €138)	
 Werk & Zorg	Zwangerschapsuitkering (80% van het salaris met een max van omgerekend €70 per dag voor 50 dagen)	Betaald ouderschapsverlof; geboorteverlof; rouwverlof		
 Welzijn van kinderen			Gezinscentra (met kindergezondheidscentrum, open kleuterschool, sociale diensten, ouderbegeleidingscursussen, activiteiten voor kinderen en ouders); gezinsbegeleiding (hulp aan echtparen en gezinnen, relatie ondersteuning, ondersteuning ouderschap); opvoedondersteuning; naschoolse opvang	Wettelijk recht op goede zorg

Gezinsbeleid in Noorwegen is genereus en uitgebreid en wordt net als in Zweden en Finland gekenmerkt door het tweeverdieners-verzorgersmodel (Ellingsæter, 2018). Het gezinsbeleid in Noorwegen en Zweden is in veel opzichten vergelijkbaar, aangezien beide landen Noord-Europese welvaartsstaten zijn met een sterk accent op sociale rechtvaardigheid, gendergelijkheid en kinderrechten. Terwijl Zweden een verschuiving gemaakt heeft naar meer flexibiliteit en individuele keuzes, blijft Noorwegen gericht op (werkende) ouders. Hoewel beide landen sterk de nadruk leggen op ondersteuning voor gezinnen, ligt in Noorwegen meer nadruk op financiële compensatie, terwijl Zweden een meer holistische benadering heeft met een combinatie van arbeid en zorg.

Trends en ontwikkelingen

De term 'gezinsbeleid' werd voor het eerst toegepast in Noorwegen na de Tweede Wereldoorlog. Tot dan toe werd aangenomen dat het gezin als instituut stabiel was. Er werd verwacht dat men op jonge leeftijd trouwde en kinderen kreeg. Daarbij was de man de kostwinnaar en nam de vrouw de rol van verzorger aan. Na de Tweede Wereldoorlog gingen de maatschappelijke veranderingen snel, met name in de jaren zestig en zeventig. Een grote verandering in het Noorse gezinsbeleid was de focus op de verbetering van de positie van vrouwen. Vrouwen moesten dezelfde kansen krijgen als mannen op het gebied van onderwijs, werkgelegenheid, cultuur en professionele ontwikkeling (SPLASH-db.eu, 2016). In de jaren negentig vond er nogmaals een verschuiving plaats: van een traditioneel idee van de onbetaalde arbeidsverdeling in het gezin naar een gelijke verdeling van zorg tussen ouders. Tegenwoordig worden beide ouders als kostwinnaars gezien, die naast hun werk ook beiden zorg voor het gezin dragen (het tweeverdieners-verzorgersmodel). In de laatste jaren is dit perspectief nog verder aangescherpt.

Verder zijn de ondersteuningsmaatregelen voor gezinnen universeel. **In 1993 werd het homohuwelijk al erkend in Noorwegen waarmee de definitie van het gezin verbreed en meer divers werd** (Everstsson et al., 2020). Gezinnen bestaan tegenwoordig uit niet-biologische ouders en broers en/of zussen. Ook is de term "samenwonen" verbreed: kinderen kunnen bijvoorbeeld geboren zijn uit ongehuwde ouders. Verder heeft het vaderschap in de afgelopen jaren nog meer aandacht gekregen binnen het gezinsbeleid. Vaders worden ook meer en meer gezien als verzorgers. Het vaderquotum in de ouderschapsverlofregeling wordt bijvoorbeeld gezien als een sleutelement in het gezinsbeleid (Skevik, 2003).

Overkoepelende thema's

Er zijn verschillende thema's waaraan het gezinsbeleid raakt. Zo is er **inkomenssteun tot 18 jaar** om te compenseren voor de kosten die kinderen met zich meebrengen en de verschillen tussen gezinnen met en zonder kinderen gelijk trekken. Kinderen worden gezien als de toekomst en om die reden worden gezinnen met kinderen en ouders door de staat gesteund. Het **bevorderen van het welzijn van kinderen** werd met toenemende mate belangrijk, omdat het gezin waarin men opgroeit de levenskansen beïnvloedt. De overheid wil met hun beleid ervoor zorgen dat alle kinderen gelijke kansen krijgen, ongeacht het economische, culturele en sociale kapitaal van hun gezin. Net als **inkomensverdeling tussen generaties** en het zorgen voor financiële stabiliteit gedurende verschillende levensfasen. Financiële steun wordt geboden d.m.v. toeslagen, fiscale maatregelen en subsidies voor diensten.

Een ander belangrijk thema is **gelijkwaardig ouderschap door middel van werk en zorg**. De uitdaging voor het gezinsbeleid in Noorwegen is om een evenwicht te vinden tussen maatregelen die het welzijn van kinderen kunnen waarborgen en tegelijkertijd de participatie van ouders op de arbeidsmarkt ondersteunen.

Een **relatief hoge arbeidsparticipatie van vrouwen** heeft doorslaggevend bijgedragen aan het Noorse beroepsleven en de economie. Het levert belangrijke belastinginkomsten op en draagt bij aan het voldoen aan de arbeidsbehoeften van de samenleving. Een belangrijk uitgangspunt voor het Noorse gezinsbeleid is daarom het versterken van regelingen die gelijkwaardig ouderschap ondersteunen (Reggeringen, 2017). Noorse inwoners moeten kunnen kiezen om kinderen te krijgen

en tegelijkertijd ruimte krijgen te studeren of te werken. Dit principe heeft brede politieke steun in Noorwegen. Nog een onderdeel van gelijkwaardig ouderschap is het **tegengaan van genderstereotypering** bij kansen voor zowel vrouwen als mannen. Gelijkheid in ouderlijke zorg voor kinderen impliceert het recht van beide ouders om zorg te verlenen en het recht van het kind om zorg van beide ouders te ontvangen (ook na een scheiding). Gendergelijkheid in het beroepsleven en in het gezin is in Noorwegen namelijk ook een kwestie van rechtvaardigheid. De arbeidsparticipatie van vrouwen in Noorwegen ligt dan ook hoog. De sectoren waarin vrouwen het meest vertegenwoordigd zijn, zijn de gezondheidssector, maatschappelijke dienstverlening en het onderwijs (Reggeringen, 2017).

Als laatste stelt de overheid **goede opgroeiomstandigheden en gelijke kansen voor kinderen** centraal. Het recht van kinderen op een goede opvoeding, maar ook liefde, veiligheid en goede financiële en materiële omstandigheden is een grondrecht. Een belangrijke overweging in het Noorse gezinsbeleid is daarom dat goede opgroeiomstandigheden voor kinderen zoveel mogelijk worden gewaarborgd, ongeacht de sociaaleconomische positie en arbeidsmarktpositie van ouders. Daarnaast is het beleid erop gericht dat verschillen in de financiële en sociale middelen van ouders geen ongelijkheid creëren in de levenskansen van kinderen. Het doel van het beleid is gelijke toegang tot onderwijs en zorg, dus worden er universeel toegankelijke diensten aangeboden zoals dagopvang, school en naschoolse opvang (Reggeringen, 2017).

Organisatie en coördinatie

Het **Ministerie van Kinderen en Gezin heeft de verantwoordelijkheid voor het gezinsbeleid** op het gebied van kindervelzijnsdiensten (Barnevernet), gezinsaanlegenheden en ontwikkeling van kinderen. Een relevante directie in dit opzicht is de **afdeling Jeugd en Gezin** die verantwoordelijk is voor het ontwerp en de coördinatie van het algemene kinder- en jeugdbeleid en het gezinsbeleid van de Noorse overheid. Op het gebied van de Noorse jeugdzorg -als onderdeel van het gezinsbeleid- hebben zowel de lokale als de centrale overheid taken en verantwoordelijkheden. De gemeente is verantwoordelijk voor de uitvoering van die diensten op grond van de jeugdzorgwet. De verantwoordelijkheden voor kindervelzijn van de centrale autoriteiten zijn verdeeld tussen het Ministerie van Kinderen en Gezin, het Directoraat voor Kinderen, Jeugd en Gezin en vijf regionale kantoren, en de provinciegouverneurs. Echter, het ministerie heeft de doorslaggevende verantwoordelijkheid voor het welzijn van kinderen.

Inspirerend voorbeeld: *het vaderquotum*

Het vaderquotum, ook wel bekend als de "papa maanden", is in 1993 ingevoerd in Noorwegen met het doel om **de betrokkenheid van vaders** bij de zorg voor hun kinderen te vergroten (Halrynjo & Kitterød, 2016). Tegenwoordig hebben vaders de keuze tussen 15 weken verlof waarbij het hele salaris wordt vergoed, of 19 weken met 80% vergoeding van het huidige salaris (Fluchtmann, 2023). Deze regeling beoogt de traditionele zorgpatronen in gezinnen te doorbreken en gendergelijkheid in zowel het gezinsleven als op de arbeidsmarkt te bevorderen.

Van het totale ouderschapsverlof dat beschikbaar is voor ouders na de geboorte van een kind, is een specifiek aantal weken **exclusief gereserveerd voor de vader**. Deze weken kunnen niet door de moeder worden opgenomen. Als een vader besluit om zijn gereserveerde weken niet op te nemen, kunnen deze weken niet

worden overgedragen aan de moeder. Tijdens de vaderquotum ontvangen vaders een vergoeding, wat vaak een percentage (80-100%) is van hun salaris, vergelijkbaar met het ouderschapsverlof dat moeders ontvangen.

Het vaderquotum is in de loop der jaren verschillende keren aangepast, waarbij het aantal weken dat aan vaders is toegewezen, is veranderd. Het systeem heeft **bijgedragen aan een culturele verschuiving in Noorwegen**, waarbij vaders nu actiever betrokken zijn bij de zorg voor hun kinderen en het huishouden.

Voor Nederland, waar traditionele gezinsrollen ook een rol spelen en waar de balans tussen werk en privé een voortdurend discussiepunt is, kan het overwegen van een vergelijkbaar vaderquotum waardevol zijn. Het kan zowel bijdragen aan **gendergelijkheid als aan het welzijn van gezinnen en kinderen**.

Beleidsinstrumenten per thema

Noorwegen	Financieel & belastingen	Verlofregelingen	Diensten & informatie	Overig
 Inkomen	Gezinstoeslagen; financieel voordeel voor kinderopvang			
 Werk & Zorg	Forfaitaire subsidie; studietoelage voor ouders	Ouderschapsuitkering; zwangerschapsuitkering; ouderschaps-, moeder-, vader- en ziekteverlof		
 Welzijn van kinderen			Kinderopvang met onderwijs; gratis vervoer naar school	Deelname van het kind en toestemming in adoptiebeslissing

Het Duitse gezinsbeleid wordt ontwikkeld en geïmplementeerd door het Ministerie van Gezinszaken, Ouderen, Vrouwen en Jeugd. Duitsland wordt bestuurd door een federale parlementaire democratie en hanteert een meerpartijstelsel. Ook Duitsland heeft te maken met verschillende sociale en demografische uitdagingen. Allereerst hebben een lager geboortecijfer en een hogere levensverwachting in Duitsland bijgedragen aan een vergrijzende bevolking (Davies, 2023). Tegelijkertijd hebben immigratie- en vluchtelingenbewegingen vanaf 2014 sterk bijgedragen aan de bevolkingsgroei van Duitsland. (Statistisches Bundesamt, n.d.a). Begin 2023 telde het aantal inwoners van Duitsland ruim 83 miljoen inwoners (World Population Review, n.d.). Huishoudens in Duitsland bestaan uit diverse samenstellingen (Statistisches Bundesamt, n.d.b). Zo zijn er bijvoorbeeld relatief veel alleenstaande moeders (2,8 miljoen huishoudens). Verder is de arbeidsparticipatie van vrouwen relatief hoog in Duitsland. In 2022 participeerde 75,3% van de vrouwen op de arbeidsmarkt tegenover 83,5% van de mannen. Van de vrouwen die werkten, werkte ruim drie kwart deeltijd (76,4%) (Statistisches Bundesamt, n.d.c).

Trends en ontwikkelingen

In de context van demografische- en sociaaleconomische veranderingen heeft Duitsland sinds het begin van de 21e eeuw een aantal hervormingen in het gezinsbeleid ondergaan. Historisch gezien was het Duitse gezinsbeleid tot 2007 voornamelijk gecentreerd rondom de traditionele visie op het gezin van het huwelijk en het kostwinnersmodel. Sindsdien is **de focus verschoven naar de ontwikkeling van een duurzamer gezinsbeleid en het tweeverdienersmodel**. Dit houdt in dat er meer ondersteuning is voor werkende ouders, het oplossen van werk-gezin conflicten en het bevorderen van het geboortecijfer.

In 2008 zijn een aantal **hervormingen ingevoerd, zoals de herziene ouderschapsuitkering en een uitbreiding van de kinderopvanginfrastructuur**. Deze representeren de verschuiving van de doelstellingen van het beleid naar het bevorderen van gelijkwaardigheid en het verminderen van kinderarmoede. Gelijke kansen komen ook terug in het hedendaagse gezinsbeleid, bijvoorbeeld door de uitgesproken intentie in het huidige coalitieakkoord (2021-2025) om **regenbooggezinnen stevig in het gezinsbeleid te verankeren** (SPD/Bündnis 90/The Greens/FDP 2021: 119; BMFSJ Inclusion rainbow families, 2022). Ook **gelijke kansen voor kinderen is een centraal thema**. Dit is zichtbaar door bijvoorbeeld de invoering van basis kinderzekerheid en de versterking van de bescherming van kinderen.

Op de **lange termijn streeft Duitsland naar het verhogen van de participatie in kinderopvang, het stimuleren van gezinsvriendelijke maatregelen in het bedrijfsleven, en het verhogen van de gendergelijkheid in (onbetaald) werk**. Ook is er een focus op het verminderen van kinderarmoede en het verbeteren van de financiële situatie van gezinnen. Deze doelstellingen zijn vastgelegd en gespecificeerd in Agenda 2030.

Overkoepelende thema's

Zowel het gezinsbeleid als het sociaal beleid zijn uitgebreid in Duitsland, waarbij een geïntegreerde aanpak zichtbaar is. **Het beleid richt zich op het bevorderen van de sociale zekerheid van families, gelijke kansen en het welzijn van kinderen en jongeren.** Het gezinsbeleid bestaat uit een breed scala aan beleidsinstrumenten om aan deze onderliggende doelstellingen te voldoen. Het gezinsbeleid is zeer uitgebreid en er zijn diverse thema's te onderscheiden (Bundesministerium für Familie, S., F. und J., n.d.b):

- **Financiële voordelen.** Een breed scala aan instrumenten wordt ingezet om de sociale zekerheid van Duitse gezinnen te garanderen. Voorbeelden zijn het ouderschapsverlof (Elterngeld en ElterngeldPlus) en de partner bonus die koppels stimuleert om tijd tussen gezin en werk gelijk te verdelen (Bundesministerium für Familie, S., F. und J., 2023b). Deze instrumenten hebben bijgedragen aan een sterkere herintreding van vrouwen op de arbeidsmarkt en aan een toename van de tijd die vaders met hun kinderen doorbrengen (Bundesregierung, 2018).
- **Werk-gezin combinatie.** De gelijkere verdeling van (onbetaald) werk is hierbij een centraal thema. Duitsland heeft de ouderschapsverlof regelingen herzien in 2007 om hieraan bij te dragen. Andere voorbeelden zijn het Gender Care Gap Project om aanbevelingen te geven voor de gelijke verdeling van onbetaald werk (Bundesministerium für Familie, S., F. und J., n.d.c), een project om vaderschap te promoten (Bundesministerium für Familie, S., F. und J., 2021), en het programma om gezinsvriendelijke werkomgevingen te faciliteren genaamd Succes Factor Familie (Erfolgsfaktor Familie) (Erfolgsfaktor Familie, n.d.).
- **Welzijn van kinderen.** Het belang van dit thema is terug te zien in het tal van maatregelen en initiatieven die de kwaliteit en toegankelijkheid van kinderopvang verbeteren. Bijvoorbeeld door middel van financiële ondersteuning, wettelijke ondersteuning (de KiTa Quality Act en de Good Day-care Act), en programma's zoals Vroege Mogelijkheden en Stap naar Kinderopvang (Bundesministerium für Familie, S., F. und J., 2023c).

Naast jonge kinderen ondersteunt de overheid ook andere jeugd. Bijvoorbeeld middels het Aanmoediging Jeugd Programma dat ondersteuning biedt aan jongeren (bijvoorbeeld met een migratie achtergrond of met gezinsproblematiek).

- **Zwangerschap en kinderswens.** Er is uitgebreide ondersteuning voor gezinsplanning in de vorm van adviescentra, seksuele voorlichting en financiële ondersteuning voor vruchtbaarheidsbehandelingen (Bundesministerium für Familie, S., F. und J., 2023d).
- **Gelijke kansen.** Het Nationale Actie Plan (tot 2030) richt zich op betere toegang tot zorg, onderwijs, gezondheid, voeding en woningen voor kansarme kinderen en jongeren in Duitsland (Bundesministerium für Familie, S., F. und J., 2023e). Dit is het geval, omdat 1 op de 5 kinderen te maken heeft met armoede en sociale uitsluiting (Bundesministerium für Familie, S., F. und J. n.d.d). Het plan richt zich op het creëren van een sterke basis voor kinderen om hun kansen te vergroten in de toekomst (Bundesministerium für Familie, S., F. und J., 2023f)
- **Gender diversiteit.** Duitsland is geïnteresseerd om wettelijke gelijkheid voor LHBTQI+ personen te realiseren, wat is vastgelegd in het Queer Living Actie Plan. LHBTQI+ personen hebben recht op geregistreerd partnerschap en huwelijk, maar er is nog ruimte voor verbetering. Zo hebben homoseksuele koppels geen toegang tot een begeleide zwangerschap en is legaal ouderschap lastig voor beide partijen te verkrijgen (Lange, 2022).

Ondanks het feit dat Duitsland een breed scala aan beleidsinstrumenten inzet voor gezinnen, is er nog steeds een gat tussen de beschikbaarheid en het gebruik hiervan. Dit is voornamelijk het geval bij gezinnen die sociaal en economisch achtergesteld zijn. Gebrek aan bewustzijn van de beschikbare ondersteuning en de vaardigheden om aanvragen in te voeren vormen belangrijke barrières voor toegang voor deze groep (Bundesministerium für Familie, S., F. und J., 2023).

Organisatie en coördinatie

Duitsland heeft een federale structuur en een **verdeling van bevoegdheden van gezinsbeleid tussen nationale en regionale overheden**. Met name het Ministerie van Gezinszaken, Ouderen, Vrouwen en Jeugd (GOVJ) speelt een **centrale rol**. De federale overheid werkt samen met de 16 regionale overheden om het gezinsbeleid te coördineren in het hele land en heeft een wetgevende verantwoordelijkheid voor sociale voorzieningen (inclusief financiële uitkeringen). De uitvoering van het beleid is echter de verantwoordelijkheid van regionale overheden. Afgezien daarvan financiert de federale overheid de benodigde infrastructuur. In het kader van gezinsbeleid betekent dit dat **het federale beleid zich sterk richt op het verstrekken van financiële uitkeringen, terwijl de organisatie van kinderopvang en onderwijs de verantwoordelijkheid van de regio's is**. De verdeling van bevoegdheden kan ertoe leiden dat de organisatie van bijvoorbeeld kinderopvang per regio verschilt. Coördinatie van het gezinsbeleid door één ministerie biedt kansen voor een integrale aanpak. Ook de intergenerationele visie op het gezin is terug te zien in het feit dat ouderen, jeugd, en het gezin onder één ministerie vallen.

Inspirerend voorbeeld: Gender Care Gap project

In samenwerking met het Ministerie GOVJ en het Instituut voor Sociaal Werk en Sociaal Onderwijs (ISS) is het project **Gender Care Gap** uitgevoerd. Het doel van het project was om de verdere ontwikkeling van beleid voor onbetaald werk te stimuleren. Om dit doel te bereiken zijn de onderliggende oorzaken van de Gender Care Gap onderzocht. Dit project is één van de voorbeelden waarop de Duitse overheid aandacht schenkt aan het bevorderen van gender gelijkheid in zorgtaken en de toekomst van zorg.

Beleidsinstrumenten per thema

Duitsland	Financieel & belastingen	Verlofregelingen	Diensten & informatie	Overig
 Inkomen	Kindertoeslag; ouder-toeslag en andere toeslagen; Basiszekerheid voor kind;			
 Werk & Zorg	Zwangerschapsuitkering	Ouderschapsverlof; Partnerbonus (voor gelijkwaardig verdelen van verlof)	Ondersteuning en onderwijs voor moeders voor herintegratie op arbeidsmarkt;	Gezinsvriendelijke werkomgeving (Erfolgsfaktor Familie); Promoten van actief vaderschap (Gender Care Gap project) Gezinsplanning; assistentie bij adoptie; Actie Plan Queer Living
 Welzijn van kinderen			Kinderopvang; Ondersteuning voor vrouwen bij zwangerschap; Gerichte ondersteuning in het onderwijs; Actie Plan Gelijke Kansen voor Opgroeien;	KiTa kwaliteitswet; Sterke ouders, sterke kinderen; Vroege Mogelijkheden; Stap naar Kinderopvang; Aanmoediging Jeugd Programma.

Het gezinsbeleid in het VK verschilt aanzienlijk ten opzichte van bijvoorbeeld welzijnsstaten Zweden en Noorwegen. Het VK kent een liberaler welzijnsmodel en in tegenstelling tot universele steun voor gezinnen, maakt het VK gebruik van 'targeting' en ligt de focus op (doelgroep-)gerichte steun. Het VK biedt kinderbijslag, belastingkredieten en andere inkomensgerelateerde voordelen om gezinnen met lage inkomens te ondersteunen. Het onderliggende doel van het beleid is bestrijding en vroege preventie van (kind)armoede en gezinsproblematiek (voorheen aangeduid als 'Troubled Families') (Government United Kingdom, 2022). Door kwetsbare gezinnen te helpen om financiële stabiliteit te bereiken en problemen in een vroeg stadium aan te pakken, beoogt het beleid niet alleen directe verbetering te bewerkstelligen, maar ook lange termijn besparingen te realiseren.

Trends en ontwikkelingen

Historisch gezien evolueerde het gezinsbeleid van een traditioneel model naar een **meer individu-gerichte benadering met de nadruk op de ondersteuning voor kwetsbare, jonge gezinnen**. In de naoorlogse periode was de Britse sociale zekerheid gebaseerd op een gezinsmodel dat sterk onderscheid maakte tussen rollen die mannen en vrouwen behoorden te vervullen (SPLASH-db.eu, 2014d). Met de stijging van vrouwen op de arbeidsmarkt vanaf 1960 en beleidsvernieuwingen van New Labour in 1997 verschoof dit naar een individualistischer perspectief (Daly, 2010). Echter, de economische crisis van 2008 leidde tot bezuinigingen en een herziening van gezinsondersteuning, waarbij de nadruk kwam te liggen op gerichte hulp voor de meest kwetsbaren. Vooral met fiscale regelingen en diensten die veelal gefocust zijn op kinderen en een veilige en bevorderlijke thussituatie poogt de regering deze groep bij te staan. Daarnaast heeft het afnemende geboortecijfer en de toenemende levensverwachting geresulteerd in een vergrijzende bevolking (Clark, 2023). In tegenstelling tot enkele andere Europese landen dreigt deze trend in het VK geen stagnatie in de bevolkingsgroei te bewerkstelligen. Dit komt voornamelijk door het hoge aantal immigranten dat hiervoor compenseert (Office for National Statistics, 2023).

Overkoepelende thema's

Het 'National Supporting Families Outcome Framework', geïntroduceerd in oktober 2022, is een raamwerk dat voorschrijft welke gezinnen in aanmerking komen voor ondersteuning en stelt onder andere doelstellingen voor op het gebied van onderwijs, gezondheid, huisvesting, misbruikpreventie, criminaliteitsbestrijding en financiële stabiliteit (Government United Kingdom, 2022). Het doel van deze integrale aanpak, waarbij de intentie is om op verschillende beleidsterreinen samen te werken, is tweeledig: (1) direct verbeteren van het welzijn van kwetsbare gezinnen en (2) streven naar duurzame oplossingen op de lange termijn. Door vroeger preventie en gerichte ondersteuning wordt beoogd dat deze gezinnen minder afhankelijk worden van zorg en wettelijke voorzieningen, wat op zijn beurt financiële besparingen op de lange termijn oplevert. **Het gezinsbeleid in het VK richt zich op het ondersteunen van kwetsbare gezinnen en maakt voornamelijk gebruik van financiële maatregelen.** Het raamwerk legt nadruk op multi-problematiek van gezinnen en zorgt voor consistentie tussen lokale autoriteiten. Lokale overheden definiëren zelf welke indicatoren zij gebruiken om gezinsproblemen vast te stellen. Dit raamwerk streeft naar uitkomsten zoals **goed onderwijs, vroeger ontwikkeling, gezondheid, familierelaties en financiële stabiliteit** (Government United Kingdom, 2022).

Hoewel het VK in recente jaren heeft gewerkt aan het verbeteren van **ouderschapsverlofregelingen, blijven deze over het algemeen in beperkte mate genereus.** Naast zwangerschapsverlof is er vaderschapsverlof en ouderschapsverlof. Vaders/partners (inclusief partners van hetzelfde geslacht) hebben recht op maximaal 2 weken vaderschapsverlof (max 172 pond per week) of 90 procent van het weekloon. Tijdens het gedeelde (overdraagbaar) ouderschapsverlof hebben ouders recht op een gedeelde ouderschapsuitkering van 50 weken. Deze kan flexibel opgenomen worden. In de praktijk maken voornamelijk vrouwen gebruik van dit type verlof.

Het VK probeert een neoliberaal mandaat voor een **flexibele en minder gereguleerde arbeidsmarkt te combineren met de sociaal democratische streven naar gender gelijkheid.** Deze benadering wordt bekritiseerd in de literatuur omdat de effectiviteit van het verlofbeleid tegenvallende resultaten laat zien op het gebied van arbeidsparticipatie van vrouwen en vaders die gebruik maken van het verlof (Moss & O'Brien, 2019).

In 2013 heeft de regering **Universal Credit** geïntroduceerd, wat een uitkering is voor hen die hulp nodig hebben bij hun levensonderhoud of een laag inkomen hebben. Deze uitkering dient ter vervanging van een aantal toeslagen en heffingskortingen zoals kinderbelastingkrediet, huurtoeslag en inkomensondersteuning.

Het **welzijn van kinderen wordt gewaarborgd door beleid dat zich richt op zowel scholen als thuis.** Zo zijn er voor gezinnen met kinderen door het land heen familie hubs die families aan professionals en aanbieders van diensten verbinden. Een voorbeeld hiervan is het ondersteunen van ouders en kinderen in een post-Covid tijdperk en het begeleiden met de terugkeer naar school. Daarnaast dienen de hubs ter informatievoorziening over welke steun er beschikbaar is en wie daarvoor in aanmerking komen, zoals bij gratis maaltijden op school (HM Government, 2022). Met een scala aan instrumenten dat buiten de context van scholen wordt aangeboden, tracht de regering een bijdrage te leveren aan het welzijn van de kinderen. De kinderopvang in het VK is over het algemeen duurder en de toegang kan variëren. De overheid heeft wel enige vorm gratis kinderopvang geïntroduceerd voor 2-4-jarigen, maar dit is vaak beperkter dan in Noorwegen. Zo hebben kinderen tussen de 3 en 4 jaar oud recht op 15 uur gratis opvang bij gesubsidieerde kinderopvangcentra (Government United Kingdom, n.d.).

Organisatie en coördinatie

In de uitvoering van recent VK-gezinsbeleid heeft de **nationale overheid de verantwoordelijkheid gedelegeerd aan lokale overheden.** Gemeenten en uitvoeringsorganisaties hebben sinds 2011 de ruimte gekregen om flexibel in te spelen op lokale gezinsbehoeften, met daarbij ondersteuning van lokale netwerken. Deze gedecentraliseerde benadering beoogt een afname van de druk op nationale diensten en een pro-actievare aanpak bij opkomende gezinsproblematiek (Ministry of Housing, 2021).

Inspirerend voorbeeld: *Universal Credit (eerst Working and Child Tax Credits)*

Deze uitkering dient ter vervanging van een aantal toeslagen en heffingskortingen zoals kinderbelastingkrediet, huurtoeslag en inkomensondersteuning. Het VK heeft belastingkredieten ingevoerd om werkende ouders met lage inkomens te ondersteunen en kinderarmoede te verminderen. Deze belastingkredieten waren bedoeld om het financieel aantrekkelijker te maken om te werken, zelfs bij lage lonen, en om directe financiële ondersteuning te bieden aan gezinnen met kinderen. Hoewel er kritiek en uitdagingen zijn geweest, vooral met de overgang naar Universal Credit, heeft het systeem veel gezinnen geholpen. **Gerichte financiële ondersteuningsmechanismen kunnen effectief zijn in het stimuleren van arbeidsparticipatie onder ouders met lage inkomens en het verminderen van kinderarmoede.**

Beleidsinstrumenten per thema

VK	Financieel & belastingen	Verlofregelingen	Diensten & informatie	Overig
 Inkomen	Universal Credit, Kindertoeslag		Gratis schooltransport, Programma Gezinsproblematiek	
 Werk & Zorg	Studietoeslag ouders	Vaderschapsverlof; (1-2 weken betaald) moederschapsverlof (26-52 weken); gedeeld ouderschapsverlof (tot 50 weken gedeeld verlof waarvan max 37 weken betaald)		
 Welzijn van kinderen	Toeslag juridische hulp bij huiselijk geweld; programma dat gezinnen met lage inkomens helpt bij het aanschaffen van gezonde voeding subsidieprogramma voor scholen om gratis maaltijden te faciliteren		Gratis schoolmaaltijden basisonderwijs; schooldokter; Familie Hubs; ondersteuning bij huiselijk geweld; centra met adviesdiensten; voorschoolse educatie en kinderopvang	Equality Act 2020 - Wetgeving voor gelijke kansen voor kinderen met een beperking

Ook Finland staat bekend om een genereus gezinsbeleid dat is ingebed in een uitgebreide welvaartsstaat. Hierin wordt gestreefd naar het ondersteunen van gezinnen in verschillende fasen van het gezinsleven. De Finse bevolking is altijd relatief klein geweest. Daarnaast ligt het land redelijk afgelegen en naast het grote onvoorspelbare buurland Rusland. Deze factoren hebben bijgedragen aan de kernprincipes van Finland om zelfvoorzienend te zijn en het welzijn van kinderen te waarborgen.

Trends en ontwikkelingen

De meest intensieve ontwikkelingen op het gebied van gezinsbeleid vonden in Finland plaats in de jaren 70 en 80. **Momenteel ligt de meeste nadruk op het combineren van werk en zorg.** Daarnaast heeft ook Finland te maken met een vergrijzende populatie en een dalend geboortecijfer. Dit is een probleem in Finland, gezien het overheidsmodel afhankelijk is van de werkende bevolking die de ouderen ondersteunt (Statistics Finland, 2022b). Hierdoor is er veel aandacht geweest voor immigratie als mogelijke oplossing. Bijvoorbeeld door private ziekenhuizen die verpleegkundigen uit de Filipijnen, Spanje, Estland en Kenia hebben aangenomen (YLE, 2022).

Ook de **gezinssamenstellingen zijn over de jaren heen veranderd in Finland en zijn steeds diverser geworden.** In 2022 waren er ruim een half miljoen gezinnen met minstens één kind. Van deze gezinnen was 23,6% eenoudergezinnen en 0,78% regenbooggezinnen (Statistics Finland, 2022a). Het aantal regenbooggezinnen is de laatste jaren toegenomen, maar het is onduidelijk in hoeverre de wettelijke veranderingen de statistische cijfers hebben beïnvloed (Tieto & Trendit, 2023). De arbeidsparticipatie van vrouwen is over de jaren heen toegenomen en is relatief hoog, maar nog wel lager dan bij mannen. Van de werkenden werken er meer moeders deeltijd dan vaders (Eurostat, 2023).

Overkoepelende thema's

Er zijn vier overkoepelende thema's die centraal staan in het Finse gezinsbeleid en sterk met elkaar samenhangen. Allereerst staat het **welzijn van het kind** centraal. Het voorkomen van kinderarmoede en -sterfte zijn al prioriteiten in het gezinsbeleid sinds begin 1900 (Kouvonen et al., 2022). Dit is ook terug te zien in de huidige beleidsinstrumenten, zoals gesubsidieerde naschoolse opvang, een uitgebreid ouderschapsverlofsysteem en het faciliteren van warme maaltijden op school voor kinderen tot 18 jaar. Ook de **bestaanszekerheid van gezinnen** is een belangrijk thema. Finland heeft een groot aanbod aan subsidies, toeslagen en diensten die de financiële stabiliteit van gezinnen bevorderen. Daarnaast is er een sterke focus op **gendergelijkheid**. Dit is onder andere zichtbaar in het actie plan van de overheid voor gender gelijkheid (Ministry of Social Affairs and Health, 2023). In de laatste vier jaar heeft bijna elke verandering plaats gevonden met als onderliggend doel om de gender gelijkheid en rechten van minderheden te realiseren. Het derde

thema is het **combineren van werk en zorg**. Gezien Finland te maken heeft met een krimpende en vergrijzende populatie, wordt ook hier de druk om werk, gezin, en zorg voor ouderen te combineren steeds groter. Om deze combinatie te faciliteren en het aantal werk-gezin conflicten te verminderen zet Finland onder andere in op gendergelijkheid in (onbetaald) werk. Dit houdt in dat enerzijds de arbeidsparticipatie van vrouwen gestimuleerd wordt, terwijl anderzijds mannen worden aangemoedigd om meer zorgtaken in het huishouden op zich te nemen. Het in toenemende mate betrekken van vaders bij de opvoeding hangt ook samen met het bevorderen van het welzijn van het kind. Ondanks de beleidsinstrumenten, zoals vaderschapsverlof, die ertoe dienen om vaders meer te betrekken bij de zorg voor het gezin, is er **een gat tussen de beschikbaarheid en het gebruik van dergelijke maatregelen**. De hardnekkige sociale normen omtrent genderrollen spelen hierbij een belangrijke rol (Kangas, 2020).

Organisatie en coördinatie

Het Finse politieke systeem wordt gekenmerkt door een parlementaire democratie met een lange geschiedenis van sociaal-democratisch bestuur. De premier heeft de uitvoerende macht en de president heeft het vetorecht over wetwijzigingen. Het gezinsbeleid wordt in Finland op **nationaal niveau gemaakt door de overheid en valt onder de verantwoordelijkheid van het Ministerie van Sociale Zaken en Gezondheid** (Ministry of Social Affairs and Health, n.d.). Echter, ook actoren uit de private sector hebben invloed op de vorming van het beleid. Zo hebben vakbonden historisch gezien een centrale rol gespeeld bij loonsverhogingen en andere uitkeringen en arbeidsvoorwaarden. De implementatie van het beleid is gedecentraliseerd en werd tot 2023 uitgevoerd door gemeenten. Sinds 1 januari dat jaar kent Finland hervormingen in het sociale domein, waarbij **de verantwoordelijkheid voor het uitvoeren van het beleid op provinciaal niveau terecht is gekomen**. De stad Helsinki is hierop een uitzondering en is als enige gemeente zelf verantwoordelijk gebleven voor de implementatie van het gezinsbeleid (Finnish Government, n.d.).

 Inspirerend voorbeeld: alles op één plek bij Kela

Kela is het Sociale Verzekerings Instituut van Finland, verantwoordelijk voor nagenoeg alle financiële voordelen voor gezinnen, waaronder gezinstoeslagen zoals kinderbijslag, ouderschapsverlof, huurtoeslag en werkloosheidsuitkeringen. Het feit dat alle financiële ondersteuning op één plek zit, gecombineerd met het feit dat Kela al sinds 1937 bestaat in Finland, maken dat het voor ouders helder is waar zij terecht kunnen voor financiële ondersteuning. Dit heeft er toe geleid dat de toegankelijkheid onder diverse gezinnen en ouders groot is (Kela, n.d.) Dit is een inspirerend voorbeeld voor Nederland, waar veel verschillende instanties betrokken zijn bij het uitkeren van financiële ondersteuning. Dit kan lastig zijn voor gezinnen of gezinsleden die recht hebben op meerdere uitkeringen of toeslagen in de aanvraag en het doorvoeren van veranderingen in de situatie van gezinnen.

 Beleidsinstrumenten per thema

Finland	Financieel & belastingen	Verlofregelingen	Diensten & informatie	Overig
 Inkomen	Belastingkrediet voor huishoudelijke uitgaven; belastingkrediet als gevolg van betalingen voor levensonderhoud van kinderen; toelage voor levensonderhoud van kinderen; toelage voor huisvesting			Subsidies voor gezinswoningen
 Werk & Zorg	Toelage voor kinderopvang thuis; toelage voor particuliere kinderopvang	Ouderschaps-, moederschaps- en zwangerschapstoelage; gedeeltelijke ouderschapstoelage; ouderschapsverlof		
 Welzijn van kinderen	Moederschapspakket of uitkering in geld; ziekte-uitkering		Warme maaltijden op scholen; naschoolse programma's; gezinscentra; schoolgezondheidszorg/tandverzorging; psychologische diensten	Wettelijk recht op zorg (kind recht)

Tweede Kamer der Staten-Generaal

Vergaderjaar 2021–2022

35 925 XV **Vaststelling van de begrotingsstaten van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (XV) voor het jaar 2022**

Nr. 59 **MOTIE VAN DE LEDEN PALLAND EN CEDER**

Voorgesteld 2 december 2021

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende dat uit het WRR-rapport «Het betere werk. De nieuwe maatschappelijke opdracht» blijkt dat onzekerheid op de arbeids- en woningmarkt ertoe leidt dat mensen (nog) geen gezin kunnen of durven stichten;

overwegende dat gezinnen en gezinsrelaties als gevolg van de coronacrisis onder druk staan;

constaterende dat in Nederland een ondersteunend gezinsbeleid en een samenhangend systeem van kind- en verlofregelingen momenteel ontbreken en de laatste nota Gezinsbeleid dateert uit 2008;

constaterende dat andere landen een veel nadrukkelijker en integraler gezinsbeleid kennen;

overwegende dat in 2020 het ibo Deeltijdwerk en het rapport Scenariostudie Vormgeving Kindvoorzieningen zijn uitgekomen, maar gezinsbeleid over veel meer gaat dan alleen arbeidsduur of een toegankelijk stelsel van kindregelingen;

verzoekt de regering:

- vanuit SZW een integraal onderzoek te laten uitvoeren naar de situatie van gezinnen in Nederland, met aandacht voor alle aspecten die gezinnen aangaan, zoals inkomen, arbeid en zorg, gezins- en relatievorming, welzijn en ouderschap, en met betrokkenheid van OCW, VWS en andere relevante departementen;
- een inventarisatie te maken van het huidige gezinsbeleid in ons omringende landen, inclusief beleidsinstrumenten die daar worden ingezet en hun effectiviteit,

kst-35925-XV-59
ISSN 0921 - 7371
's-Gravenhage 2021

Tweede Kamer, vergaderjaar 2021–2022, 35 925 XV, nr. 59
die beide als basis kunnen dienen voor een nieuwe nota Gezinsbeleid, en de Kamer daarover in het tweede kwartaal van 2022 te informeren,

en gaat over tot de orde van de dag.

Palland

Ceder

Bijlage C: Lijst van respondenten

Trends in Europa

COFACE Family Network Europe

Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid

European Institute for Gender Equality

ATRIA, Kennis Instituut voor Emancipatie en Vrouwengeschiedenis

Verdiepende studie Duitsland

Associatie van alleenstaande moeders en vaders (Verband alleinerziehender Mütter und Väter Bundesverband)

Succes Factor Familie (Erfolgsfaktor Familie)

Universiteit Tübingen

Universiteit Helmut-Schmidt

Verdiepende studie Finland

Kela (Social Insurance Institution of Finland)

Itla Children's Foundation

Universiteit IJsland

Monimuotoiset perheet (Divers Family Network)

Fins instituut voor gezondheid en welzijn (Terveys ja hyvinvoinnin)

Gemeente Huittinen

SAK trade union

Verdiepende studie België

Gezinsbond (Stichting voor gezinnen in Vlaanderen)

Ligue des Familles

Federale Overheidsdienst Sociale Zekerheid

Huis van het Kind

Universiteit Antwerpen

Bijlage D: Interviewleidraad

Momenteel voeren wij een onderzoek uit naar gezinsbeleid in een aantal verschillende landen in opdracht van het ministerie van sociale zaken in Nederland. Wij zijn ook geïnteresseerd in het gezinsbeleid in [land]. Wij willen graag weten op welke manieren Nederland lering kan trekken uit het beleid wat in [land] wordt gevoerd.

Ik heb een aantal vragen voorbereid voor dit gesprek. Deze vragen zullen gaan over:

- De [land] context, wat het gezinsbeleid in [land] kenmerkt, uniek maakt, welke doelstellingen er aan ten grondslag liggen;
- Hoe het beleid over de jaren heen is veranderd;
- Hoe het er in de praktijk aan toe gaat; te leren lessen; voor wie is het beleid (toegankelijk)?;
- Waar in [land] over gediscussieerd wordt als het gaat om gezinsbeleid;
- Hoe het gezinsbeleid in [land] zich verhoudt tot het gezinsbeleid van Nederland; en
- Watvoor advies u zou willen geven aan de Nederlandse overheid als het gaat om gezinsbeleid.

Vindt u het goed als ik het gesprek opneem en een transcript in teams laat maken? Ik gebruik dit enkel om straks het interview te kunnen uitwerken naar een geanonimiseerd transcript, de opname wordt daarna verwijderd.

1. Ik zou u willen vragen of u zich wilt voorstellen en kunt vertellen op welke manier u met gezinsbeleid te maken heeft?
2. Wat kenmerkt het gezinsbeleid in [land]? Wat is uniek?
3. Welke doelstellingen liggen er ten grondslag aan het [land] gezinsbeleid?
4. Kunt u iets vertellen over hoe het beleid veranderd is door de jaren heen en waarom?
5. Wat is er goed aan het huidige beleid? Wat kan beter?
6. Voor wie is het beleid, voor wie niet? Is het beleid toegankelijk?
7. Wat is een best practice die/inspirerend voorbeeld dat echt het verschil heeft gemaakt in [land]?
8. Hoe wordt het gezinsbeleid in [land] gecoördineerd en wordt er samengewerkt op gezinsbeleid? Wat vindt u daarvan? Wat gaat goed? Wat kan beter?
9. Welke discussies spelen er in [land] als het gaat om gezinsbeleid? Wat zijn de strijdpunten? Welke kritiek is er op het gezinsbeleid en van wie komt die?
10. Wat weet u over het gezinsbeleid in Nederland en wat vindt u daarvan?
11. Welk advies zou u aan de Nederlandse overheid geven over het gezinsbeleid?
12. Heb ik nog iets niet gevraagd wat je dacht dat ik zou vragen? Wil je nog dingen meegeven die je nog niet hebt gezegd? Heb jij nog vragen voor mij?

Referentielijst

- Abankina, I., & Filatova, L. (2018). Accessibility of preschool education. *Вопросы образования*, (3 (eng)), 216-246.
- Adams, H. M., & Janta, B. (2018). *Family-friendly workplaces: Overview of policies and initiatives in Europe*. RAND Europe.
- Adema, W., Clarke, C., & Thévenon, O. (2020). Family policies and family outcomes in OECD countries. *The Palgrave handbook of family policy*, 193-217.
- Bartova, A., & Keizer, R. (2020). How Well Do European Child-Related Leave Policies Support the Caring Role of Fathers?. *The Palgrave handbook of family policy*, 369-395.
- Begall, K., & van der Lippe, T. (2020). The educational gradient in company-level family policies. *The Palgrave Handbook of Family Policy*, 575-602.
- Béland, D., & Lecours, A. (2005). The politics of territorial solidarity: Nationalism and social policy reform in Canada, the United Kingdom, and Belgium. *Comparative political studies*, 38(6), 676-703.
- Berger, L. M., & Carlson, M. J. (2020). Family policy and complex contemporary families: A decade in review and implications for the next decade of research and policy practice. *Journal of Marriage and Family*, 82(1), 478-507.
- Blum, S., Koslowski, A., & Moss, P. (2017) *International Review of Leave Policies and Related Research 2017*.
- Brandth, B., & Kvande, E. (2019). Workplace support of fathers' parental leave use in Norway. *Community, Work & Family*, 22(1), 43-57.
- Bundesministerium für Familie, S., F. und J. (2021). *Women and Men in Germany*.
- Bundesministerium für Familie, S., F. und J. (2023a). *Financial support for families and digitalisation of family benefits*. <https://www.bmfsfj.de/bmfsfj/meta/en/financial-support-for-families-and-digitalisation-of-family-benefits-223830>
- Bundesministerium für Familie, S., F. und J. (2023b). *Parental allowance*. <https://www.bmfsfj.de/bmfsfj/themen/familie/familienleistungen/eltern geld/eltern geld-73752>
- Bundesministerium für Familie, S., F. und J. (2023c). *For good childcare nationwide: the Kita Quality Act*. <https://www.bmfsfj.de/bmfsfj/themen/familie/kinderbetreuung/fuer-gute-kinderbetreuung-bundesweit-das-kita-qualitaetsgesetz-209046>
- Bundesministerium für Familie, S., F. und J. (2023d). *Help and support in the event of unwanted childlessness*. <https://www.bmfsfj.de/bmfsfj/themen/familie/schwangerschaft-und-kinderwunsch/ungewollte-kinderlosigkeit/hilfe-und-unterstuetzung-bei-ungewollter-kinderlosigkeit-76012>

Bundesministerium für Familie, S., F. und J. (2023e). *Giving children and young people better access*. <https://www.bmfsfj.de/bmfsfj/themen/familie/nationaler-aktionsplan-kinderchancen/kindern-und-jugendlichen-bessere-zugaenge-geben-202814>

Bundesministerium für Familie, S., F. und J. (2023f). *Numerous actors are involved*. <https://www.bmfsfj.de/bmfsfj/themen/familie/nationaler-aktionsplan-kinderchancen/zahlreiche-akteurinnen-und-akteure-wirken-mit-203078>

Bundesministerium für Familie, S., F. und J. (n.d.a). *For a better compatibility of family and work*. Erfolgsfaktor Familie. Opgehaald op 25 September, 2023, van <https://www.erfolgsfaktor-familie.de/>

Bundesministerium für Familie, S., F. und J. (n.d.b). *Family policy*. Opgehaald op 25 September, 2023, van <https://www.bmfsfj.de/bmfsfj/themen/familie>

Bundesministerium für Familie, S., F. und J. (n.d.c). *Make paid work and care work equal*. Opgehaald op 25 September, 2023, van <https://www.bmfsfj.de/bmfsfj/themen/gleichstellung/gender-care-gap>

Bundesministerium für Familie, S., F. und J. (n.d.d). *Nationaler Aktionsplan: „Neue Chancen für Kinder in Deutschland“*. Opgehaald op 25 September, 2023, van <https://www.bmfsfj.de/resource/blob/227684/f86f78802706a73cebc4b0e526ffacc3/nap-kinderchancen-data.pdf>

Bundesregierung. (2018). *Bericht über die Auswirkungen der Regelungen zum Elterngeld Plus und zum Partnerschaftsbonus sowie zur Elternzeit*. <https://www.bmfsfj.de/resource/blob/121264/6bfce747d8a948b19ddbeb73e4bfdaef/bericht-elterngeldplus-data.pdf>

Caudill, M., & Pulawski, C. (2022, August 22). *Lessons from the Digital Transformation of the UK's Universal Credit Programme*. Georgetown University. <https://beecenter.georgetown.edu/lessons-uk-universal-credit/>

Centraal Bureau voor de Statistiek. (n.d.). *Huishoudens nu*. cbs. Opgehaald op 21 September, 2023, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/visualisaties/dashboard-bevolking/woonsituatie/huishoudens-nu>

Chronholm, A. (2005). *Leave policies and research Sweden*. In F. Deven & P. Moss (Eds.), *Leave policies and research: Reviews and country notes*. Brussels: Centrum voor Bevolkings- en Gezinsstudie (CBGS).

Chung, H. (2020). *Company-level family policies: who has access to it and what are some of its outcomes?*. *The Palgrave Handbook of Family Policy*, 535-573.

Clark, D. (2023). *Total fertility rate in the United Kingdom from 1961 to 2021*. Statista. <https://www.statista.com/statistics/284042/fertility-rate-in-the-united-kingdom-uk/>

Coface. (n.d.). *State of Progress for Rainbow Families in Europe*. Coface. Opgehaald op 21 September, 2023, van <https://coface-eu.org/state-of-progress-for-rainbow-families-in-europe/>

Daly, M. (2010). *Shifts in family policy in the UK under New Labour*. *Journal of European Social Policy*, 20(5), 433-443.

- Daly, M. (2020). Conceptualizing and analyzing family policy and how it is changing. *The Palgrave handbook of family policy*, 25-41.
- Daly, M., & Ferragina, E. (2018). Family policy in high-income countries: Five decades of development. *Journal of European Social Policy*, 28(3), 255-270.
- Davies, K. (2023). *Population of Germany as of December 31, 2022, by age group*. Statista. <https://www.statista.com/statistics/454349/population-by-age-group-germany/>
- De Groot, D. (2023). *Free movement rights of rainbow families*.
- De la Porte, C., Im, Z., Pircher, B., Szelewa, D., Ramos, N., Mercader Uguina, J. R., Gómez Abelleira, F. J., Muñoz Ruiz, A. B., & Gimeno Díaz de Atauri, P. (2022). *Strengthening European social rights via the work-life balance directive?*. *European Social Citizenship*.
- Den Dulk, L., Peters, P., & Poutsma, E. (2012). Variations in adoption of workplace work–family arrangements in Europe: The influence of welfare-state regime and organizational characteristics. *The International Journal of Human Resource Management*, 23(13), 2785-2808.
- Dermott, E., & Miller, T. (2015). More than the sum of its parts? Contemporary fatherhood policy, practice and discourse. *Families, Relationships and Societies*, 4(2), 183–195.
- Dumon, W. (1987). Gezinspolitiek in België. *Tijdschrift voor Sociologie*, 8(2-3).
- Duvander, A. Z., & Ferrarini, T. (2013). *Sweden's family policy under change : past, present, future*.
- Duvander, A. Z., & Johansson, M. (2012). What are the effects of reforms promoting fathers' parental leave use?. *Journal of European Social Policy*, 22(3), 319-330.
- Dykstra, P., & Djundeva, M. (2020). Policies for later-life families in a comparative European perspective. *The Palgrave handbook of family policy*, 331-368.
- Ellingsæter, A. L. (2018). 21 Norway: the evolution of a Nordic earner–carer model. *Handbook on gender and social policy*, 370.
- Erfolgsfaktor Familie. (n.d.). *Good examples*. Opgehaald op 25 September, 2023, van <https://www.erfolgsfaktor-familie.de/erfolgsfaktor-familie/gute-beispiele>
- European Commission. (2022a). *Early childhood education and care*. European Commission. <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/sweden/early-childhood-education-and-care>
- European Commission. (2022b). *Early childhood education and care: Educational guidelines*. European Commission. <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/sweden/educational-guidelines>
- European Commission. (2022c). *Organisation and governance: Fundamental principles and national policies*. European Commission. <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/sweden/fundamental-principles-and-national-policies>
- European Commission. (2017). Taking stock of the 2013 recommendation on 'Investing in Children: Breaking the Cycle of Disadvantage' (Commission staff Working Document, SWD(2017) 258 final).

European Commission. (n.d.a). *The European Pillar of Social Rights in 20 principles*. European Commission. Opgehaald op 21 September, 2023, van <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1606&langId=en>

European Commission. (n.d.b.). *The European Pillar of Social Rights Action Plan*. European Commission. Opgehaald op 21 September, 2023, van <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1607&langId=en>

Eurostat. (2023). *Percentage of part-time employment by sex, age groups and household composition*. https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/LFST_HHPTETY_custom_7246538/default/table?lang=en

Evertsson, M., Jaspers, E., & Moberg, Y. (2020). Parentalization of same-sex couples: Family formation and leave rights in five Northern European countries. *The Palgrave handbook of family policy*, 397-428.

Ferragina, E., & Seeleib-Kaiser, M. (2015). Determinants of a silent (r) evolution: Understanding the expansion of family policy in rich OECD countries. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*, 22(1), 1-37.

Ferrarini, T., Nelson, K., & Höög, H. (2012). The fiscalization of child benefits in OECD countries. IAS, GINI Discussion Paper, 49.

Fluchtmann, J. (2023). Norway's comprehensive model of family policies. *Exploring Norway's Fertility, Work, and Family Policy Trends*, 54-87.

Forssén K. Jaakola, A. M., & Ritakallio, V. M. (2008). *Family policies in Finland (75-88)*. VS Verlag für Sozialwissenschaften Gezinsbond. (2019). *Een kindnorm hanteren is kinderrechten garanderen*. <https://www.goedgezind.be/dossiers/een-kindnorm-hanteren-is-kinderrechten-garanderen/>

Gornick, J. C., & Nell, E. (2018). 23. Children, poverty and public policy: a cross-national perspective. *Handbook of family policy*, 308.

Government United Kingdom. (2022). *Supporting Families Programme guidance 2022 to 2025*. <https://www.gov.uk/government/publications/supporting-families-programme-guidance-2022-to-2025>

Government United Kingdom. (n.d.). *15 hours free childcare for 3 and 4-year-olds*. Opgehaald op 25 September, 2023, van <https://www.gov.uk/help-with-childcare-costs/free-childcare-and-education-for-2-to-4-year-olds#:~:text=All%20to%204%2Dyear,find%20out%20how%20to%20apply>

Grönlund, A., & Öun, I. (2020). Minding the care gap: Daycare usage and the negotiation of work, family and gender among Swedish parents. *Social Indicators Research*, 151(1), 259-280.

Grunow, D., & Evertsson, M. (2019). *New Parents in Europe. Work-Care Practices, Gender Norms and Family Policies*. Edward Elgar.

Haas, L., & Hwang, C. P. (2019). Policy is not enough—the influence of the gendered workplace on fathers' use of parental leave in Sweden. *Community, Work & Family*, 22(1), 58-76.

- Halrynjo, S., & Kitterød, R. H. (2016). Fedrekvoten–norm for fedres permisjonsbruk i Norge og Norden. En litteraturstudie. *Rapport-Institutt for samfunnsforskning*.
- Hank, K., & Steinbach, A. (2019). Families and Their Institutional Contexts: the Role of Family Policies and Legal Regulations. *Kölner Zeitschrift für Soziologie & Sozialpsychologie*, 71.
- Hellstrand, J., Nisén, J., & Myrskylä, M. (2020). All-time low period fertility in Finland: Demographic drivers, tempo effects, and cohort implications. *Population Studies*, 74(3), 315-329.
- Hemerijck, A. (Ed.). (2017). *The uses of social investment*. Oxford University Press.
- HM Government. (2022). *Family Hubs and Start for Life programme guide*. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/1096786/Family_Hubs_and_Start_for_Life_programme_guide.pdf
- Hoge Raad voor de Werkgelegenheid. (2023). *De arbeidsmarktparticipatie van vrouwen*.
- Hook, J. L., & Li, M. (2020). Gendered tradeoffs. *The Palgrave Handbook of Family Policy*, 249-266.
- International Labour Organization. (2019). *Republic of Lithuania: Law on strengthening of the family*.
- Kaufman, G., & Grönlund, A. (2021). Displaying parenthood,(un) doing gender: parental leave, daycare and working-time adjustments in Sweden and the UK. *Families, relationships and societies*, 10(2), 213-229.
- Kangas, E. (2020). Fathers, working life and equality: promoting equal parenting for men in organizations. *Forskningsrapporter från Svenska handelshögskolan*.
- Kela. (n.d.). *About Kela*. Opgehaald op 20 September, 2023, van <https://www.kela.fi/about-kela>
- KidsLife. (n.d.). *Wat is een gezinssamenstelling en de impact voor jouw Kinderbijslagfonds?* Opgehaald op 23 Juli, 2023, van <https://www.kidslife.be/nl/kinderbijslag/gezinssamenstelling#:~:text=Wat%20is%20een%20gezinssamenstelling%20en,bent%20ingeschreven%20in%20het%20bevolkingsregister>.
- Koutsogeorgopoulou, V. (2020). Reducing poverty and social disparities in Lithuania.
- Kouvonen, P., Aula, M. K., Korppi-Tommola, A., & Hiilamo, H. (2022). *70 vuotta perhepolitiikkaa – Pysyvyyttä ja suuria murroksia*. <https://www.tieteessatapahtuu.fi/numerot/4-2022/70-vuotta-perhepolitiikkaa-pysyvyytta-ja-suuria-murroksia>
- Klinth, R. (2008). The Best of Both Worlds? Fatherhood and Gender Equality in Swedish Paternity Leave Campaigns, 1976-2006. *Fathering: A Journal of Theory, Research & Practice about Men as Fathers*, 6(1).
- Korsell, N., & Duvander, A. (2019). Effekter av höjd ersättning i föräldrapenning på grundnivå. En analys av effekter på barnafödande och förvärvsarbete av höjd ersättning i föräldrapenningens grundnivå (Rapport 2019:6). *Inspektionen för socialförsäkringen*.
- Kulbauskas, S., & Nedveckas, G. (2018). *Finansinių paskatų ir paslaugų jaunoms ar vaikus auginančių šeimoms plėtros galimybių analizės tyrimas*.

Lancker, W. V., & Ghysels, J. (2012). Who benefits? The social distribution of subsidized childcare in Sweden and Flanders. *Acta Sociologica*, 55(2), 125-142.

Lange, K. (2022). Equality of Rainbow Families: Need for action and solution approaches in Germany as well as insights from other European countries.

Lazzari, A. (2012). Reconceptualising professionalism in early childhood education: insights from a study carried out in Bologna. *Early Years*, 32(3), 252-265.

Lehto, M. (2020). Bad is the new good: Negotiating bad motherhood in Finnish mommy blogs. *Feminist Media Studies*, 20(5), 657-671.

Leira, A. (2002). *Working parents and the welfare state: Family change and policy reform in Scandinavia*. Cambridge University Press.

Loosveldt, G. (2022). *Golfbrekers. Een staat van het gezinsbeleid in Vlaanderen 2021*.

Luci-Greulich, A., & Thévenon, O. (2013). The Impact of Family Policies on Fertility Trends in Developed Countries: L'influence des politiques familiales sur les tendances de la fécondité des pays développés. *European Journal of Population/Revue européenne de Démographie*, 29, 387-416.

Maldonado, L. C., & Nieuwenhuis, R. (2015). Family policies and single parent poverty in 18 OECD countries, 1978–2008. *Community, Work & Family*, 18(4), 395-415.

Maldonado, L. C., & Nieuwenhuis, R. (2020). Dual-earner family policies at work for single-parent families. *The Palgrave handbook of family policy*, 303-330.

Malmberg-Heimonen, I., & Tøge, A. G. (2022). Family Intervention Projects as Poverty-Alleviating Measures: Results from a Norwegian Cluster-Randomised Study. *Social Policy and Society*, 1-16.

Marissal, C. (2018). *Moeders en vaders: geen vanzelfsprekende gelijkheid*. Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen.

Marynissen, L., Wood, J., & Neels, K. (2021). Mothers and parental leave in Belgium: Social inequalities in eligibility and uptake. *Social Inclusion*, 9(2), 325–337.

Mätzke, M., & Ostner, I. (2010). Introduction: change and continuity in recent family policies. *Journal of European Social Policy*, 20(5), 387-398.

Ministry of Children and Families. (2017). *The committee's assessments and recommendations for family policy*. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2017-6/id2540981/?ch=6>

Ministry of Education. (2023). *The government has made large budget investments in the school in 2023*. Regeringskansliet. <https://www.regeringen.se/artiklar/2023/04/regeringen-har-gjort-stora-budgetsatsningar-pa-skolan-2023/>

Ministry of Education and Culture. (2022). *Finnish education in a nutshell*. Julkaisut.valtioneuvosto.fi. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-805-2>

- Ministry of Housing, C. & L. G. (2021). *Supporting Families - 2021-22 and beyond*. <https://www.gov.uk/government/publications/supporting-families-2021-to-2022-and-beyond/supporting-families-2021-22-and-beyond>
- Ministry of Social Affairs and Health. (2013). *Child and family policy in Finland*. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/69916/URN_ISBN_978-952-00-3378-1.pdf
- Ministry of Social Affairs and Health. (2019). *Child and family policy in Finland*. https://stm.fi/documents/1271139/14654750/Factsheet_ChildWelfareAndCare.pdf
- Ministry of Social Affairs and Health. (n.d.). *Areas of responsibility of the Ministry of Social Affairs and Health*. Opgehaald op 25 September, 2023, van <https://stm.fi/vastuualueet>
- Monimuotoiset Perheet. (n.d.). *The many faces of Finnish families*. Opgehaald op 21 September, 2023, van <https://www.monimuotoisetperheet.fi/in-english/>
- Montanari, I. (2000). From family wage to marriage subsidy and child benefits: controversy and consensus in the development of family support. *Journal of European Social Policy*, 10(4), 307-333.
- Morabito, C., Vandebroek, M., & Roose, R. (2013). "The Greatest of Equalisers": A Critical Review of International Organisations' Views on Early Childhood Care and Education. *Journal of Social Policy*, 42(3), 451–467.
- Moran, J., & Koslowski, A. (2019). Making use of work–family balance entitlements: How to support fathers with combining employment and caregiving. *Community, Work & Family*, 22(1), 111-128.
- Moss, P. (2014). *10th International Review of Leave Policies and Related Research 2014*.
- Moss, P., & O'Brien, M. (2019). United Kingdom: Leave policy and an attempt to take a new path. In P. Moss, A. Duvander, & A. Koslowski (Eds.), *Parental Leave and Beyond: Recent International Developments, Current Issues and Future Directions* (pp. 57-74). Bristol University Press.
- Nieuwenhuis, R. (2020). Family Policy: Neglected Determinant of Vertical Income Inequality. *The Palgrave Handbook of Family Policy*, 657-681.
- Nieuwenhuis, R., & Maldonado, L. (2018). *The triple bind of single-parent families: Resources, employment and policies to improve well-being*. Policy Press.
- Nieuwenhuis, R., & Van Lancker, W. (2020). Introduction: a multilevel perspective on family policy. *The Palgrave handbook of family policy*, 3-24.
- Nordic Council of Ministers. (2020). *The First 1000 Days in the Nordic Countries*. Pub.norden.org. <https://pub.norden.org/nord2020-051/>
- Nyby, J., Nygård, M., Autto, J., Kuisma, M., & Blum, S. (2018). The role of discourse in family policy reform: The case of Finland. *Critical Social Policy*, 38(3), 567-588.
- OECD Family Database. (2023a). *Public spending on family benefits*. OECD.
- OECD Family Database. (2023b). *Public spending on childcare and early education*. OECD.
- Office for National Statistics. (2023). *Long-term international migration, provisional: year ending December 2022*.

<https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/populationandmigration/internationalmigration/bulletins/longterminternationalmigrationprovisional/yearendingdecember2022>

Ohlsson-Wijk, S., Turunen, J., & Andersson, G. (2020). Family forerunners? An overview of family demographic change in Sweden. *International Handbook on the Demography of Marriage and the Family*, 65-77.

Olivetti, C., & Petrongolo, B. (2017). The economic consequences of family policies: lessons from a century of legislation in high-income countries. *Journal of Economic Perspectives*, 31(1), 205-230.

Oficialiosios statistikos portalas. (n.d.a). *Number of permanent residents at the beginning of the year*. https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=5b7fa09d-7ace-4909-89d9-b8a8897da5ba#

Oficialiosios statistikos portalas. (n.d.b). *Residents of Lithuania (2022 edition): Population and composition*. Opgehaald op 25 September, 2023, van <https://osp.stat.gov.lt/lietuvos-gyventojai-2022/salies-gyventojai-gyventoju-skaicius-ir-sudetis>

Oficialiosios statistikos portalas. (n.d.c). *Residents of Lithuania (2022 edition): Population aging*. Opgehaald op 25 September, 2023, van <https://osp.stat.gov.lt/lietuvos-gyventojai-2022/salies-gyventojai-gyventoju-senejimas>

Oficialiosios statistikos portalas. (n.d.d). *Residents of Lithuania (2022 edition): Divorce*. Opgehaald op 25 September 25, 2023, van <https://osp.stat.gov.lt/lietuvos-gyventojai-2022/santuokos-ir-istuokos/istuokos>

Pavolini, E., & Van Lancker, W. (2020). The Matthew effect in childcare use: a matter of policies or preferences?. In *The Future of the Social Investment State* (pp. 78-93). Routledge.

ProDemos. (2020). *Staten en kiesstelsels*.

Programmaministerie voor Jeugd en Gezin. (2008). *De kracht van het gezin: Nota gezinsbeleid 2008*. Programmaministerie voor Jeugd en Gezin.

Quiroz, P. A. (2008). US rainbow families online: Emblems of diversity or expansion of whiteness?. *International Journal of Sociology of the Family*, 277-299.

Rainbow families (n.d.) *Who we are*. Rainbow families. Opgehaald op 21 September, 2023, van https://www.rainbowfamilies.com.au/history_mission_vision_values

Razavi, S. (2020). What does the UN have to say about family Policy? Reflections on the ILO, UNICEF, and UN Women. *The Palgrave Handbook of Family Policy*, 87-115.

Rizzi, E., & Rees, A. Y. (2023). Belgian family policy from a comparative perspective: does it support fertility and gender equity? *Quetelet Journal*, 9(1), 65-99.

Rizzi, E. L., Rees, A., & Decoster, C. (2021). Belgian family policy from a comparative perspective: What works and what is missing. *Document de Travail*, 23, 1-51.

Rønsen, M. (2004). Fertility and family policy in Norway-A reflection on trends and possible connections. *Demographic Research*, 10, 265-286.

- Salmi, M., & Lammi-Taskula, J. (2014). Policy goals and obstacles for fathers' parental leave in Finland. In *Fatherhood in the Nordic Welfare States* (pp. 303-324). Policy Press.
- Schober, P. S. (2020). Going regional: local childcare provision and parental Work–Care choices in Germany. *The Palgrave Handbook of Family Policy*, 485-509.
- Scheiwe, K., & Willekens, H. (Eds.). (2009). *Child care and preschool development in Europe: Institutional perspectives*. Springer.
- Sigle-Rushton, W., Goisis, A., & Keizer, R. (2013). Fathers and fatherhood in the European Union. *Handbook of father involvement: Multidisciplinary perspectives*, 81-96.
- Sirén, S., Doctrinal, L., Van Lancker, W., & Nieuwenhuis, R. (2020). Childcare indicators for the next generation of research. *The Palgrave handbook of family policy*, 627-655.
- Skevik, A., & Hatland, A. (2008). Family policies in Norway (pp. 89-107). VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- SPLASH-db.eu. (2014a). *Family Policies: Germany (2014)*. <https://splash-db.eu/policydescription/family-policies-germany-2014/>
- SPLASH-db.eu. (2014b). *Family Policies: Finland (2014)*. <https://splash-db.eu/policydescription/family-policies-finland-2014/>
- SPLASH-db.eu. (2014c). *Family Policies: Belgium (2014)*. <https://splash-db.eu/policydescription/family-policies-belgium-2014/#searchresult>
- SPLASH-db.eu. (2014d). *Family Policies: United Kingdom (2014)*. <https://splash-db.eu/policydescription/family-policies-united-kingdom-2014/#:~:text=In%20the%20United%20Kingdom%2C%20employment,from%202015%2C%20Shared%20Parental%20Leave>
- SPLASH-db.eu (2014e). *Family Policies: Sweden (2014)*. <https://splash-db.eu/policydescription/family-policies-sweden-2014/#:~:text=Swedish%20family%20policy%20is%20organized,modern%20Swedish%20welfare%20state%20emerged>
- SPLASH-db.eu. (2016). *Family Policies: Norway (2016)*. Splash Database. <https://splash-db.eu/policydescription/family-policies-norway-2016/?q=Fff>
- Statbel. (2023a). *Het deeltijds werken daalt licht in 2022*. <https://statbel.fgov.be/nl/themas/werk-opleiding/arbeidsmarkt/deeltijds-werk>
- Statbel. (2020b). *Demografische vooruitzichten 2019-2070*. <https://statbel.fgov.be/nl/nieuws/demografische-vooruitzichten-2019-2070>
- Statbel. (2023c). *Huishoudens: België telt 1,8 miljoen eenpersoonshuishoudens in 2023*. <https://statbel.fgov.be/nl/themas/bevolking/structuur-van-de-bevolking/huishoudens#:~:text=Op%201%20januari%202023%20telde,kinderen%20waren%20goed%20voor%2037%25>.
- Statbel. (2023d, February 16). *Risico op armoede of sociale uitsluiting: Meer dan 2 miljoen Belgen lopen risico op armoede of sociale uitsluiting*.

<https://statbel.fgov.be/nl/themas/huishoudens/armoede-en-levensomstandigheden/risico-op-armoede-sociale-uitsluiting>

Statistics Finland. (2022a). *Number of families decreased further in 2022*.
<https://www.stat.fi/en/publication/cl8jxlulw9u9a0cvz1lafhjk0>

Statistics Finland. (2022b). *Population structure*. <https://stat.fi/tilasto/vaerak>

Statistisches Bundesamt. (n.d.a). *Forced migration has contributed to population growth in Germany since the end of 2014*. Opgehaald op 25 September, 2023, van https://www.destatis.de/EN/Press/2022/11/PE22_N069_12_13.html

Statistisches Bundesamt. (n.d.b). *Households and families: married couples*. Opgehaald op 25 September, 2023, van <https://www.destatis.de/DE/Themen/Gesellschaft-Umwelt/Bevoelkerung/Haushalte-Familien/Glossar/ehopaare.html>

Statistisches Bundesamt. (n.d.c). *Households and families : Families by lifestyle and number of children in Germany*. Opgehaald op 25 September, 2023, van <https://www.destatis.de/DE/Themen/Gesellschaft-Umwelt/Bevoelkerung/Haushalte-Familien/Tabellen/2-1-familien.html>

Summerfield Gov. (n.d.). *A Quick Look at Sweden's Family-Friendly Policies*. Opgehaald op 24 Augustus, 2023, van <https://www.summerfieldgov.com/a-quick-look-at-swedens-family-friendly-policies.asp>

Swedish Institute. (2022). *In Sweden, it's possible to combine career with family life. Here's why*.
<https://sweden.se/life/society/work-life-balance>

Swedish Schools Inspectorate (2018). *The preschool's quality and goal achievement*.
<https://www.skolinspektionen.se/beslut-rapporter-statistik/publikationer/regeringsrapporter/2018/forskolans-kvalitet-och-maluppfyllelse/>

Thévenon, O. (2016). The Influence of Family Policies on Fertility in France: Lessons from the Past and Prospects for the Future. *Low Fertility, Institutions, and their Policies*, 49-76.

The World Bank. (n.d.). *Lithuania*.
<https://genderdata.worldbank.org/countries/lithuania/#:~:text=In%20Lithuania%2C%20the%20labor%20force,males%20is%2068.1%25%20for%202022>

Tieto & Trendit. (2023). *The number of rainbow families has grown steadily - the visibility in the statistics has improved with the changes in the law*.
<https://www.stat.fi/tietotrendit/artikkelit/2023/sateenkaariperheiden-maara-on-kasvanut-tasaisesti-nakyyvys-tilastoissa-parantunut-lakimuutosten-myota/>

Transgender Network. (n.d.). *Nederland niet in de Europese top 10 LHBTI-rechten*. Opgehaald op 25 September, 2023, from <https://www.transgendernetwerk.nl/nieuws/nederland-niet-in-de-europese-top-10-lhbt-rechten/>

Tryfonidou, A., & Wintemute, R. (2021) *Obstacles to the Free Movement of Rainbow Families in the EU*.

Vandenbroeck, M. (2020). Early childhood care and education policies that make a difference. *The Palgrave Handbook of family policy*, 169-191.

Van Lancker, W., & Nieuwenhuis, R. (2020). Conclusion: The next decade of family policy research. *The palgrave handbook of family policy*, 683.

Vinck, J., & Cantillon, B. (2019). Winnaars en verliezers van de nieuwe kinderbijslag.

Vlaamse overheid. (n.d.). *Taaladviezen: gezin/familie*. Opgehaald op 23 Juli, 2023, van <https://www.vlaanderen.be/team-taaladvies/taaladviezen/gezin-familie>

Walker, S. (2020, 4 maart). 'Baby machines': eastern Europe's answer to depopulation. The Guardian <https://www.theguardian.com/world/2020/mar/04/baby-bonuses-fit-the-nationalist-agenda-but-do-they-work>

Wesolowski, K., Billingsley, S., & Neyer, G. (2021). Family policy support for the earner-carer and traditional-family models in Lithuania and Sweden. In *Challenges to the welfare state: family and pension policies in the Baltic and Nordic countries/edited by Jolanta Aidukaite, Sven EO Hort, Stein Kuhnle* (pp. 72-94). Edward Elgar Publishing.

Weldon-Johns, M. (2021). EU work-family policies revisited: Finally challenging caring roles?. *European Labour Law Journal*, 12(3), 301-321.

Wells, M. B., & Bergnehr, D. (2014). Families and Family Policies in Sweden . In M. Robila (Ed.), *Handbook of Family Policies Across the Globe*.

White, L. A. (2020). Do International Organizations Influence Domestic Policy Outcomes in OECD Countries?. *The Palgrave handbook of family policy*, 69-86.

Williams, F. (2004). *Rethinking families*. London: Calouste Gulbenkian Foundation.

World Population Review. (n.d.). *World Population by Country 2023 (Live)*. 2023. Opgehaald op 29 Augustus, 2023, van <https://worldpopulationreview.com/>

YLE. (2022). *Private companies are starting to bring nurses from Kenya to fill Finland's shortage of nurses - the researcher sees big ethical problems*. <https://yle.fi/a/3-12641450>

Zagel, H., & Lohmann, H. (2020). Conceptual approaches in comparative family policy research. *The Palgrave Handbook of Family Policy*, 119-139.

Over Ecorys

Ecorys is een toonaangevend internationaal onderzoeks- en adviesbureau dat zich richt op de belangrijkste maatschappelijke uitdagingen. Door middel van uitmuntend, op onderzoek gebaseerd advies, helpen wij publieke en private klanten bij het maken en uitvoeren van gefundeerde beslissingen die leiden tot een betere samenleving. Wij helpen opdrachtgevers met grondige analyses, inspirerende ideeën en praktische oplossingen voor complexe markt-, beleids- en managementvraagstukken.

Onze bedrijfsgeschiedenis begon in 1929, toen een aantal Nederlandse zakenlieden van wat nu beter bekend is als de Erasmus Universiteit, het Nederlands Economisch Instituut (NEI) oprichtten. Het doel van dit gerenommeerde instituut was om een brug te slaan tussen het bedrijfsleven en de wereld van economisch onderzoek. Het NEI is in 2000 uitgegroeid tot Ecorys.

Door de jaren heen heeft Ecorys zich verspreid over de wereld met kantoren in Europa, Afrika, het Midden-Oosten en Azië. Wij werven personeel met verschillende culturele achtergronden en expertises, omdat wij ervan overtuigd zijn dat mensen met uiteenlopende eigenschappen een meerwaarde kunnen bieden voor ons bedrijf en onze klanten.

Ecorys excelleert in zeven werkgebieden:

- Economic growth;
- Social policy;
- Natural resources;
- Regions & Cities;
- Transport & Infrastructure;
- Public sector reform;
- Security & Justice.

Ecorys biedt een duidelijk aanbod aan producten en diensten:

- voorbereiding en formulering van beleid;
- programmamanagement;
- communicatie;
- capaciteitsopbouw (overheden);
- monitoring en evaluatie.

Wij hechten waarde aan onze onafhankelijkheid, onze integriteit en onze partners. Ecorys geeft om het milieu en heeft een actief maatschappelijk verantwoord ondernemingsbeleid, gericht op meerwaarde voor de samenleving en de markt. Ecorys is in het bezit van een ISO14001-certificaat dat wordt ondersteund door al onze medewerkers.

Postbus 4175
3006 AD Rotterdam
Nederland

Watermanweg 44
3067 GG Rotterdam
Nederland

T 010 453 88 00
F 010 453 07 68
E netherlands@ecorys.com
K.v.K. nr. 24316726

W www.ecorys.nl

Sound analysis, inspiring ideas